

The Project Gutenberg eBook of Laara: Kuvaus Savon kansan elämästä, by Kauppi-Heikki

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Laara: Kuvaus Savon kansan elämästä

Author: Kauppi-Heikki

Release date: February 1, 2005 [EBook #14862]

Most recently updated: December 19, 2020

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK LAARA: KUVAUS SAVON KANSAN ELÄMÄSTÄ ***

Produced by Tapio Riikonen

LAARA

Kuvaus Savon kansan elämästä

Kirj.

Kauppi-Heikki

WSOY, Porvoo, 1921.

ENSIMMÄINEN OSA.

I.

Miettiväisinä istuivat mökin joukot pienessä tuvassaan, joka oli rakennettu kanervikko-aholle. Tuvan edustaa suojusti pystyvuista ja havuista köhilöity katos; siihen oli heitelty hujanhajan kaikenlaista arvotonta tavaraa, joka halpuutensa vuoksi säilyi ovettomassakin suojassa. Tuvan toisella sivulla rähjötti kolmiseinäinen kommakko lehmää varten, ja kolmannella hatarampi havukatos heinille. Neljännellä seinällä oli ainoa ikkuna, jonka tuli antaa valoa. Saunakötykkä seisoi vähän erillään tästä huoneryhmästä.

Mökin ympärille oli kuokittu muutama kapanala peltoa ja siihen keväällä kylvetty ohraa ja perunoita. Sen verran tätä viljelystä oli, ettei tarvinnut mennä kylästä kysymään, miten on käynyt ihmisten elatustarpeille. Vaikka perunan varsia kasvoi aivan tuvan seinämällä, ei siinäkään ollut ainoata kirkasta lehteä jäljellä. Olipa halla maan sisästäkin kaivellut, ettei kuin pakkasen puremia, mustia ja kuoleutuneita varren rankoja rimotti mullan päällä. Ohrakin oli täytynyt leikata kesken kasvunsa ja kyyhötti siinä kuhilaalla, surkean harmaana, hoikat, ravintoaineensa menettäneet tähkät ruostepilkuissa. Näin oli käynyt melkein kaikkialla Suomessa, ja sepä se pani mökin väenkin miettiväiseksi.

Mökin mies, Juuso Määttä, istui pöytänsä päässä allapäin ja Juuson vaimo kuroi ainakin kymmenettä paikkaa nuttunsa rintapieleen. Lapsia oli heillä kolme tyttöä, joista Laara-niminen oli jo muutamia vuosia elättänyt itseään palveluksella. Nyt kun halla oli tuhonnut viljat, oli palvelijain vaikea saada sijapaikkoja, ja sen johdosta tuli Laarakin vanhempainsa puheille.

—Eikö ne ota siihen Nevanperällekään yhtään palkollista? kyseli Juuso.

—Eivät kuuluneet ottavan, selitti Laara rohkean mäikäväällä puhetavallaan.—Isäntä sanoi, ettei ole varaa millä elättää. Emäntä minulle jo ennen hallaa puhui, että olla ensi vuosi, mutta isäntä peräytti nyt pois.

—Eikö sinua ole muualle tahtoneet?

—Olisi Pärmäselle pyytäneet, mutta eivät luvanneet palkkaa, ruuan ja vaatteiden ainoastaan.

—Siihen sitä täytyykin tyytyä tämmöisenä vuotena, sanoi Laaran äiti.

—En rupea siihen. Kuluttakoot huonommat ryysyjään petäjäisen edestä. Minä olen jo monena syksynä ajatellut mennä Savoon ja nyt minä menen.

—Eikö liene köyhyys sielläkin, arveli äiti.

—Paremmiin siellä toki eletään, väitti Laara.—Kaikkipahan kehuvat, jotka ovat menneet, että aivan se on toista siellä. Ruveta täällä ilman edestä kitumaan, silloin kun minun käsissäni kääntyy jo työ niin hyvin kuin toisenkin käsissä.

Juuso kohotti jo päänsä ylös, mutta hankaili vielä takkinsa hihoja pöytään, joka oli mitä pahimmassa siivossa ruuan jätteistä, joita ei viikkokausiin pyyhitty, paitsi mitä Juuso hankaili paikkatakkinsa hihoilla. Tuo likaisuus oli niin tavallista, ettei tämä sitä ensinkään huomannut, vielä vähemmin nyt, kun oli tyttären matkallelähtö ajateltavana. Sitä ei Juuso ottanut surun kannalta, päinvastoin toivo välkähti hänen mustaksi pinttyneillä kasvoillaan, kun hän puuttui uudestaan puheeseen.

—Ei se ole minunkaan mielestäni tyhmintä tekoa, jos menee Savon lääniin, tuumaili hän. Siellä on tiheään sattunut, että täältä menneet piikatyöt on naitu taloihin.

—Talossa kaiketi kuuluu Karusen Leenakin olevan, tiesi Laara.

—Ja entäs Tyyskän Maija, lisäsi Juuso.—Täältä lähtiessään ei hänellä ollut kunnan vaatteita päällä, vaan nyt on emäntänä, ja kun mennä talvena kävi täällä, niin vihtoriinissa kyöhäsi.

—Vanha ja rumapa tuo oli se Maijan ukkoraja, näinhän minä tuon, moitti vaimo.—Ja sitkeään oli pitänyt sitäkin saadessa, aivan oli ollut hajoamassa, ennenkuin oli Maija saanut pappilaan sen ukon.

—Ne ovat niitä juoksupuheita, puolusti Juuso.—Ja samapa tuo, jos ei alussa olisikaan mennyt niin laadulleen, mutta Maijaa virkeämpi ihminen saattaa katsoa paremmin eteensä. Saat siellä sinäkin, Laara, varoa, jos menoksi tulee, huomautti hän lopuksi tytärtään.

—Olen minä jo siksi ollut maailmassa, ettei minua peloita, kehahti tämä.—Ja menen minä nyt, vaikka on niitä ollut muitakin, jotka ovat kieltäneet.

—Ketä muita?

—Muita syrjäisiä, ilman aikojaan, en minä viitsi sanoa.

—Mitä sinä aikaihminen ujoilet, sano vaan, kehoitti Juuso.

—Se Nevanperän renki Aappohan tuo enimmän kielteli, ilmoitti Laara vähän kainostellen.

—Sekö Aappo-kääry, murahti Juuso.—Se muka aikoi naida, mutta mitä tuolla kääryllä tekee, varsinkin tämmöisenä aikana. Tapaa niitä Savostakin semmoisia.

Laara ei puhunut tähän mitään, nypisteli vain hameensa poimuja, joka oli vielä uusi, senvuotisesta palveluspaikasta annettu. Pienemmät sisaret istuivat siinä rinnalla repaleisina ja likaisina, minkä Laarakin huomasi, ja hän sysäsi ulommaksi, kun ne tulivat kovin lähelle ja tahtoivat kosketella vaatteita.

—Minnekä sinä menet? kysyi toinen tytöistä.—Ota minutkin sinne.

—Ei sinusta ole vielä minnekään, sanoi Laara ja lykkäsi pois luotaan.

Juuso oli taas ajatellut vähän aikaa ja sanoi:

—Sinun sietäisi mennä jo ajoissa, jos mieli saada oikeata palveluspaikkaa.

—Niin minä teenkin, sanoi Laara.—Mielellään ne laskevatkin, kun ei ole riihen puintia eikä ruokaa. Lähden aivan tällä viikolla, jos haette papinkirjan.

—Sehän se kyllä pitää olla, sanoi Juuso.—Mitäpä tuo siitä paranee, jos lähden paikalla.

Laara lähti palveluspaikkaansa tekemään tiliä ja noutamaan sieltä vaatteitaan. Hänen aivoissaan pyöri nyt alituisen ajatuksia tuosta tuntemattomasta seudusta, joka pienuudesta pitäen oli kaikkine sieltä löytyvine onnellisuuksineen sadun tapaisesti mieleen kuvastanut. Pienenä tyttönä oli tuo tunne jo niin valloittanut, että hän kesäiseen aikaan kulki puolen virstan päässä olevan maantien varteen, ilman mitään asiaa, ainoastaan toivoen nähdä jonkun sen puolen kuormankuljettajan, niitä kun siitä tavallisesti matkusti. Useimmiten siellä käveli kuorman jäljessä ilottomia, elämän vaivoissa väsyneitä miehiä, joiden näkeminen ei paljoa ilahuttanut, mutta toisinaan sattui joukkoon iloisia ja vereviä hulivilipoikia, jotka katselivat sen verran kupeelleen, että huomasivat aholta tyttöksen, joka hyppeli kiveltä kivelle ja kuulosti joka sanan, mitä matkamiehet sanoivat. Aina niillä olikin jotain sanomista. Useimmin ne kutsuivat tulemaan kuormansa päälle, aikoipa joku viedä kotiinsa ja kasvattaa itselleen tupalinnun. Laara hyppeli silloin pois päin, mutta oli näkemistään ja kuulemistään hyvin iloisella mielellä, ajattelipa toisinaan, että kun olisi lähteä noiden kuorman päälle. Äidilleen ei hän puhunut näistä kuulemistaan kuin kerran, sillä tämä siitä nuhteli: mitä sinä menet sinne matkamiesten suun »raattaamista» kuuntelemaan! Siitä lähtien kävi hän muiden tietämättä tuolla maantien varrella, eikä puhunut muille mitään. Nyt ei enää tämmöinen tyydyttänyt, täytyi päästä mielitekonsa perille..

Hän sai palveluspaikastaan vielä muutamia markkoja palkan loppua, mutta enin osa oli tullut vuoden varrella käytetyksi koristuksiin. Enemmän olisi pitänyt olla, sen Laara piti tärkeimpänä, jos mieli päästä johonkin arvoon tuolla vastaisessa seudussa. Kasvojen näön oli pieni taskupeili tehnyt vuosien kuluessa hyvin tunnetuksi Laaralle itselleen. Tuskin kului tuntiakaan peiliin katsomatta. Leuka häntä itseäänkin ilahutti, se oli etuisampi kuin monella muulla. Hän tutki tarkkaan, onko huivi kaunistukseksi vai eikö, ja heti se selvisi siksi, että parempi on olla ilman huivia, se vain varjosi juuri tuon kauneimman alan. Huivin ollessa ei jäänyt kuin silmät kauneinta, ja niistäkin oli hänellä paha pelko, että jos ne ovatkin rumat, niin mitenkä sitten! Se ajatus teki toisinaan oikein alakuloiseksi, varsinkin kun muutama oli nimittänyt hänet lummesilmäksi. Ne olivat nuo luomet niin kovin lähekkäin ja tummat silmäripset vielä lisää varjostivat, niin että ne voivat jostain näyttää kipeiltä. Mutta sittenkin, tutki hän, ei niiden pitäisi olla mitättömät. Hän remautteli niitä peilin, edessä isommiksi ja antoi sitten verkalleen painua pienemmiksi, ikäänkuin hyvän mielen vaikutuksesta. Näistä kokeista tuli Laara toisiin päätöksiin ja päätti olla uskomatta tuota lummesilmäisyyttä, ennenkuin enemmän kuulee ja näkee. Kasvot olisivat saaneet olla paljoa punakammat, mutta sen toivoi hän korjautuvan, jos pääsee Savon paksulle leivälle.

Laara oli muutamia päiviä kotimökillään laittelemassa vaatteitaan lähtökuntoon, ja nytpä ne olivatkin kaikki valmiina, ei ollut mitään syytä vitkailemiseen.

—Nyt se tyttö lähtee, sanoi hän huolettomasti sitaistessaan nyyttinsä solmun kiinni.

—Me tullaan maantielle asti saattamaan, sanoi Laaran äiti.—Mennään jokainen ja nyhdetään yhdellä tiellä sieltä maantien varren halmeaituuksesta suolaheinätakat. Tässä täytyy ruveta sekaa syömään ja suolaheinät ovat siihen paraita.

Joukon poistuessa jäi tupa autioksi, ja Juuso sysäsi sen merkiksi pönkän oven päälle. Riitu kaappasi nurkkajuurelta pari takkavitsaa käteensä. Sisaret kulkivat Laaran kupeella ja itkivät, toinen sitä, ettei ota matkaansa, ja pienempi ikävää. Äiti käveli toisella puolen ja pyyhki vähän väliä lähestyvän eron

tuottamia kyyneleitä silmistään ja puheli lapselleen kaikenlaisia neuvoja. Juuso astuksi jälkimmäisenä, kuin jollekin työpaikalleen. Maantiellä, missä oli erottava, yltyivät pienet tytöt yhä kovemmin itkemään. Jo tuli vähän Juusonkin sääli ja hän tuumaili mukaan pyrkijöille:

—Jos tuon tietäisi, että siellä saisi selvän leivän, niin olisihan tuonne saanut mennä.

—Mitä joutavata tuumaakaan, vastusti tytön äiti.—Eihän se Laara miten jaksu sinua kuljettaa ja elättää. Koetetaan me elää täällä.

—Täytyyhän sitä koettaa, mikäpä tässä auttane, sanoi Juuso.—Ja aina se aikainen ihminen toimeen tulee, kun saapi jotain mahanahkansa tukeeksi, mutta on siinä lapsille tietämistä.

—Tule nyt vuoden tai parin päästä käymään täällä, kehoitti Riitu.

—Laita jo ennenkin matkamiesten muassa jotain tietoa, mitenkä siellä olet päässyt elämään, muistutti Juuso.

Kumpaisenkin toivomuksen lupasi Laara täyttää. Hän pisti kättä hyvästiksi ja lähti astumaan suoraa maantietä. Tuolla ojelmuksen päässä kääntyi hän katsomaan jälkeensä, näki sisarten seisovan vielä tiellä ja isänsä kiivenneen aitauksen sisään nyhtämään suolaheiniä. Äiti näkyi nousseen aidan selälle ja katselevan siitä vielä menijän jälkeen. Laaran silmistä vierähti muutamia pisaroita nutulle, mutta kun hän kääntyi taas matkaa jatkamaan, hälvenivät eron ikävät ja mieli muuttui miltei iloiseksi. Kun oli virsta tai pari kuljettu, muistui jo mieleen taskupeili. Sen kaivoi hän tarkastaakseen, eikö silmät ole käyneet pahasta mielestä rumemmiksi, mutta ei siitä ollut mitään pelkoa. Ne näyttivätkin entistä kauniimmilta, kun tämän lisäksi oli kävely kohottanut punakkata kasvoille.

Muutaman mäen päälle tultua näkyi sen toisella puolen, alhaalla, matkamiehiä kuormineen, hevosiaan puhalluttamassa. Miehet tähystelivät uteliaina alas mäkeä astuvaa tyttöä, ja lienee sen käynti ollut heistä omituisempaa, sillä joku virkkoi kohdalle ehdittyä:

—Luistaako sukset?

—Koettele sormellasi, vastasi Laara kääntämättä päätään.

—Mihinkä miehesi heitit? kysyi toinen.

—Kysy mutkalta, niin väärä vastaa.

—Niinpä antaa sitten töppösten tömistä.

—Omillaan komiasti, kehahti Laara ja astui lujasti ohitse.

—Tyttöpä ei heittänyt vastausta velaksi, nauroi äänettä ollut.

—Eipä heittänyt, myönsi toinen.—Se oli niitä tämän puolen hurskasluontoisia tyttöjä, joita taas tätä nykyä kulkee meidän puoleen. Sinne menossa se on tuokin.

—Saattaapa olla, se nälkä käskee katselemaan. Mutta ei tuo näyttänyt vielä nälkäiseltä, ja vetreet sillä on jäsenet. Katsokaapa missä myöhäkässä sen lanteet ovat. Jaksaa se tehdä työtä, vaikka vielä kyntää, eikä ne ole siihenkään äkkinäisiä.

—Saattavat täältä tultuaan vähän kuvatella, mutta eivät näy ajan pitkään olevan muita jalompia. Saikkalan Paavo otti tässä muutamia vuosia jäljellepäin täältä tulleen naisen palvelijakseen, että se muka tekee pienen talon niin piian kuin renginkin työt, mutta eipä siitä ollut hyötyä. Tulennastaan mitä lienee vähän mieliksi tehnyt, mutta sitten vehtasi sen typerän leskiukon kanssa niin pitkälle, että pääsi emännäksi, ja nyt ei kuulu viitsivän kunnolle ruokaa eteensä laittaa.

—Vai semmoinen sattui. Onpa ukko pettynyt.

Matkamiehet käskivät hevosessa liikkeelle ja kärryn kantaan tarttuen työnsivät niille apuna.

Laara kulki jo kaukana omaan suuntaansa ja oli kääriänyt päällimmäiset hameensa ylös, jotteivät ne hidastuttaisi käyntiä. Matka oli melkein talotonta, joku pahainen mökkirähjä vain tuli joskus näkyviin. Muutamassa mökissä pistäysi Laara levähtämässä ja haukkasi nyytistään karkeata leipää päivälliseksi. Tästä kyseli hän edessäpäin olevia taipalia ja sai tietää toista penikulman päässä olevan pienoisen kylän, jonne ennättää yöksi. Hän lähti heti matkalle ja astui, niin ettei ennättänyt sinne mennessä oikein iltakaan tulla. Alkoi jo vähän väsyttääkin, mielellään meni lähimpään taloon, siinä kun näkyivät hevosillakin kulkevat käyvän syöttämässä. Puolikymmentä laihanpuoleista hevosta oli parhaillaan kartanolla, millä jauhoja, millä suoloja kuormana. Joku niistä taisi olla paluumatkalla, ja sen hevonen söi heiniä kärryjensä korista.

Laara meni tupaan, jossa oli parhaastaan matkamiehiä. Joku niistä söi, mutta toiset tupakoivat. Vähään aikaan ei häntä kukaan puhutellut, matkamiehet kai luulivat talon vieraaksi, ja talon väki ei taas puolestaan paljon välittänyt kulkevista, niitä kun aina näki. Viimein eräs mustapartainen matkamies kiinnitti katseensa häneen ja lähestyi puhuttelemaan.

—Mistäs tämä tyttö on? kysyi se.

Laara ilmoitti kotiseutunsa.

—Minnekä sitä sitten olet menossa?

—Ei minulla ole varmaa menopaikkaa, menen vaan tuonne etelän puoleen, että jos sieltä sattuisi palveluspaikan löytämään, selitti Laara.

—Jalkakyytikö se on?

—Mikäpä se hevosen laitto?

—Onhan se sitäkin, mutta jos sattuisi tyhjänä palaavia kuormankuljettajia.

—Ei noita ole vielä sattunut.

—Nytpä on tässä yksi mies sinnepäin menossa... Ota sinä tämä tyttö kärryysi, esitteli hän jo siinä samassa Laaran puolesta.

—Otanhan minä, sanoi palautuva mies hiljaisella äänellä.—Puoli markkaa kun maksaa penikulmalta, niin kyyti on kohta valmis.

Partamies ilmoitti kuuluvammin Laaralle miehen vaatimuksen.

—Ei tule ruvetuksi maksamaan, hylkäsi Laara.—Tarvitsee vähät rahansa muuhunkin.

—Ota tuo ilmaiseksi, houkutteli Laaran puolta pitävä mies.—Eihän se yksi henki paina siinä mitään.

—Miksikä se ei paina, väitti toinen vasta.—Otapa itse tuommoinen suuri tytön-mätkä kuormasi päälle, niin tunnet eikö paina.

—No, en minä surisi, jos olisin tyhjällä hevosella palautumassa... Hitto vieköön, kun vielä yksinään! Jos minä olisin, niin ei siinä inteltäisi.

—Se on itsekunkin oma asia, puhui taipumaton mies jäykästi.—Toinen katsoo asian toiselta kannalta ja siinä kaikki.

Nyt herkesi kyydin puuhaaja äänettömäksi, häntä näytti oikein harmittavan tämän asian onnistumattomuus. Paluumatkalla oleva lähti ulos panemaan hevostaan valjaihinkin, ja toiset menivät katsomaan hevostensa syöntiä. Mustapartainen mies vain jäi tupaan.

—Tokko on ollenkaan edeltäpäin ajateltua, että mihinkä seutuun aiot asettua? alkoi se taas kysellä Laaralta.

—Ei vähääkään.

—Vai ei vähääkään. Niinpä ota nyt ja kysele siellä, että missä on Niittykylä ja mene sinne, niin taitaa olla edullisinta. Se on näinkin huonona aikana enemmän varakasta puolta. Siellä sinä pian pääset tietoon missä on Karvosen talo, ja pyrihän siihen, niin ehkä et tarvitse muualle mennäkään.

Laara ei päässyt selville, neuvoiko tämä mies omaansa vaiko muiden taloon, eikä rohjennut sitä itseltään kysyä. Kylän ja talon nimet pani hän tarkasti muistiinsa, sillä onhan se mielelle jotain somempi, jos on vähänkin ohjausta minne mennä.

Toiset miehet tulivat tupaan ja esittelivät matkallelähtöä, kun hevoset eivät enää syöneet.

—Eiköhän ollakin tässä yötä, kun on jo näin ilta, tuumaili mustapartainen mies toisille. Nämä panivat kovasti vastaan; sillä tavalla viipyisi puolta enemmän matkalla. Täytyi taipua enemmistön tahdon mukaan. Laara jäi siihen yöksi ja lähti levätyään aamulla taas aikaisin astumaan.

Päivät olivat mitä ihanimpia, aina siitä asti, kun nuo kamalat kylmä-yöt kävivät. Oliko tämä jotain lohdutusta hätäntyneille ihmisille, vai olikohan vain kovettuneen luonnon katkeraa ivan tekoa, että nyt muka korjataan se erehdys, joka taisi tulla. Sellaiselta se näytti, sillä tuo kaunis ilma ei suuresti ilahuttanut maamiestä.

II.

Päästyään läänin rajan yli alkoi Laara yöpaikoissaan kysellä Niittykylää. Alussa ei osattu sen tarkemmin neuvoa, kuin että on se senniminen kylä olemassa, mutta kun hän oli tullut lähemmä, tiedettiin tarkalleen, mistä se löytyy.

Tämä Niittykylä olikin varakkaimpia kyliä ja nimensä mukaan runsas niityistä ja pelloistakin. Asuinrakennukset eivät olleet seudun tavan mukaan erittäin komeita. Huomattavimmiksi tulivat navetat, sillä niiden täytyi olla suuria, suurelle karjalle. Talot eivät olleet tiheässä, sillä niitä erotti toisistaan moni pieni järvi tai oikeammin lampi. Lampia yhdisti toisiinsa hidasjuoksuiset purot, ja näiden varsilla kasvoi laajalti pitkää heinää.

Tälle kylälle seisahtui Laara ja meni neuvoa seuraten Karvosen taloon. Keskipäivän aikana hän siihen saapui, jolloin joukot olivat askareillaan. Tuvassa temmelsi puolikymmentä lasta, joita puolisokea vanha mummo koetti asetella.

—No, ne vaan meiskaa, vaikka Jumala on ottanut leivänkin pois, päivitteli mummo.—Ei tässä synnin kaalimaassa tule taas toimeen, jos en ota keppejä teille siinä.

Mummo tulla haparoi ovensuun puoleen ja huomasi sieltä Laaran penkiltä.

—Oliko täällä vieras, en tunne, jos en kysy?

Laara oli päässyt selittämästä mummolle, kun tupaan tuli toinen ihminen, arvattavasti talon emäntä. Se oli kooltaan pienenpuoleinen, mutta vartaloltaan hyvin täyteläinen. Iältään mahtoi hän olla kolmenkymmenen paikoilla.

—Mistäs tämä ihminen on? kysyi emäntä ohimennessään, samalla luoden tutkivan katseen.

Tämmöisiin kysymyksiin oli Laara jo niin monesti vastannut, ettei siihen enää tarvinnut sanoja ajatella; liittipä hän samalla senkin, mitä varten on matkalla.

—Vai palveluspaikkaa etsimässä täältä asti? Taitaapa niitä tänä vuotena olla paikan puutteisia.

Emäntä ei näkynyt välittävän sen enempää tästä asiasta, meni vaan töilleen. Laara jäi ajattelemaan, että mikähän se mies olikaan, joka tähän taloon neuvoi, eihän täällä näytä välitettävän mitään. Hän päätti kumminkin tiedustella tarkemmin, ennenkuin lähtisi toisiin paikkoihin, ja meni emännän luo keittiöön.

—Joko teille on pestattu palvelijat ensi vuodeksi, ettekö minua ottaisi? esitteli Laara alakuloisena.

—Ei noista vielä ole kiirettä, sanoi emäntä.—ja on niitä tarjona täälläkin kotipuolelta.

Laara oli jo vähällä heittää pyrkimisen siihen, mutta jos näin alkaa käydä muuallakin, niin oli paras pyrkiä avulle asti.

—Minä en tahtoisi paljon palkkaa ja saattaisin tämän vuoden lopun tehdä työtä ruokapalkalla. Minä jaksan ja osaan vaikka miestenkin töitä tehdä.

—Enpä minä tiedä tässä olevan tarpeita, sanoi emäntä.—Miehetkin ovat kauppiasten kuormia viemässä, jotka tietäisivät paremmin ulkotöistä.

Olikohan se sitten tämän talon isäntä, jonka minä tapasin tullessani, ja sehän se ohjasi tänne tulemaan, alkoi Laara selitellä, jos se paremmin auttaisi.

—Minkä näköinen se oli? kysyi emäntä uteliaana.

—Semmoinen isonpuoleinen, ja musta parta tuolla oli.

—Se se on ollut. Tielläkö se sinut tapasi?

—Ei kuin talossa.

—Satuitteko te samaan yöpaikkaan? kyseli emäntä yhä uteliaampana ja asettui tarkasti seuraamaan Laaran selitystä.

—Olin siinä minä yötä, mutta ne matkamiehet lähtivät vielä ajamaan.

—Niinkö se sitten sanoi, että mennä tähän taloon, niin siihen otetaan palvelukseen?

—Siihen tapaan se sanoi.

—Eikö se sanonut, että hän on tämän talon isäntä?

—Ei tuo siitä mitään. Vaan kun te tunnette, että se on ollut isäntä, niin ottakaa nyt työhön siksi aikaa, kun joutuu kotiin, kohta kai se palaa.

—No, minä sanon nyt suoraan, että ei sinun palveluspaikkasi sattunut tähän taloon, vaikkapa itsekkin joutuisi, teki emäntä jyrkän päätöksen.

Laara lopetti pyytämisensä ja alkoi aprikoida, että mitähän tämä emännän kyseleminen ja kylmyys oikeastaan oli. Ei siltä tehnyt mieli enää mitään kysyä, vaikka olisi ollut tarpeeseen, tietäisikö hän muualtakaan neuvoa.—Nyt oli edessä sama tietämättömyys kuin kotoa lähtiessäkin.

Jos Laara arvasi viivyttää pari päivää Karvolassa käyntiään, niin olisi tavannut isännän ja ehkä paremmin päässyt työhön. Se oli tullessaan siinä toivossa, että tuo matkalla tavattu tyttö olisi heillä, mutta kun häntä ei näkynyt eikä kuulunut, heräsi salainen tyytymättömyys koko taloutta kohtaan. Kaikki oli moitittavaa, ei mitään, ei mitään oltu oikein tehty.

—Mitä sinne läksit koko reissuun, kun ei täällä ilman sinua osata mitään tehdä mieleisesti? sanoi emäntä.

—Mistäpä tuota noinkaan sukkelaan saanee rahaa tarpeisiinsa, vastasi Karvonen.—Luulisi tuon aikaa osaavan...

—Ehkei täällä olisi mitään moittimisen sijaa, jos arvasin ottaa tähän sen tyttömütukan, jonka olit tänne opastanut, pisti emäntä pilkalla.

—No eikö sitä saisi neuvoa puutteiselle työtä, piti mies puoliaan.—Vallassasi kaiketi on se ollut, otit sitten tai et.

—Niinpä kun se oli minun vallassani, niin annoin mennä. Meillä ei tarvita semmoisia.

—Sen parempi, tee vaan työt yksinäsi, ei nyt ole leipää liiaksi.

—En minä siltä tee yksinäni, vaan otan itse, ketäpähän sitten otan.

—Ota toki itse, kerää kaikki vaivaiset ja ontuvat tähän, niitähän sinulla on aina ollut.

—Niitä ne on ollunna ja on vastakin. Enhän minä toki kotonani salli muita etupenkille, koetan minä sitä varaa pitää.

Keskustelu oli vierinyt heidän keskinäisten perheasioittensa kipeimmälle kohdalle. Tässä täytyi hellittää sen, johon asia eniten koski, ja se lankesi isännän osalle.

—Pidä, hyvä emäntä, pääsi ja luulosi, sanoi tämä kynsille lyödyn äänellä ja toimittautui pois toverinsa läheisyydestä.

Emäntäkin salli kiistan katketa, sillä hän tiesi vanhastaan, ettei sen jatkamisesta ole asialle mitään hyötyä.

* * * * *

Ennen palveluspaikan löytämistä ennätti puute katsoa Laaraa suoraan silmiin. Rahat olivat loppuneet matkalla, ja kun työtä ei tahtonut saada, täytyi panna liikenevintä vaatekappaletta elatuksen saamiseksi. Tuo rakas taskupeili oli täytynyt antaa pienestä leipäkannikasta. Jo tuli mieleen ajatus lähteä takaisin kotipuoleen, mutta mennessä täytyisi kerjätä ja seutulaiset ehkä pilkkaisivat, että tuossa se nyt on takaisin se hyvän hakija.

Viimeiseen asti hän pysytteli tällä Niittykylällä, odotellen palvelijain vuoden vaihdetta, jos silloin onnistuisi. Se onnistuikin tavallaan. Mutta tämä ensimmäinen paikka oli seutukunnan pahin, johon ei koskaan saatu omasta kylästä palvelijoita.

Vuoden päästä siitä Laarakin erosi, kun köyhä aika oli mennyt ohitse ja talolliset ottivat entisen palvelijamäärän. Selvä leipä virkisti ihmiset melkein entiselleen, murheelliset muodot kävivät iloisemmiksi, naurukin kajahteli useammin, ja rakkauden liittoja solmittiin entisellä virkeydellä.

Toiseksi vuodeksi pääsi Laara palvelukseen Kuivatun taloon, jonka haltijat olivat vakavia ihmisiä. Ensi aikoina joutui hän usein isäntäväkensä nuhteiden alaiseksi, kun ei ollut tottunut puheitaan punnitsemaan, mitä nämä kunnan ihmiset vaativat, varsinkin lastensa tähden, joita oli kymmenkunta,

enimmäkseen vielä pieniä. Vapaata puhehaluaan koetti Laara tyydyttää muualla, varsinkin kun pääsi sunnuntai-iltoina kylän nuorten seuroihin. Mutta täällä oli vastassa toiset vastukset. Yksi ja toinen alkoi jamailta hänen erimurteisia sanojaan, vieläpä kovaäänisen puhutavan takia nimittivät häntä pajamieheksi. Kun Laara sai kuulla tämän uuden nimensä, niin hän ei säästellyt sanoja puhutellessaan ristimämiehiä. Mutta se vain pahensi asiaa, nimittelijät tulivat rohkeammiksi ja pilkkaaminen levisi laajemmalle.

Nämä vastukset vaimensivat Laaran kylänkäynnin halua, niin että häntä harvemmin näkyi siellä. Eivät toisetkaan tytöt häntä seuraansa kaivanneet, vain jotkin renkipoikaset, jotka olivat ennättäneet jo laillaan ihastua ja olisivat halulla pitäneet »pajamiehelle» seuraa, mutta sepä oli ennättänyt suuttua eikä leppynyt vähään aikaan. Laara päätti alkaa uudella tavalla ja pyrkiä toista tietä siihen suuntaan, kuin oli ajatus kotipuolesta lähtiessä. Hän turvautui palvelustalonsa tyttäreen, Miinaan, joka alkoi olla aikaihminen, juuri rippikoulun käynyt. Mutta Miinakin häntä väisteli, ehkä sentähden, että hänen vanhempansa olivat varoittaneet ottamasta oppia Laaran puheista ja käytöksestä, ne kun menivät heidän mielestään usein kovin arkipäiväisiksi. Näin joka puolelta ylenkatsottuna oleminen karvasteli kovasti mieltä, ja kun Laara itsekin alkoi huomata, mikä siihen on suurimpana syynä, päätti hän tehdä toisen muutteen ja opetella puhettaan muodostamaan muiden mukaan, niin sanain kuin siisteydenkin puolesta. Mutta vaikeata tahtoi alussa olla vanhain tottumusten hylkääminen. Sen verran hän kumminkin edistyi, että talon haltijat kiittelivät hänen oppineen ja ottivat toiseksikin vuodeksi.

Mallikelpoisten pariin päästyään ei Laara nukkunut, vaan pani jokaisen sanan ja jokaisen liikkeen tarkasti muistiinsa. Lähin malliksi kelpaava oli Miina, jossa nuoruudesta huolimatta oli jo aikaihminen vakavuus. Sen lisäksi oli hän kaunis, ei verevyyden eikä voimakkaan vartalon muodostama kaunis, vaan tuonmallinen kaunis, joita saman sukupuolen puisevammat jäsenet määräilevät kamaritoille. Laara oli ensimmäisiä, joka siinä suhteessa katsoi Miinaa mitättömäksi, varsinkin sitten, kun sille alkoi sulhasia olla tarjolla. Toinen, joka vähän samaan suuntaan ajatteli, oli Miinan oma isä. Ensimmäisten sulhasten tulosta pahastui hän kovasti ja kummasteli, että kun ei hävetä lasten luokse tullessa.

—Antaa tuon toki vielä muutamia vuosia korviaan kuivailla, sanoi hän sulhaselle itselleen.—Mikä aikaihminen siitä tulee, jos tuolla iällä naimisiin mennä repsahtaa?

Tämä oli Kuivatun isännän mielipide, eikä se siitä luopunut, vaikka tytön pyytjä olisi ollut kuinkakin hyvä. Hänen laskujensa mukaan olisi tytön pitänyt olla vähintään kahdenkymmenen vanha, ennenkuin sille sopi mainita sulhasista. Sitä ennen tehty naiminen on yhtä paljon kuin ummessa silmin ampuisi. Jottei uusia tahtojia tulisi, pidätteli hän Miinaa kotona kaikista syrjässä liikkumisista, siellä vaan on hyvä yhtymään, kun on Luoja tavallisen näön antanut.

Talvella sitten oli Miinan serkun häät loitompana, Rannan kylässä, jonne häntä hakemalla haettiin morsiuustyöksi. Kauan saivat houkutella menon lupaa isältä ja sillä varmallalla varoituksella hän viimein päästi, että pitää olla lasten joukossa. Mutta kylläpä hän Miinan takaisin tultua katui tekoaan, kun näki olevan kyytimiehenä tuntemattoman nuoren miehen.

—Kuka se on tuo sinun kyytimiehesi? kysyi hän tahallaan ihan ensimmäiseksi.

—Se on siltä samalta kylältä Pajusen talon Reittu-niminen poika, selitti Miina vähän hämillään.

—Miksikä ne omaiset eivät tuoneet, jotka veivätkin, kun syrjäisten pitää sinua kuljetella?

Miinan täytyi vähän valehdella, että kun ne eivät itse joutaneet, niin palkkasivat tämän, vaikka hyvin tiesi, että muut syyt ne olivat kyytiin käskeneet. Sitäpä isäkin epäili eikä osoittanut mitään ystävyyttä vieraalle. Hänelle ei saanut laittaa ruokaa muualle kuin muiden kanssa yhteen tuvan pöydälle, ja nukkumapaikan neuvoi isäntä itse omais poikainsa ja rengin yhteiselle vuoteelle. Vieras poika olisi mielellään suonut toisin kohdeltavan ja istuksi allapäin vielä pitkän aikaa lampun ääressä, kun muut asettuivat vuoteilleen.

—Eikö vierasta nukutakaan? kysyi Laara karsinan puolelta tupaa, jossa päätään kampaillen istui vuoteensa reunalla.

—Ei tuo niin erittäin nukuta, sanoi Reittu tarkastaen puhetoveriaan, joka parhailtaan leyhäytteli tukkaansa taaksepäin ja alkoi sitä sitoa palmikolle.

—Taitaa sitten olla matka mielessä, jatkoi Laara nauravalla äänellä.

—Ei tuosta siitäkään, kun on kerran hevonen tallissa.

—Jos ei hevosella, niin jalkaisin.

Reittu katsoi poikain vuoteelle ja ne näyttivät nukkuvan. Sitten hän siirtyi hiljaa lähemmäksi

puhetoveriaan.

—Mihinkähän se, minun kyydittäväni nyt iltamassa katosi? kysäisi hän.

—Se on toisten pikku tyttöjen kanssa tuolla kamarissa.

—Pikku tytöksikö se Miinakin vielä arvataan.

—Niin se tämän talon isäntä arvaa ja suojelee kaikki nämä tyttänsä hyvin tarkasti.

—Eikö se ketään suvaitse?

—Ei se sille omalleen suvaitse vielä ketään, eikä tuo olekaan oikein aikainen.

—Kuuluupahan jo käyneen sulhasia.

—Isäntäpä epäsi kerrassa puhumasta.

—Ei se aina sitä tee. Mutta jos minä en saisi tällä tiellä enää mitään sille Miinalle sanotuksi, niin pyytäisin puhumaan, että tulisi nyt ihan varmaan näille ensi maaliskuun markkinoille, niin siellä tavattaisiin.

—Teillähän taitaakin jo olla valmiit liitot, sanoi Laara koettaen nauraa.

—Eihän niistä vielä osaa sanoa, miten sitten tuonnempana, sanoi Reittu osaksi myöntäen.

—Pitää toki sitten sanoa, virkkoi Laara äänellä, josta kuului peitelty kateus.

Öljy oli lampusta palanut kuiviin, niin että valo vaipui yhä tummemmaksi. Reittu katsoi kelloonsa.

—Lamppu näkyy heittävän meidät pimeään, sanoi hän, pitääkin tässä asettua hiljaa.

—Eihän pimeä haastelua hidasta, huomautti Laara—vaan taitaa ajatukset pyöriä siinä matkatoverissa.

—Ei nuo niin haitalle asti.

Keskustelu alkoi Reittua laiskottaa ja hän siirtyi entiselle paikalleen pöydän päähän, riisui vaatteitaan vähemmäksi ja painautui poikain vuoteelle. Aamusella nousi hän heti isännän tupaan tultua ja puuhaili lähtöään, mutta kiellettiin odottamaan kahvin joutumista. Viipyminen oli mieleen, sillä aikaa sopi hakea tilaisuutta sananvaihtoon Miinan kanssa, joka supistui kuitenkin hyvin vähään. He ennättivät vain vahvistaa markkinoilla yhtymisen.

Mutta isäpä arvasi tehdä häiriön sille liitolle, kun ei laskenutkaan Miinaa ensi päiväksi, vaikka tämä kuinka olisi pyytänyt.

—Mitä ne lapset tekevät markkinoilla, vielä vähemmän ensi päivänä, sanoi hän.—Toisena päivänä jos pistäytään.

Laarapa ei tyytynyt heittämään käyntiänsä viime päivään, vaan palkkasi sijaisen ja meni muiden reessä. Hän pukeutui parhaisiin vaatteihinsa, eivätkä ne olleetkaan enää mitättömät, kun hän oli kaikki ansionsa säästänyt niihin ja värien puolesta valinnut näyttävintä. Miina oli pyytänyt viemään sanan sille, joka häntä odottaa, ja Laara lupasi toimittaa.

Menessä muistui mieleen kotipuoli, kun oli tullut ajatelleeksi, että täällä ehkä tapaa joitakin niiltä tienoin. Sietäisi niiden muassa lähettää terveisiä vanhemmille, mutta eipä hänellä toisekseen ole niille mitään sanomista. Hän päätti heittää sen tuuman sikseen ja meni perille päästyään ensiksi tapaamaan Reittua puhutusta paikasta. Aamusta päivin oli tämä siellä uskollisesti odottanut. Laaran nähtyään luuli hän kohta muitakin näkevänsä ja kysyi:

—Jäljellekös Miina jäi?

—Ei se tulekaan, ilmoitti Laara nauraen.

—No miksikä?

—Ei kuuluttu lapsia kaivattavan markkinoilla, niin kuulin isännän sanovan.

—Vai niin, ihmetteli Reittu. Eikö huomennakaan?

—Sittenpä hän näkee.

Laara naurahti salaperäisesti, mutta toinen oli aivan pahoillaan. Hän vei Laaran kahville

tiedustellakseen sitten enemmän.

—Sano nyt totuus, että pääseekö se huomennakaan tulemaan.

—Johan minä sanoin, että sittenpäähän näkee, vai eikö se markkinain vietto käytä vähääkään ilman sitä? kiusoitteli Laara.

—Miksikä ei, mutta olisin minä sen toivonut olevan... On se sanonut sinulle...

—Sanoihan se, vaan täytyy tuon verran kärsiä. Mennään kävelemään, niin siellä puhun tarkemmin.

—Niin kyllä. Minä maksan tuon kahvin.

Laara kiirehti jo edeltä ulos ennättääkseen porttikäytävän kupeella tarkastaa vaatteustaan ja taskupeilin avulla asettaa huivin parhaan mukaan. Reitun jouduttua lähtivät he astumaan rinnatusten katua tavaratorille päin.

Kaikenikäistä ja -näköistä joukkoa virtaili yksitellen ja ryhmissä sinne jos tännekin. Tuossa tuli joukko nuorta väkeä, ja ohi mennessään he naurahtivat Reitulle tervehdyksen asemesta.

—Oliko ne tuttavია? kysyi Laara.

—Olivat.

—Tunteeko ne Miinan?

—Miksikä?

—Niin, etteivät nuo liene minua siksi luulleet.

—Mitäpä tuo haittaa, jos luulisivat.

—Haittaa se toki, kun toinen kuitenkin pitäisi olla, naureli Laara.—
Tuota en ollenkaan tullut ajatelleeksi yhteen matkaan lähtiessä.

—Vähätpä niistä markkinoilla, sanoi Reittu.—Mennään pois.

He kävelivät tavararekien ohitse ja tarkastelivat yhtä ja toista silmälle mieliksi.

—Nuo mahtaa olla makeita, sanoi Laara hyväillen kiiltolangalla kääryityä karamellipötkyä.

Reittu arvasi, että Laaran tekee niitä mieli, ja osti muutamia.

—Pannaan täältä toista lajia, esitteli myymämies.—Jos lienee vielä tämä tyttö morsiamenne.

—Sitäpä ei näin joukossa sanota, vastasi Laara teeskennellen.

He siirtyivät yhä eteenpäin, kumpikin ajatellen omia ajatuksiaan. Tavaralauhkojen edustalla tungeskeli ostajia, kultasepän myymälän edessä seisoi vain joku nuori mies tarkastellen sormuksia.

—Ketkähän onnelliset tuolta saanevat sormeensa, virkkoi Laara kaipaavalla äänellä.

—Sattunee tuolta jotkin saamaan, vastasi Reittu ajatellen samassa, että kunpa Miina olisi.

Hän odotteli, että jos Laara itsestään siitä alkaisi kertoa, kuten oli luvannut, mutta eihän tuo aloittanut, alkoi vain tuumitella panoraamaan menoa.

—Entäs se Miinan tulo, sinä unohdit sen, täytyi jo muistuttaa.

—Niinpä kyllä, vaan onhan tässä vielä aikaa. Mennään panoraamaa katsomaan.

—En malta enää, täytyy kääntyä kortteerille, vaan kyllä minä maksan ovirahan, jos Laara menee.

Laaran täytyi lopettaa vitkastelu ja sanoa mitä tiesi, kun näki, ettei siltä kuitenkaan saa sitä unehtumaan. Vastahakoisesti lupautui hän viemään terveisiä ja tulokehoituksia Miinalle.

III.

Heti kesän tultua ajoi Reittu, puhemies muassaan, Kuivatulle sulhasiksi. Isän puolelta ei ollut paljon toivon tilaa, mutta yrittää tuli, kun asianomaiset itse olivat jo aikoja niin päättäneet.

—Kyllä tulitte liika aikaisin, sanoi Miinan isä ensi sanakseen, kun tietoon pääsi.—Antaa hänen vielä varmistua.

—Avioliitto ei aikaisuudella mene pilalle, vastusteli puhemies.—Nämä kuuluvat jo olleen kihloissa kevätmarkkinoilta asti, niin luvatkaa vaan pois.

—Sitten en lupaa senkään vertaa, koska tässä on jo rosvon konstia käytettynä, rupesi hän lujemmaksi.

—Tuopa Miina pois, mitä olet ottanut, ja se on sillä hyvä pitkäksi aikaa. Kaikkea pitää kuulla! Minä olin neljännelläkymmenellä, kun menin naimisiin, ja peloittaa tahtoi silloinkin. Mutta näiden pitäisi päästä naimisiin, vaikkei syrjäinenkään heistä ymmärrä enempää kuin kananpojista, että kukkojako ne ovat vaiko kanoja, vielä vähemmin he itse. Ajatelkaahan vielä vuosi tahi kaksi, kun on isän koti kummallakin.

Eivät siinä auttaneet selitykset eikä mitkään. Miinankin täytyi tuoda kihlat pois, ja silloin saivat vieraat mennä, jos halutti. Reittua hävetti kovasti, kun hänetkin niin lapseksi arvattiin, ja harmitti kihlojen takaisin ottaminen, kun Miina olisi ne niin mielellään pitänyt. Hän olisi salakättä antanut ne takaisin, mutta ei sattunut tilaisuutta. Täytyi turvautua Laaraan, jonka puheille oli soveliaampi päästä talon väen huomaamattakin. Tämä lupasikin toimittaa niin, että Miina tulee iltasella hänen aittaansa, joka on tallirakennuksen suojassa, joten sinne voi päästä muilta salaa.

Reittu lähti puhemiesineen ajamaan, mutta he eivät menneet pitkältä, kun asettuivat muutamaaan taloon yöksi. Sanoivat hevosen jalkain heltyneen, joten sillä ei raaski yötä myöten ajaa. Toinen mies kääntyi tästä jäljilleen ja oli vähän jälkeen ilta-asettumisen takaisin. Hän tuli varovasti ja meni kartanon taitse tuonne yhtymäpaikalle. Hiljaapa ne ovat, ajatteli hän kuunneltuaan oven takana. Hän kopautti, mutta ei kuulunut sittenkään. Jokohan narrattiin, ajatteli Reittu ja sanoi jonkun sanan kopauttaen samalla. Jo kuului liikettä, joku lähestyi ovea avaamaan. Varmaan se on Miina. Mieli tuntuu niin hyvältä, kun saa puhutella ketään pelkäämättä ja antaa kihlat takaisin. Hän puristi heti oven raolle päästyä avaajan kättä mitä ystävällisimmin, vaan huomasi, että se olikin Laara.

—Ka, Laarahan se... Missäs Miina?

—Oli se täällä, vaan kutsuivat pois, selitti Laara huolettomasti painaen oven kiinni.

—Vai niin, virkkoi Reittu pettyneenä ja istuutui vaatekirstun kannelle.

Laara oli varustanut kynttilänpään ja sytytti sen palamaan. Sitten hän istuutui sänkynsä reunalle, päällään melkein punainen hame ja valkea nuttu, johon oli ommeltuna pitsiä kaulukseen ja hihansuihin.

—Jopa tämä matka meni vätykselleen, virkkoi Reittu vähän aikaa ajateltuaan.

—Mitä tuosta huolii, tapaahan tuommoisia, lohdutteli Laara.

—Mitenkä niin? kysyi Reittu.

—Noinpa rikkaita. Ei kaiketi sille tule monta markkaa perintöä, kun on tuommainen lauma noita pienempiä.

—Jospa ei tulisikaan, vaan muuten se on niin...

—Mitäpä sillä muuten hyvin tekisi, kitulias kutjake.

—Onkohan se kitulias? kysyi Reittu kohoten tarkkaavaisemmaksi.

—No, jospa minä tuon nyt jo sanon, että kyllä se on kitulias, vahvasti Laara.—Näkeehän sen ulkoapäinkin. Eihän kenenkään terveen ihmisen kasvot ole noin valkeat, on niissä toki punakkata enemmän. Sen vuoksihan se isänsäkään ei antaisi vielä mennä naimisiin, kun tietää sen kivulloisuuden.

—Jokohan tuo asia olisi niin? epäili Reittu.

—Niin se on, vahvasti Laara mitä ystävällisimmin.—Jo toki on toista, jos ottaa terveen, vaikkapa sillä ei olisikaan niin paljon perinnoita.

Reittu ei ensinkään tarkastanut viimeistä esitystä, kun tuo Miinan kivulloisuus oli niin äkkiarvaamatta valloittanut mielen ja pani ajattelemaan. Laara ei häntä enää puheillaan häirinnyt. Hän nojautui toisella kyynänpäällään tyynyyn, jossa puoleksi nukkuvan asennossa hänen pyöreä leukansa tuli huomattavasti näkyviin. Kynttilänpäätä piteli hän toisessa kädessään ja kuljetti sitä kahtaanne päin, seuraten

silmillään liekin kallistelua. Hän liikutteli sitä vuoroin ylös ja alas, niin että tuli yritteli sammua.

—Mitenkähän minä nyt oikeastaan tehnen, sanoi Reittu kotvan aikaa ajateltuaan.

—En uskalla sanoa, virkkoi Laara.—Vaen jos itse olisin poikana, niin kyllä sitten tietäisin.

—No mitenkään tekisit? arveli Reittu vilkastuen.—Kääntyisitkö uudestaan takaisin, vai menisitkö kestäen huolimatta Miinaa etsimään.

—Sitä en ymmärrä, sanoi Laara tekeytyen hyvin neuvottomaksi.—Ehkä en ... no en minä siihen uskalla...

Hän ei todellakaan uskaltanut, vaikka mieli teki sanoa.

—Vaen minä teen kumminkin niin, että käyn tuolla tuvan puolella, teki Reittu päätöksen.

Laara ei virkkanut siihen mitään. Yksin jäätyään nousi hän tyytymättömänä ovea kiinni panemaan ja paiskasi vihaisesti lukkoon.

Ulkona oli melkoisen valoisa. Reittu lähti kiertämään asuinhuoneiden taitse kartanolle, ja ilokseen huomasi hän Miinan olevan valveilla ja istuvan keittiön akkunan edessä. Heti kiipesi hän kiveyksen päälle, pidellen käsillään akkunan pielistä.

—Takaisinko sinä käännyit, kuului kuiskaus sisäpuolelta.

—Niinhän minä käännyin, etkö sinä sitä tietänyt?

—En minä arvannut.

—No, semmoistako se olikin, ihmetteli Reittu.—Eiköhän sinne sisäpuolelle uskaltaisi tulla?

—Eihän se olisi luvallista, vaen jos pääsisit hiljaa, niin minä tulen ovia avaamaan.

Vanhempikin väki oli päivän tapahtumista puhellessaan valpastunut, niin että kuuli joitakin ripseitä ja epäilyttävän varovaisen ovien avaamisen. Isäntä nousi katsomaan ja tuli Miinan huoneeseen, jossa ei oltu kuin vasta puheen alussa.

—No eihän siitä erosta tullutkaan mitään, sanoi isäntä nuhtelevalla äänellä.

Toisilla ei ollut sanaa suuhun tulevata.

—Tämä asia näyttää nyt lähtevän huonolle jäljelle, jatkoi isäntä.—Jos teidän ei sovi lopettaa seurusteluanne, niin parempi lienee, että menette yhteen, mutta sillä puheella, ettei saa tulla minulle jäljestäpäin valittamaan, käyköön hyvästi tai huonosti. Nyt on omassa vallassanne.

Isäntä heitti heidät kahden, muistuttamalla lopuksi, että tällä kertaa on levon aika, puheet pitää lopettaa lyhyeen ja mennä pois.

Rakastuneita hävetti tämä kohtaus; se tuntui alusta kylmältä kylvyltä, mutta pian he selvisivät ja kihlat vaihdettiin entiselle haltijalle.

* * * * *

Syksykesällä joutuivat häät. Ensin ei ollut aikomus kutsua ketään vieraita, mutta sitten rupesi arvo vastustelemaan. Ehkä alkaisivat naapurit nauraa, että niinpä laittoivat tyttärensä kuin kerjäläisen taipaleelle. Siihen lisäksi muistui mieleen entisiä pitovelkoja. Viime talvena he olivat olleet Kuhjolan emäntävainaan hautajaisissa, ja nyt oli tuo Kuhjolan isäntä, Matti, ensimmäiseksi kutsuttava. Karvonen ei ollut Kuivatun isännän mieliystävä, mutta eihän sitä viitsinyt olla kutsumatta emännän takia ja kun oli oltu niiden häissä. Likeisimmät naapurit kuuluvat ilman muuta pitovieraihin, ja ennen kaikkea omaiset.

Häiden alussa istuskelivat vieraat vähäpuheisina. Vaimoväellä oli aina jotain, miehet tuhrasivat parhaasta päästä piippuina, yhtyen silloin tällöin vierustoverinsa kanssa vaihtamaan pari sanaa vuodentuloista ja ilmoista. Suuhun saatua alkoi vähitellen miestenkin seura vilkastua, pieninkin hauskuus jo nauratti. Ei tarvinnut sen kummempaa tapahtua kuin että Karvonen istuutui mustine partoineen vanhan Kuhjolaisen rinnalle ja alkoi tälle hiljaa supatella. Katsojat näkivät näiden kumpaisenkin kasvoista, mitkä asiat ovat puheena. Tämän yksinkertaisen leskiukon rinnalla oli Karvosen hyvä näyttää sukkeluuttaan. Ukko vain enimmäkseen kuunteli, ja turpea naama myhähteli silloin tällöin nauruun, kun toinen kiihkeästi ja viekkailla silmäniskuilla koetti saada selitettävänsä

asiaa vaikuttamaan. Nykäisipä jo nutustakin ja viittasi salaisesti Laaraan, joka kulki siitä ohitse kahvitarjottimiseen. Uteliaita olisi tunkeutunut lähelle kuuntelemaan, mutta Karvonen ajeli niitä ulommaksi. Kiireesti pistäytyi hän talon mieheltä ryyppyjä saamassa ja joutui kahvin tarjoomisajaksi entiselle paikalleen. Kun Laara joutui tarjottimiseen sille kohdalle, alkoi Karvonen hitaasti käsitellä kuppeja, jotka tahtoivat ottaessa kaatuilla, kun ei joutanut niin alas katsomaan.

—Nosta sinä leskimies pääsi pystympään, kiihoitteli hän Kuhjolaista.—
No niin, ihasteli hän, kun toinen oli mieliksi vähän kohentautunut.
Katselepas, niin eikö veresi ala jo vähän liukahdella tuommoisia lihavaleukaisia tyttöjä nähdessäsi.

Laara ei ollut huomaavinaanakaan koko puhetta eikä antanut teeskennellyn vakavan muotonsa vähimmästäkään vaihtua. Ainoastaan jos nuoret pojat jotain hauskaa sanoivat, silloin hän suupielten liiakuksella naurahti ja antoi silmäluomiensa vähän loitota toisistaan ja taas verkalleen painua tuohon salaperäiseen pienuuteensa.

Emäntien puolta kiertäessään ei Laara ollut yhtä huolellinen ammatissaan. Siellä hän ei yrittänytään tavoitella edeltäpäin neuvotuita, kohteliaita tarjottimen liikkeitä: tuoda töräytti vaan ottajan eteen, milloin lähemmä, milloin ulomma, ja katseli siinä seistessään noiden »onnen saavuttaneiden» vaatteita ja täyteläisiksi paisuneita vartaloita, ja silloin mateli mielessä salainen kateus. Yhdenkin tiesi näistä olleen niin köyhän kuin hän nyt, mutta tuossa se istui arvokkaana toisten rinnalla eikä näyttänyt hänestä välittävän enempää kuin nuokaan toiset, otti vaan mitään puhumatta ja katsomatta. Tätä kohtaan tuntui kateus suurimmalta.

Laara oli päässyt kahvin kantajaksi pyrkimällä ja toivoi, että siitä toimesta joutuisi parhaiten ottamaan osaa nuorten iloihin. Siinä hän kumminkin pettyi sillä loma-aikoina käskivät keittiöön astioita pesemään ja kantamaan sieltä takaisin sinne, missä niitä tarvittiin. Sivumennen jouti vain katsomaan toisten tanssin humakkata, ja jos seisautui maille odottamaan pyytäjää, sattui sitä hyvin harvoin. Toisilla siihen sijaan oli alituinen meno, yksi jos heitti, niin kohta toinen ojensi kättään. Morsian ja sulhanen siellä etumaisina hyppelivät, eivätkä nekään välittäneet mitään, vaikka olivat ennen käyttäneet apulaisenaan... Niin .. no ... siitä ne ... samapa se, ajatteli Laara.

Illepana, kun hämärä muutti loukkopaikat vähemmän valoisiksi, huomasi Laara olevan hänenkin suosijoitaan, mutta ei ilahduttavinta laatua. Kun tuolla hämärässä porstuassa kosketti ensi kerran kaulalle suuri käsi ja samalla työntyi jotenkin lähelle parrakas naama, yritti Laara parkaista suun täydeltä ja pudottaa kantamuksensa lattialle. Loukkaantuneena puhkuen meni hän kamariin, jossa oli talonväkeä sekä muutamia emäntiä, ja tunsu mielensä byvittyvän, kun saa noiden muutamakaan arvoa vähän alentaa.

—Kaikenlaisia ukkoja ne tuovat pitopaikkoihin, julkaisi hän.

—Minkälaisia ukkoja? alkoivat jotkut udella.

—Semmoisia, joilta ei saa rauhassa liiakuakaan, jatkoi Laara päätään keikaustellen.

Jokainen vähän ällistyi, mitä siellä on tapahtunut.

—Olkoot jos kuinka pitkäpartaisia, niin pitää minut nähdä alalleen, kiihtyi Laara valaisemaan asiata, kun huomasi että vaikuttaa se.

Jokainen jo alkoikin ymmärtää, mutta ei yksikään rohjennut tarkemmin kysyä, kun pelättiin olevan seurassa liian läheisiä. Toiset jo nousivat siirtyäkseen toisiin huoneisiin, paikoilleen jääneet rykästelivät puheen puutteessa.

—Vai on täällä semmoisia, jotka eivät näe Laaraa alalleen, tarttui Karvosen emäntä Laaran puheeseen.—Eikö nyt tekisi mieleksi meille palvelukseen?

Tämä odottamaton kysymys pani Laaran suun aivan äänettömäksi. Ylpeänä ja vihoissaan hän lähti toisiin huoneisiin. Mutta tuo tehty valitus ei tuonut mitään hyötyä, hämärässä käytävissä saattoi kohdata äskeisiä vastuksia. Utta valitusta ei tullut tehdyksi, kun ensimmäinen kävi niin nolosti. Nyt hän oli kerrassaan herennyt luottamasta vaimonpuoleisiin, niin nuorempiin kuin vanhempiinkin. Ne halveksivat häntä aivan kaikki, mutta mitenkäpä niille saanee kostetuksi, ne ovat niin arvokkaita olevinaan.

Ensimmäinen oli kotiinsa kiirehtimään Karvosen emäntä, ei niin omasta puolestaan, vaan että saisi pois miehensä häpäisemästä ihmisten pitoja. Mutta tämäpä ei ollutkaan niin halukas, kun oli vasta päässyt oikealle juhlatuulelle ja löytynyt monipuolista huvia. Muiden liikkeiden tähden oli Kuhjolan isäntä jäänyt vähälle puhuttelulle ja nyt lähdon edellä täytyi sitä palkita. Monta kertaa meni emäntä ulos, mutta vielä täytyi palautua, eihän se tullut. Kärsimättömänä tarttui hän jo käsipuoleen kiinni

viedäkseen puoliväkisin.

—En minä raskisi vielä lähteä pois tuon ukon luota, toimitti se vastakynttä karhityksensä.—Se taitaa jo ruveta katselemaan noita tyttöjä, vaikka siinä ensin alapäisenä istua luuhotti.

—Anna katsella, jos katselee, mutta sinä joudat hyvin kyllä, kiukutteli emäntä ja kiskoi mukaansa.

Ymmärtämättömät heidän menolleen naurahtelivat, mutta toiset katselivat surkutellen.

—On niitä miehiä jos minkälaisia, alkoi puhe muutamassa vaimojen joukossa.

—Onhan niitä, myönsi toinen.—Vaan tuo Miina taisi saada hyvän miehen.

—Ei tuosta ole kuulunut erittäin pahoja, vaikka ainahan niitä naimisen aikana ollaan jotain löytävänä, sanoi eräs emäntä, joka oli Reitun kotiseuduilta.—Kertoo nuo jotkut nähneensä sen jolloinkin ryyppyisenä, eivätkä sano olevan ahkerinta laatua työntekoon.

—No kyllä se niistä korjautuu, kun tuosta vielä miehistyy, niin että alkaa oma ahneus tulla.

—Ehkäpä sen isä paneekin nämä eri paikalle asumaan, siihen jääpi vielä pari poikaa kotipaikallekin.

Keskustelu taukosi, sillä nyt valmistautui morsiusjoukkokin lähtöön. Matkaa oli sulhasen kotiin pitkänlainen syöttöväli, mutta kovasti ajaen ei siinä mennyt monta tuntia, ja syyskuun kuutamo valaisi tietä.

IV.

Kuhjolan talo oli Niittykylältä vähän erillään, pienen soikulaisen lammen rannalla. Talon eteläpuolta varjosti metsäinen vaara ja supisti viljavainiot kapeiksi ja pitkiksi lammen rantaa vasten. Lyhimmän päivän aikana kulki aurinko vaaran suojassa, nousun aikana vain joku säde yletti katon harjoihin asti.

Tässä suojaisessa paikassa asui tuo vanha, leskeksi jäänyt Matti Kuhjonen. Lapsetkin hänellä olivat jo aikaihmiä, eikä niitä ollut enää kotona kuin Tuomas-niminen poika. Toinen poika oli mennyt vävyksi ja asui vaimonsa kotitalossa. Tyttäret olivat myös naimisissa, niin että jäljellä oli vain nämä kaksi miestä, kumpikin tyyniluontoisia. Tuomaallakaan ei ollut vaimoa, sitä ei hän tullut ottaneeksi kirappaluontoisen äitinsä eläessä, sille vastukseksi, ja nyt epäilytti, miten lienee, kun ei isä käske, jos itse aikonee hakea. Sillä tavalla pysyi talo emännättömänä, ja syrjäiset arvelivat menevän sen sillä lailla vielä hyvän aikaa.

Emäntävainaja oli pikaisen luontonsa takia tullut usein muuttaneeksi palvelusväkeään, varsinkin viimeisinä ikävuosinaan, ja uusien tiedustelussa oli hän käyttänyt apulaisenaan Lamminpään mökin Piattaa, joka asui miehensä ja lastensa kanssa jotenkin lähellä, peltojen päässä. Piatta huolesti vielä nytkin entiseen tapaansa, ja kun hänen mökilleen tuli Laara muutamana pyhänä, lähtivät he Kuhjolaan, ja tämä pestattiinkin siihen emäntäpiiaksi. Laara ei puhunut menostaan kellekään, mutta pian se tuli ilmi, ja seutulaiset alkoivat arvailla, miksikähän tuo kylähaluinen Laara menee noin syrjäkolkassa olevaan taloon, seköhän emäntäpiian paikka sitä yksistään niin miellyttää.

Kun isännän Ulla-niminen tytär pääsi tämän tietoon, tuli hän asioikseen siitä puhumaan.

—No, ettekö te enää muita saaneet, kun tuon möttösen otitte, torui hän isäänsä.

—Se kun sanoi ennättävänsä kaikki askareet yksinään, ettei kuin kiireimpinä aikoina pitää vähän toveria, puolusteli ukko.

—Ei se ennätä ja jos ennättäisikin, niin eihän se osaa, tuskin lienee eläessään keittänyt, moitti Ulla yhäkin.—Parempi olisi, jos ottaisitte jonkun vanhemman ihmisen.

—Mikäpä niitä enää muuttelee, jurisi isäntä mieltäväisenä.—Osannee tuo toki keittää, näyttäähän tuo virkeältä ihmiseltä, ja jos ei, niin pääseehän tuosta vuoden päästä.

—Sittenpä hän näette, vaan uskokaa pois, pääsemättömissä siitä vielä olette, ennusteli toinen yhäkin.

Isäntä olisi jo saattanut myöntää tyttärensä tuuman oikeaksi, mutta asiassa oli se este, että Laara oli tullut pestatuksi, eikä viitsinyt lähteä peruuttamaan.

Kekriltä muutti Laara Kuhjolaan ja pani heti kohta kaikki taitonsa liikkeelle, kun oli kuullut, että

hätä on käyty moittimassa osaamattomaksi. Toisinaan tahtoi tulla liian kiire, kun olisi pitänyt kaikki ennättää ja vieläpä niin, ettei siitä kuuluisi moitteita. Silloin täytyi käyttää mökin Piattaa apulaisena. Siltä sai vielä työn lisäksi muitakin neuvoja ja tietoja.

—Onko Piatta kuullut, mitä ne talon poissaolevat omaiset sanovat minusta? kyseli Laara kahdenkesken.

—En minä ole kuullut nyt mitään, rauhoitteli Piatta.

—Kuuluu se Ulla-niminen tytär käyneen täällä minua moittimassa ja nimittelemässä, harmitteli Laara.

—Joutavata kaiketi se on ollut. Onhan tässä nyt tehtynä työt niinkuin ennenkin, tai vähän paremmin. Vaikka en minä saata entisiäkiän piikoja moittia, hyviä minulle ovat olleet. Tämäkin viimeinen emäntäpiika pisti milloin voimurun, milloin lihakupeneen lapsille. Vaan en minä ilman ole ottanut mitään, käsitöitä tein milloin mitä, kulloin kuta, sillä eihän palvelijalla ole aikaa kaikkeen.

—Niin se on, vahvasti Laara,—ei sitä näy ennättävän. Minullakin on ollut syksystä asti ompelus mielessä, vaan ei sitä ennätä.

—Anna sinne mökille, kyllä minä teen, sanoi Piatta.

—Ei sitä viitsisi muilla teettää, se on niin halpaa työtä, epäröi Laara.

—Kyllä minä teen jos kuinka halpaa. Onko se paikkuuta?

—Ei. Se olisi vain semmoinen hame.

—Hameko? Mitä halpaa työtä se olisi? Olenhan minä emännillekin ommellut hameita. Villainen vai pumpulinen se olisi?

—Karttuunia se on. Ja sitten siihen pitäisi panna vähän toplinkia ja tikata täkin tapaan.

—Noo, kyllä minä semmoisiakin, naurahti Piatta.—Onhan kaikkia tarpeita?

—On muita, miten tappurat riittänee, niitä ei ole kuin yksi nykytilinen.

—Minulla on lisää, jos niinkuin loppumaan rupeisivat.

—Sepä hyvä... Antaa tulla hyvän vahvuisen... Viivytkää hämärään asti, niin minä laitan ne yhteen nykytiin ja vien tuonne pihaladon oven pieleen, josta saatte ottaa.

Kun Piatta palasi mökilleen, oli hän aivan hiessä päin kantamisesta. Kapeasta ovesta ei kuorma tahtonut mahtua kulkemaan, kun hameeseen oli katsottu tarvittavan tappurain ja karttuunin lisäksi monta muuta lajia. Nyytistä ilmestyi ensin iso leipä, sitten vasikan takapaisti ja porsaan pääpuolisko, sekä parit hajanaisia sukkia, täynnä villoja. Kun Piatta oli vakuuttanut tekevänsä halvempiakin töitä, uskalsi Laara pistää vanhat sukatkin mukaan kysymättä.

Näihin töihin ei ollut aikaa ja mikä vähän oli, sen tarvitsi iloitukseen. Etupäässä olisi Laara halunnut koettaa kuntojaan muiden kanssa. Omassa sukupuoleessa ei löytynyt enää vertaista, ja sen vuoksi olisi ollut yritettävä miesten kanssa. Mutta Kuhjolassa näytti olevan kaikkein vähimmin tilaisuutta tähän huviin. Isännästä ei ollut vanhuuden takia ajattelemistakaan, Tuomas taas oli liian vakava leikkiin antautuakseen, ja renkipoika huono kutus ja sen lisäksi liian halpa käsillä leikilläkään. Toisinaan sitä Laara nutisti lattiaan ja kutkuttelemalla kidutti hyvän aikaa, jos ei ollut muita kuin Tuomas mailla, jota poika rukoili aina avukseen. Mutta Tuomas oli säälimätön, katsoi vain ja naurahteli, vaikka poika pyöri keränä lattialla käsissä. Irti päästyään se läähätti ja moitti Tuomasta auttamattomuudesta.

—Mitä sinä antaudut sen käsiin, juokse pakoon, neuvoi Tuomas.

Poika ei olisi mielellään pakoon lähtenyt, se tuntui miehen puolesta niin häpeältä. Hyvin usein ei Laara viitsinyt tuota kiduttaa, hän keksi keinoja päästäkseen voimallisemman kimppuun, ja viimein se keino löytyikin.

—Mihinkähän minulta lakki hupeni? kaipaili kerran Tuomas ruualta päästyään.

—Jos sinä pistit sen suhusi, ilventeli Laara istuen penkillä, toinen käsi selän takana suojassa.

—Ei minulla niin nälkä ollut, tuumaili Tuomas, jatkaen hakemistaan.—
Onkohan sitä kukaan kätkenyt, pitää sanoa.

—Ei kaiketi minulla ole, jatkoi Laara nostaen kädet polvelleen ja siirtyen lähemmäksi seinää.

—Vaun kyllä se on sinun takanasi, päätti Tuomas.—Anna pois.

Laara vain tokistautui lujemmin istumaan ja teki tyhjäksi. Silloin ei Tuomas enää malttanut olla ryhtymättä kiinni, saadakseen pois hattunsa. Mutta varuillaan Laarakin oli ja ylös hypäten tommautui heti ryöstäjään käsiksi. Samalla heitti hän hatun ovensuuhun ja neuvoi renkipoikaa viemään sitä pihalle. Katsomatta, totteliko poika vai ei, otti Laara pitääkseen huolen siitä, ettei Tuomas päässyt hakemaan. Eikä se päässytäkään niin hevillä ryöstäytymään, täytyi vaan tarttua kiinni, ja nujua jatkui kotvaksi aikaa.

—Yhdyitpähän kerran semmoiseen, jota et kiduta niinkuin minua, kutitteli renkipoika Laaralle, kun nujakka oli loppunut.

—En ottanut vielä oikein, puolusti Laara hengästyneenä.—Mutta kyllä minä toisella kerralla paremmin.

Tuota toista uhattua kertaa ei tahtonut sattuaakaan. Pienistä kepposista ei Tuomas ollut milläänkään. Ei kuitenkaan ihan aina auttanut heittäytyminen leväperäiseksi. Milloin katosivat käsineet, silloin täytyi ottaa Laara käsille, eikä sitä yhä käynyt heittäminen kostamatta, kun lavitsa usein keikahti syrjälleen, jos heittäytyi siihen lepäämään. Sattuipa jo isäntäkin tapaamaan heidät nujakoimasta, eikä se siitä näyttänyt olevan suotua, joshan ei erittäin vihassakaan ollut.

* * * * *

Kuhjolan Tuomalle oli ilmestynyt ajattelemisen aihetta, ei erittäin suurta, mutta oli siinä kerrakseen. Hän oli nyt saanut kuin uudet silmät itselleen, joilla näki asioita toisin kuin ennen. Enemmän kuin puoli talvea oli Laara ollut heillä, ja mikä piti olla silmillä peitteenä, ettei jo ennen huomannut, kuinka kaunis ja muhkea se on. Tuomas ei enää kertaakaan asettunut ruokalevolle semmoiseen paikkaan, josta ei olisi voinut katsella tuota vihdoinkin huomattua ihmettä. Kuinka erinomaisesti se käveli ... miten tukeva ja soma se oli, katsoipa miltä kohti hyvänsä... Tuo leuka ... entä nuo salasta katselevat silmät, jotka näyttivät näkevän kaikki, mutta ei katsovan mihinkään... Miten kauniisti tuo pää oli aina takana kenossa ja kuinka somasti nuo laajat lauteet lelluivat tuosta ohitse kävellessä. Jo oli kumma, ettei tuota ennen huomannut...

Tuomas ei pysynyt ihastuksesta enää pitkällään, vaan Laaran tupaan tultua nousi istumaan ja jotain tehdäkseen meni tuopista juomaan. Hän oli taas autettu. Laara läikäytti juomista rinnoille ja silloin heti käsiksi kastamaan. Tämä ei ollut pahaan mieleen kastettavasta, sitä nauratti armottomasti, kun sai suojella kasvojaan, sillä niitä tahtoi Tuomas omilla kasvoillaan kostutella.

Isäntä oli muuttunut tarkkaavaisemmaksi joukkonsa suhteen. Se oli kuullut kamariinsa jytäkkaa ja naurua tuvasta, ja tuli paraillaan sen kestäessä katsomaan. Hän aukaisi jo ovea pois palatakseen, ennenkuin toiset huomasivat. Heti he lopettivat, ja Tuomas lähti kiireesti ulkotöille, vähän häpeissään, kun oli ollut niin katsomaton.

Laara meni ruokkimaan elukoita karjapihaan, josta alkoi heti kuulua katkeamatonta laulua. Nuotin laatu ja korkeus muodostui mielialan mukaan. Siitä kuului taiteetonta innostusta ja ihastusta, ei sitä häirinyt lehmien ammunta eikä lammasten määkynä. Raskasta vesiasiaa taikka heinäsylystä nostaessa ääni vähän taukosi, mutta alkoi taas uudestaan, milloin törmäten heinäkasaa, milloin vesiammeeseen ja heiniä eteen viedessä suoraan lehmän karvaiseen korvaan.

Työt tehtyään tuli Laara pihaan ja meni palvelevaisen nöyränä kysymään isännältä, tahtoiko tämä, että saunaa lämmitetään.

—Jos ennätät, niin jospa lämmität, sanoi isäntä.

—Kyllä minä ennätän, sanoi Laara halukkaan palvelevaisesti ja kääntyi pois päin.

—Kuulehan, Laara, kielteli isäntä rauhattomasti liikahtellen.

Laara pysähtyi ja oli varma, että nyt nuhdellaan.

—Niin, että minä olen katsonut tuota, alkoi isäntä tavoitellen sanojaan.—Minä en oikein salli sitä, että te tuon Tuomaan kanssa niin paljon telmitte, en ollenkaan minä sitä salli. Se on toisinaan niin, että se ei toisinaan aivan siihen lopu ja sitä minä en ollenkaan salli, se on nyt sillä lailla se.

—Eihän me ole arvattuna, että isäntä niin pahaa tykkää, puolusteli Laara.—Leikkihän nuo nuoret aina tuon verran, vaan jos isäntä ei sitä salli, niin ei leikitä vasta.

—Niin no, en minä siitä leikistä niin, vaan jos siitä syntyisi semmoista pitempiaikaista yhteyttä, niin sitä minä en salli, ennen minä annan eron tulla.

Laaran nöyryyteen ilmestyi ynseyttä sekaan, kun hän melkein kuulumattomasti sanoi:

—Jos se on ollut niin suuri rikos, niin pitää mennä muualle.

Isäntä huomasi vaikutuksen ja lähestyen selitti:

—En minä tarkoittanut, että Laaran tarvitsee lähteä meiltä, vaan kun minä olen tässä niin yksinäni, niin minähän tässä tarvitsen hoitajan, ja kyllä me ehkä Laaran kanssa sovitaan, kunhan tässä ollaan ja tuumataan.

Viimeisiä sanoja sanoessaan laski isäntä kätensä Laaran vyötäisille ja katsoi rauhoittavasti nauraen silmiin. Tämä kävi vähän hämille eikä osannut sanoa mitään. Siivosti siirtyi hän pois isännän käden koskettavista ja meni laittamaan saunan uuniin tulta. Mieli tuntui hyvältä, oli ilmestynyt enemmän kuin etsiäkään osasi. Hän oli samanlaisessa asemassa kuin onkimies, joka on viehättävillä liikkeillä saanut säyneen ruokahalut hereille, mutta huomaa samassa kyömynskaisen ahvenen katselevan toiselta puolen. Kumpaisenko puoleen siinä nyt osaa kallistua! Ensimmäinen olisi miellyttänyt enemmän, mutta jos se ei tartu niin varmasti, että saisi vedetyksi perille asti.

Huomaamatta oli Laaralta laulaminen unohtunut vähäksi aikaa, mutta kun se taas huomaamatta kajahti kuuluville, juolahti mieleen ajatus, ettei se ehkä enää sovellukaan hänelle.

Seuraavan hämärän aikana ja huomomisilla ruokatunneilla odotteli Tuomas turhaan kisan aihetta Laaralta. Ehkä se pelkää isän tulevan, ajatteli Tuomas. Siinä pelossa se tuvassakin viivyttelee vähemmän kuin ennen. Hän ei aavistanut, että muutos ulottui muuallekin, ei vain tupaan. Eteiskamarissa asustavan vanhan miehen luonto oli myös muuttunut leikkisäksi, mutta siellä näyttäytyi Laara yhtä pelkurina ja selitti, ettei hänen, köyhän tytön, sovellu antautua leikkeihin muuta kuin miten sattuu tuolla joukossa nuorten kanssa.

—Enemmänkös minua pitää pelätä kuin nuorempia? kysyi isäntä.

—En minä teitä pelkää, vaan kun en ole vielä milloinkaan leikkiin antautunut salaisuudessa, niin ei isäntäkään tahtone sillä minua halventaa, puolusteli Laara viattomana.

—Ei, en minä toki tahdo Laaraa halventaa, vakuutti isäntä ja sai sitä sanoessaan vähin estelyin osoittaa käsin koskemalla hyvää tahtoansa.

Ujoillen irtautti Laara itsensä, mutta ei silti pitkäksi aikaa pakosallekaan mennyt. Heidän välinsä kävi päivä päivältä yhä tuttavallisemmaksi. Isännän turpean kömpelöt jäsenet näyttivät nuortuvan, niin että hän liikkui pihatoimissa entistä enemmän. Muutamanakin päivänä oli siellä sen verran haittana, ettei Piatta päässyt tuomaan tyhjää piimähinkkiään suoraan tuvan puolelle, vaan täytyi pistäytyä navettaan odottelemaan. Kohta sinne tuli Laarakin ja kummasteli, että ken täällä on.

—En tahtonut näyttäytyä isännälle, kun oli tuossa pihalla, selitti Piatta. Keppelänä se nyt onkin, kun on ruvennut oikein halkoja katkomaan. Saapahan nähdä, eikö se vielä ota emäntää.

Laaraa nauratti tämä arvostelu ja hän virkkoi:

—Mihinkäpä tuosta enää mahtaisi olla, kohta kaiketi se kuolee.

—Niinhän tuo taitaa olla, myönnytti Piatta.—Mutta tuo Tuomas minusta on kummempi, kun ei jo ota emäntää; olisi tämmöisessä talossa emännällekin työtä.

—En kaipaa ollenkaan, pani Laara heti vastaan.—Kyllä minä ennätän nämä työt.

—Laara taitaa pelätä, että siitä tulisi palveltava, arveli Piatta.— Vaan minä ajattelen, että mahtaisiko tuo noin hiljaluontoinen mies panna pahakseen, jos olisi vihjata ottamaan semmoista, josta ei tarvitse palvelemista pelätä.

—En puutu enkä toukahda, sanoi Laara halveksien.

—Miksikä sinä niin kovin välinpitämätön olet, ihmetteli Piatta.— Saattaisihan siinä katsoa omaakin etuaan. Mitäpä sitä kenenkään elävän ruuasta rupeaisi huolta pitämään.

Laara jo alkoi huomata, että kenenkä elävän ruuasta tässä neuvottaisiin huolta pitämään, ja ikäänkuin ei olisi koskaan huolta pitänyt, virkkoi hän:

—Ettäkö minä... Odottakoon, vaan elköön pitkästykö.

Laaran sanoissa ilmeni selvää Tuomaan halveksimista, jota ei Piatta ymmärtänyt, kun oli jo aikoja heidänkin mökilleen tullut tiedoksi, mitä kupakkaa nämä ovat alkaneet pitää, ja olisi nyt mielellään

puhunut tämän asian puolesta, jospa siitä olisi ollut saalispuolelle hyötyä. Mutta erehdykseen siinä arveli nyt Piatta menneensä, vai mahtaisiko Laara tällä lailla salata koko kaikoa, ettei isäntä ja omaiset pääsisi mihinkään luuloon.

V.

Sunnuntaina, jolloin Tuomas jouti olemaan tuvassa ja entistä ihastusta tuntien katseli Laaran sunnuntaiksi somistettua kauneutta ja kaikinpuolisia liikkeitä, ei hän enää malttanut olla menemättä tekemään sille leikin alkeita, vaikka ei saanutkaan alkua, kuten ennen. Laara oli paljon taipumattomampi, hätäili alituisen, että jos isäntä sattuu tulemaan. Jopa viimein, kun ei siitä ollut apua, ryntäsi pakoon, jolloin tuvan ovi paukahti kovasti seinään. Siihen liittoon joutui isäntä katsomaan kamarin ovelta ja vähän nuhtelevalla äänellä kutsui Laaran sinne.

—Mitä teillä oli siellä tuvassa?

—Tuomas tuo olisi tavoitellut kiinni, vaan minä pääsin pakoon, selitti Laara.

—Hm, hm, se Tuomas, rykästeli isäntä. Sille pitää minun ilmoittaa, että tietää olla ilvehtimättä.

Laara kuuli arvonsa kohta kohoavan, ja ruumis hytkähteli silloin hyvästä mielestä. Ujoillen hän myönnytti, kun isäntä kysyi, että saaneehan sen ilmoittaa. Isäntä itse meni kutsumaan Tuomasta, jolla aikaa Laara poistui syrjähuoneeseen kuuntelemaan. Vähän epäröiden tuli Tuomas ja asettui oven pieleen seisomaan. Isäntä istui lähellä pöytää ja naputteli siihen sormillaan.

—Sitä minä tässä sanoakseni, alkoi hän vähän niinkuin häpeissään,— että kun tämä elämä näyttää enemmän semmoiselta, niinkuin tuota ... hajanaiselta, niin minä olen aikonut ottaa vaimon.

Ensin oli hänellä ajatus puhua suoremmin, mutta näin se kääntyi. Tuomas alkoi aavistaa jotain ja levottomasti liikahtellen arveli:

—Vai niin, vai niin... Kuka se olisi?

—Sehän minut sai tätä asiata näin alussa ilmoittamaan, että osaisit ruveta kohtelemaan niinkuin äitipuolta tulee, eikä niinkuin vertaista.

—Hm, hm, vai niin ... no, kukahan tuo on?

—Se on tämä Laara, ja tästä lähtien pitää sinun kunnioittaa sitä niinkuin vanhempata.

Tuomas ei puhunut mitään vähään aikaan, sillä lapsen kannalta häntä hävetti ja perillisen kannalta ajatellen harmitti.

—Eiköhän isä löytäisi muualta sopivampia, sanoi viimein Tuomas, koettaen olla maltillinen.

—Tämä on minun asiani, eikä siinä ole muilla mitään puhumista.

—Teidän kaiketi. Vaan olisi minulla jotain sanomista, jos isä sallii puhua, arveli Tuomas.

—En kuuntele, epäsi hän.—En kysynyt ensimmäistäkään vaimoa ottaessani keltään, enkä kysy nytkään.

—Vaan minä pelkään, että meidän talon elämä pahenee, jatkoi Tuomas.

—Se ei liikuta sinua, puhui jo isäntä vihaisemmin.—Minä olen sen päättänyt, ja sinä saat olla siitä vaiti.

Tuomas poistui kamarista ja meni tupaan, pöydän taa penkille maata. Ei hän oikeastaan nukkunut, painoi vaan pahasti muohtivaa rintaansa puuta vasten. Elämä, joka viime aikoina oli ollut niin viehättävä, tuntui nyt ihan tervalle. Tuo entinen ihastuksen esine oli muuttunut tuossa paikassa aivan toiseksi, ja aavistutti, että se muuttuu yhä pahemmaksi.

Laara tuli käymään tuvassa. Tahtomattaan alkoi Tuomas tarkastella häntä, ja ensi silmäykseltä pääsi suusta muille kuulumaton kirous. Ensi töiksi olisi tehnyt mieli mennä vetäisemään nyrkillä tuohon olettavaan leukaan ja halolla noille takapuolille, että ne toden perästä letkuttelisivat. Ja nuo ennen

viehättäviltä näyttäneet silmät, olivatpahan nyt kuin noessa rypeneen uniset silmät. Kärsimättömästi kääntyi hän seinään päin, kun huomasi Laaran tahtovan häntä tarkastaa. Koko rupeaman oli hän pitkällään ja nousi sitten ylös, kun muut alkoivat olla puolipäiväisensä syöneet. Yksinään hän istui ja alkoi kaivata juomista.

—Tuossa on tuoppi, osoitti Laara ja kävi siirtämässä lähemmäksi Tuomasta.

—Tässäkö, sanoi Tuomas, tarttuen astian korvaan ja katseli sitä. Onko tämä puusta vaiko piimästä? Minä olen enemmän ikäni syönyt ihmisten astioista enkä sikain.

Samassa sysäsi hän sen niin raskaalla kädellä pois luotaan, että se meni lattialle. Laaran kävi tämä teko kovasti arvolle. Veret säihkyilivät kasvoilla, kun hän tuli tuoppia ottamaan ja sanoi:

—Tässä talossapa taitaa olla kovin siistiä väkeä, kun pitäisi kesken syönnin astiat pestä.

—Hyvän tekisi, jos kerran viikossakaan pestäisiin, vaan lieneekö tuotakaan pestynä koko talvena.

Ei hän tämmöisiä viime aikoina ollut viaksi ajatellut, vielä vähemmin olisi tehnyt tuolla lailla kuin nyt. Silmä keksi nyt virheitä toisia toisensa perästä. Paitakin oli mustaksi pinttynyt, vaikka vasta pesty, niin että teki mieli kiskoa sekin päältä ja käskeä uudestaan puhdistamaan.

Äskeisestä huomautuksesta oli ollut apua. Nyt toi Laara juomista astialla, jolle oli toimitettu kiireinen puhdistus, mutta ei heittänyt lempeällä kädellä pöydälle. Tästäpuoleen kartteli kumpainkin yhdessä huoneessa asumista. Päiviä kului, ettei talon väen kesken monta sanaa vaihdettu, muuta kuin mitä isäntä ja Laara keskenään.

Jonkun aikaa myöhemmin liikkui isäntä kylässä, ja Tuomas pääsi tästä siihen luuloon, että kohta taitaa tulla julkinen päätös isän ja Laaran välillä.

Kylästä kyselemällä saikin hän tietää kutsutun muutamia vieraita ja niiden mukana erään kirjoitusmiehen. Mutta sitä toimitusta ei hän saata rauhallisena katsoa, ei vaikka. Viikon loppupäivät menivät tutkiessa, mitä tämän asian suhteen olisi tehtävä. Pyhäaamuna hän valjasti isältään lupaa kysymättä hevosen reen eteen ja ajoi sisarensa luo kylään, jossa viipyi iltapuoleen. Paluumatkallaan hän oli käynyt ottamassa ryyppyjä salakauppiaalta. Nyt tuntui olevan uskallusta puhua. Kiire oli joutua kotiin mielen rohkemmillaan ollessa. Ajokaluja hän ei joutanut asettelemaan paikoilleen, heitteli vain minne helpoimmin kädestä erosivat ja tupaan tultuaan suoritti omain päällysvaatteittensa riisumisen samalla tavalla. Tuvassa istui muutamia lähimökkien ukkoja ja akkoja saamassa uteliaisuudelleen tyydytystä. Vasta ikään olivat he saaneet varmuuden, kun oli muutamaa käytetty kamarissa todistajana ja tämä parhaillaan kertoi muille siitä, mitä itse tiesi.

Vieraat katselivat kummastellen Tuomaan entistä rajumpia liikkeitä ja aavistivat, että on sillä jotain mielessä. Äänetönä se ensin kävellä touhaili paitahihasillaan tuvassa ja meni sitten siinä asussaan kamariin, jossa vieraat parhaillaan olivat.

Laara odotteli kamarin uuninpuoleisella sivulla tarjottimiseen vierasten kahvikuppien tyhjenemistä. Tuomaan tullessa kääntyi hän selin oveen. Vieraat tulivat Tuomasta tervehtimään, ja tämä puolestaan kysyi, nykyinen rohkeus apunaan:

—Mitäpä kuuluu?

—Ei erikoista, vastasi Karvonen, joka oli eräs vieraista.—Se tuo on tällä kertaa vereksintä, että isä on näyttänyt pojalleen mallia, mitenkä yksinäisyydestä päästään.

—Eikö enempää kuulu?

—Vähänkö tämä on kerrakseen?

—Vähän se on, leventeli Tuomas.—Minulle kuuluu enemmän.

—Mitäpä enemmän sinulle kuuluisi, kuin että äidin tulet saamaan, pidä itse muusta huoli.

—Se on vähän se. Minulle kuuluu enemmän, usko pois.

Laara yritti lähteä huoneesta, mutta isäntä käski antamaan Tuomaalle kahvia. Hän toivoi, että Tuomas sillä asettuisi ihmisiksi noin vierasten aikana. Laarasta ei ollut mieleistä tämä palvelus, mutta heti hän täytti kupit ja toi lähelle Tuomasta, joka yhäkin selitti Karvoselle enemmän kuulumisistaan eikä katsonut, mitä hänelle tarjottiin.

—Puhutaan, Tuomas, kuten ennenkin, houkutteli Karvonen.—Ota, kun tarjotaan, mielesi

rauhoittumiseksi kahvia tältä vasta yhdistetyltä omaiseltasi.

—Ettäkö oikein kahvia, kääntyi Tuomas toiseen asiaan.—Vai niin, vai oikein kahvia. Ja tämäkö se sitten on minun omaiseni, eli äitihän se taisi oikeastaan olla, vai mitenkä?

—Jospa annettaisiin olla.

—No mitenkä se sitten soveltuu, että äiti kantaa pojalleen kahvia. Hävettää minua toki, kun on vielä näin likainen paita päälläni. Tämä on sen meidän entisen piikaturvakon pesemä, sen juoksukoiran, sen tappuravihkon. Lieneekö tämä kunnioitettava äiti sitä sattunut meillä näkemään, sitä juoksu...

Laara poistui jo toiselle puolen huonetta tämän kumartelevan kunnioittajan mailta. Isäntä ei jaksanut enää kuunnella.

—Kuule nyt, Tuomas, sanoi hän seisoalleen nousten.—Etkö sinä ujostele puhuessasi noin ruokottomasti isäsi kuullen siitä ihmisestä, jonka se tahtoo ottaa omakseen. Mene ulos, jos olet niin juovuksissa, ettet ymmärrä edes vierasten kuullen äänettä olla.

—Kunnioittanuthan minä tätä olen ja kunnioitan vieläkin, kiihtyi Tuomas.—Sitä mötkälettähän minä haukuin, joka on tässä kaiken talvea pojalle hyviään teetellyt, vaan tuli toki tämä äiti. Tätä minä kunnioitan ja kumarrankin vielä lisäksi ... näin ... (hän käänsi selkensä) ja näin...

Niin pilalle ei Tuomas ollut juovuksissa, ettei jo nyt olisi osannut lopettaa. Käskevästi meni hän tupaan, pani päällysvaatteet päälleen ja sitä kyytiä taas kylään.

Kamariin jääneiden oli tukala päästä entiselleen. Karvonen kyllä ryhtyi sotkemaan koko tapausta viinan syyksi, joka harvoin maistellen hiljaisen miehen panee puhumaan aivan perättömiä, mutta yhäkin pysyi isäntä pahoilla mielin, ja Laara piti itseään syyttömästi parjattuna. Asianomaiset kun olivat näin huonossa seurakunnossa, tuli vieraille aivan tarpeelliseksi poistua. Karvonen nousi ensimmäiseksi istumasta ja virkkoi:

—Niinpä minä otan tämän kuulutuskirjan jo mukaani ja toimitan ensi pyhään mennessä pappilaan, niinkuin on puhuttuna.

—Niin, tottahan se pitää ottaa, havahti isäntä ajatuksistaan.

Karvonen kaipasi vielä joitakin tarpeellisia kirjoja ja meni, isännän niitä etsiessä, lohduttelemaan pahoittunutta morsianta.

—Elä sinä, Laara, ollenkaan pelkää, puhui Karvonen hiljaa.—Nyt ovat paperit semmoisissa käsissä, että asia menee päätökseen, koetelkoon Tuomas vaikka mitä konstia.

Laara tuli jonkun verran hyvitetylle mielelle, vaikka ei puhunut mitään. Vierasten mentyä hän alkoi sulhaselleen valittaa äskeitä solvausta.

—Kylläpä minä tulin pian Tuomaan silmissä huonoksi. Vierasten kuullen nyt sillä lailla nimitteli ja tahtoi häväistä minut, näyttelemällä paitaansa, joka varmaan on niin puhdas kuin lienee ennenkin ollut, enkä minä ole heitä yksinäni ennättänyt posliinivalkeisiksi lykätä.

—Tuomas oli päissään, ei se muuten olisi sillä lailla puhunut, lohdutteli isäntä.

—Yhtä ynseäpä tuo on ollut selvänäkin. En minä ennätä enää mitään sen mieliksi pestä. Toverin tähän saisi ottaa.

—Otaa vaan, kun sitä puuttuu, myönnytti isäntä.

Tuomas oli käynyt kylässä haihduttelemassa humalan päästään ja kotiin palatessa oli vain enää jäljellä häpeänsekaista harmia. Hän olisi ottanut takaisin nuo viinan kiihkossa puhutut puheet isän edessä, kun siinä oli ollut vielä muitakin kuulemassa. Ei se sitten olisi ollut hänestä katumoiksi, jos tuo asia olisi tullut sillä estetyksi, mutta ei se siltä näyttänyt. Ensimmäisenä pyhänä jo kuuluttivat ja kolmessa viikossa oli vihkimiset ja kaikki suoritettuna.

Häidenkään laitolla he eivät aikaansa viivytäneet, ehkä arvelivat, etteivät ainakaan entisen emännän lapset niihin rientäisi, ja Laaran omaiset olivat kaukana, niitä ei tullut ajatelluksikaan.

Laara oli nyt päässyt toiveittensa perille ja tahtoikin näyttää, ettei ole aivan mitätön paikallaan. Kokeneiden emäntäin tavalla jakeli hän käskyjä piialle, joka oli heti otettu, ja kun ei Tuomas sattunut seuduille, sai renkipoikakin opastusta töihinsä. Mutta vaikka neuvo olisi ollut kuinka oikein annettu, niin Laaran neuvomaan työhön ei Tuomas kädellään koskenut. Hän ennen makasi tai käveli kyliä, vieläpä sanoi muillekin: »tehkää, jos kehtaatte.» Siitä seurasi, että työt edistyivät hitaasti.

Joutui heinänteon aika. Monena kesänä oli Tuomas pitänyt sen työn huolessaan ja jouduttanut ennen muita, mutta nyt ei näyttänyt olevan väliä, meni miten meni.

—Antaapa emännän nyt ryöhkäistä, sanoi hän ja lähti kävelemään omille virkineilleen, kun Laara tuli niitylle ja näytti ottavan työaseen omin takein käteensä.

Laara huomasi, että hänen niitylle-tulonsa ajoi pois Tuomaan, ja siitä sai vanha isäntä tiedon iltasella. Se oli jo ennenkin ikäväkseen huomannut Tuomaan haluttomuuden työhön ja päätti nyt hyvillä puheilla ruveta korjaamaan miestä entiselleen. Huomenna tuli hän itse niitylle haravoimaan ja kutsui Tuomaan toverikseen. Monta karhoa he haravoivat äänettöminä, kumpainenkin odotteli toistansa alkamaan. Viimein vanhempi mies virkkoi:

—Meidän heinätyö on käynyt hitaammin kuin muina kesinä.

—Niinhän tuo näkyy käyvän, myönsi Tuomas.

—Sinä olit ahkerampi tekijä ja teettjä muina kesinä.

—Jospa lienen ollut.

—Kyllä minä ymmärrän, miksikä olet herennyt huolettomammaksi, vaan elähän ole milläsikään, unohdetaan nuo jo pois ja ollaan entisellään, houkutteli isäntä.

—Mahtaisi se isälle olla hyvä sillä lailla.

—Mistäpä tuon minäkään vielä tietänen. Kun luulisin, että sinä ahkeroituisit, niin saattaisihan minä sanoa, että taisi minulle tulla vähän erehdystä tuossa naimiskaupassa.

—Sitähän minä sanoin teille jo alkaessa silloin kirjanteko-sunnuntaina enemmän kuin olisi tarvinnutkaan, vaan eipähän teille ollut apua, muisteli Tuomas.

—Eipä tuota silloin alussa tullut niin tarkoin ajatelleeksi ja, vaikka tuo on vähän häpeä sanoa, sitten se olisi ollut myöhäistä.

—Onpa voinut olla, myönnytti Tuomas.—Ja nyt taitaisi olla parasta, jos antaisitte minulle vähän osuutta, että saisin katsella olopaikkaa muualta.

—Semmoisetko sinulla on ajatukset? Elä nyt! Minä jäisin tähän vanhoiksi päivikseni yksinäni, houkutteli isäntä.

—Ettehän te jää yksinänne, ja senpä vuoksi minä olen joutilas lähtemään.

—Ollaanhan pois, kyllä minä pidän huolen, ettet jää mitättömälle osalle, jos sitä pelkää.

—En minä sitä pelkää, jos ei muuta olisi.

—Mikä se sitten enemmän? arveli vanhus.

Tuomaan mielessä olisi ollut paljonkin, mutta hän antoi sen jäädä mainitsematta.—Hän jo vähän ajatteli, että jos jäisi kotiin, mutta toisekseen tuntui se mahdottomalta. Vaimon jos toisi, niin silloin kuitenkin tulisi ero, ja katkeroitunut mieli ei antanut myöten jäädä siihen vanhanakaan poikana Laaran kynsistä palasta odottamaan. Yhä useammin alkoi hän muistutella isälleen pois pääsystä, mutta kun tämä ei alkanut taipua, heittäytyi hän yhä huolettomammaksi ja aina muistutti.

Laara oli kuulostellut Tuomaan aikeita, ja kun huomasi olevan itselleen tarjona suurempaa vaikutusvaltaa, niin ei hän puolestaan tehnyt sen oloa hauskeemmaksi.

—Tuomas se aikoo lähteä pois ja tahtoisi osuuttaan, kertoo isäntä pahoilla mielin Laaralle.

—Antaa tuon toki mennä, joutaa se tästä, sanoi Laara heti kohta.

—Mutta mitenkäs minä, vanha mies, jaksan huoltaa nuo liikeasiat ja tässäkin kotona?

—Eikö nuo tulle huolletuksi ilman Tuomaan apuja. Mitä siitä on tänäkään kesänä ollut hyötyä! Kuukausittain teettää nukkasi heinääkin, ja mitä kaluja ne sitten ovat. Minä jos olisin teettäjänä, niin

erittäin se olisi mennyt, kehui Laara.

—Etpä sinne sinäkään muina kesinä niin vapaasti pääse, huomautti isäntä.

—Täältäkin pihasta käsin minä teetän joutuisammasti, ja kun ottaa osaavan aikaisen rengin toiseksi, niin se tekee kaksi sen vertaa kuin Tuomas.

—Tuleepa sekin maksamaan ja on jokavuotinen muuttelu.

—Mitä niistä muuttelee. Osanee tuon yhden palvelijan hoitaa niin, että pysyy useampia vuosia.

—No, kun sinä luullet tultavan toimeen, niin annetaan Tuomaan mennä, kun sen mieli tekee, taipui isäntä.

—Mitäpä hänestä pidättelee, vahvisti Laara mielissään.

Isäntä rupesi sommittelemaan Tuomaan kanssa perinnön määrää. Asianomaisena pyrki siihen Laarakin puhumaan, mutta Tuomas oli eronsa edellä yhä ärtyisämpi ja käski pysyä aivan erillään heidän asioistaan. Perinnön määräksi panivat he muutaman tuhannen, osa vuoden päästä, ja toinen osa sitten isän kuoltua, jos niin kävisi, ettei sitten sopisi tulla kotipaikalle asumaan. Tätä takaisintulopuuhaa oli Laara kovasti vastaan. Hän tahtoi, että Tuomas pitää kerralla erottaa, ennen maksaa enemmänkin ja ottaa muualta velkaa.

Kun sopimus oli tehty, kokoili Tuomas vaatteensa nyyttiin ja otti renkipojan kyytiin veljensä luokse asti. Ero tapahtui aivan syrjäisten huomaamatta. Isälleen hän heitti kättä lyöden hyvästit ja mieli pyrki murtumaan, mutta äitipuolta ei näyttänyt muistavankaan.

TOINEN OSA

I.

Oli puoliksi valoisa kuutamoyö, keskitalvella, noin kymmenen vuotta viimeisestä. Kannikan muotoinen kuu pilkisteli puiden laivojen välitse mäen takaa tuvan akkunoihin. Koko talossa oli hiljaista. Kaikki kolme lasta nukkuivat lattiavuoteella tuvassa. Tavallisesti ne nukkuivat pihanpään rakennuksessa äidin, Laaran, kanssa, mutta tämä ei ollut nyt kotona, oli mennyt kaupunkiin ja viipyi siellä myöhään yöhön. Isäntä oli vanhuuden takia käynyt aivan kykenemättömäksi mihinkään. Hän makasi sängyssä tupakamarissa, ja hänellä täytyi olla piika alituisena hoitajana, varsinkin yön aikoina. Päivällä Laarakin hoiteli vanhusta, mutta yönseutuina hänen tarvitsi hoitaa lapsiaan. Hän asusti tuolla uudessa rakennuksessa, erillään muista, jottei lasten itku vaivaisi isäntää. Tällä syyllä ja ollakseen muiden talojen kanssa yhdenvertainen oli Laara tuon rakennuksen alkuaan teettänytkin. Isännän oli aikoja sitten täytynyt heittää kaikki hänen valtaansa ja huolekseen, eikä talon hoito taitanut ollakaan pahimmalla pohjalla, sillä Laara oli osannut valita uskolliset palvelijat ja mukauttaa ne mieleisikseen, keinolla jos ei toisella.

Ei talon mies milloinkaan ole niin ahkera työn tekijä kuin hänen silloinenkin isäntärenkinsä, Elias. Kaikki sen halut osasi Laara käyttää talon hyödyksi. Nytkin kaupunkiin lähtiessään oli lupautunut tuomaan viinipullon, ja silloin sitä ei taaskaan saanut uni pitkäksi aikaa valtaansa. Akkunan lähellä se nukkui ja aina vähän perästä nousi katsomaan, eikö jo Laaraa näkyisi tulevaksi.

Kuun puolikas oli piiloutunut pilven taakse, kun hän taaskin heräsi tähystelemään kartanolle. Nyt sinne oli ilmestynyt reki, mutta kuka sen edestä olisi hevosen riisunut? Elias ihmetteli yksinään, katsoi pihanpään akkunaan, näkyisikö sieltä tulta, mutta kaikki oli pimeätä. Hän aikoi lähteä talliin katsomaan, onko Laara itse ruvennut riisumapuuhaan, kun huomasi sieltä lähtevän miehen, joka varovasti varpaisillaan meni toiseen rakennukseen päin ja ovesta sisään. Tarkalla tähystelyllä oli Elias ennättänyt huomattavimmista merkeistä, niinkuin koosta ja parrasta, päästä tuntemaan, kuka tuo toveri

oli, ja vihan puuska värisytti koko ruumista. Rajussa mielenkiihkossa istuutui hän paikalleen ja tähysteli akkunasta, milloin ottavat tulen, vai eivätkö otakaan. Viimein alkoi näkyä himmeätä valoa, mutta se oli jossain suojapaikassa, tai oli akkunan eteen levitetty vaate.

Eliaksen mieli yhä musteni, uni oli kokonaan unohtunut. Viimein johtui mieleen odotettu viinapullo.

Naulasta sieppasi hän pienen nutun päälleen, sitaisi nahkaisen tuppivyön vyölleen ja meni hiljaa ulos. Tuon syrjäisen hevosta ei näkynyt kartanolla, mutta Elias arveli sen jossain olevan ja löysikin huoneiden takaa. Tämä piilottelemisen lisäsi epäluuloa. Hän ei voinut uskoa, että Laara oli tullut tuoneeksi luvatus pullon, meni kumminkin kaivelemaan reen nurkista ja—olipahan. Asiain toisella lailla ollessa olisi tämä uskollisesti täytetty lupaus synnyttänyt suurta kiitollisuuden tunnetta, mutta nyt oli toisin. Lujasti puristi hän pullon kainaloonsa, aivan kuin ystävän käden, jolta toivoo hyviä neuvoja. Heti tupaan tultua oli pullo saatava auki, mutta kun ei tulppa ruvennut irtautumaan ehyenä, täytyi se murtaa puukolla kappaleiksi. Nyt seurasi kulaus kulauksen perästä, ja vaikka aine lienee parastaan tehnyt, tuntui sen vaikutus Eliaksen mielestä kovin hitaalta. Vähäinen osa enää hilkkitti pullon pohjalla, mutta silloinpa jo kihisivät korvalliset ja koko olennessa liikkui semmoisia virtauksia, että nyt ei painele mikään käsissä. Lähtöryypyn otti hän vielä, heitti sitten pullon penkille ja nyt hammasta purren ulos. Kartanolla hypähteli hän kohoksi ja puristeli nyrkkejään. Veitsen huomasi unohtuneen käteensä, mutta ajatteli että antaa sen olla siinä, se saapi nyt olla siinä. Hän hypähti uudella innolla, huutoen käsillään, ja yritti hihkaista oikein lujasti, mutta muisti, että talossa on muitakin. Hän muutti päätöksensä ja käveli hiljaa pihan päähän, nyrkit puristettuina. Ensimmäisen huoneen ovi oli auki, mutta toisen ovella ei ollut avainta. Se lisäsi vaan kiihkoa ja samassa potkaisi hän niin, että huono lukko rämpsähti ja ovi meni selälleen. Elias hyppäsi heti sisään ja karjaisi:

—Täälläkö te, sen vietävät, olette!

Huoneessa-olijat olivat istuneet jotenkin ystävällisessä asennossa juomapöydän ääressä ja hätäisinä ylös hypätessään kaatoivat lampun kumoon. Elias oli ennättänyt nähdä tulen valossa Karvosen ja lähti nyt käsi suorana töytäämään sen kimppuun, mutta rymähtikin pimeässä pöytää vasten. Tähän vastukselliseen pöytään suuttui hän myös ja lähätti sen menemään toiselle puolen huonetta.

—Elias! Oletko sinä tullut hulluksi! koetteli Laara kieltää niin kovasti kuin jaksoi.

—Asetutko hyvällä! kuului toinen ääni samasta nurkasta.

Se vain kiihdytti Eliasta ja hän töytäisi ääntä kohti. Kuului pimeässä mitä karkein kirous ja raskas käden putoaminen. Samassa parkaisi Laara surkeasti.

—Minut lyötiin puukolla läpi! valitti hän sanoilla.

—Nyt sinä teit pääsi edestä! ärjäisi Karvonen ja ryntäsi estämään toista lyöntiä.

Mutta Elias oli jo pois pakenemassa. Hänen vimmansa asettui heti, kun hän kuuli, kehen lyönti sattui. Yhä jatkuva valitus- ja avunhuuto pani hänet juopuneenakin aavistamaan mitä hirveimpiä seurauksia. Hän muisti lyöneensä niin ankaralla kädellä, että siitä ei seuraa muu kuin kuolema sille ja hänelle Siperia. Tajuton viinasta ja pelosta hän lähti juoksemaan umpipeltoa rantaan päin, jossa kaatuili lumen peittämiin ojiin, niin että avonilkassa oleva toinen kenkäkin jäi sinne. Lumisena ja toinen jalka paljaana jatkoi hän matkaansa pitkin lammen rantaa. Hämärä paleltumisen pelko lienee neuvonut etsimään ihmisasuntoa, ja hän alkoi suunnata kulkuaan Lamminpään mökkiä kohti.

Mökin asukkaat nukkuivat sikeimmässä unessa, kun Elias haparoi ovesta tupaan ja päästyään sisäpuolelle kutjahti voimatonna lattialle, josta joukot säikähtivät luullen paholaisen liikkuvan ja nousivat kauhistuksissaan ylös. Heti valkean otettuaan tunsivat he Eliaksen, mutta eivät mitenkään voineet käsittää, mikä sen tuohon toi tuommoisessa tilassa: lunta povellus täynnä, kädet ja jalat punaisina kuin hanhen räpylät, pieni nuttu aukinaisena ja lumisena. Huokuminen oli rentoa ja korisevaa kuin kuolevalla, ja vaahto valui suusta. Silmät öllöttivät tajuttomina päässä. Kaikki kyselemiset olivat turhia, ei ainoata vastausta tullut.

Aamupuolella yötä lähti mökin Piatta Kuhjolaan saamaan selkoa asiasta. Siellä tapasi hän joukot valveella. Ne olivat kauhistuksissaan hirveästä tapahtumasta, joka keskellä hiljaista yötä alkoi kuulua korviin ja jota asiaa tuntemattomat eivät vähääkään käsittäneet. Isäntä oli hälinästä tiedon saatuaan huokaissut ja sanonut:

—Voi noita poloisia, miten ne elävät ja telmivät. Menkää joku hakemaan tohtoria.

—Entäs jos emäntä kuolee, oli piika hätäillyt.—Eikö sitä Eliasta pitäisi mennä jälestä ajamaan, kun se kuuluu kadonneen?

—Ei minusta ole mihinkään, itsepäähän tietävät asiansa, oli isäntä huokailut.—Hyvä kun antaisivat rauhassa olla, etteivät tulisi tänne.

Renkipoika olikin heti mennyt lääkärin hakuun ja muut joukot jäivät tukkeamaan haavaa hämähäkin kinoilla ja millä parhaiten osasivat. Puukko oli sattunut vasemman lapaluun paikoille, selkälihakseen, johon oli tullut pitkä haava, mutta ei syvä. Lyöjän käsi oli pimeässä mennyt ohitse ja kalvonen vastannut olkaluuhun, jota Laara myös valitti pakottavan.

Karvonen selitti uteliaille joukoille tapahtuman juurta. Hän oli ollut kaupungissa ja tavannut siellä Laaran, jolta oli ottanut unohtuneen asian toimittaakseen, luullen että hän sitten taipaleella tavoittaa. Mutta kun Laara oli lähtenyt ennen, ei hän tavannutkaan kuin lähellä Kuhjolaa. Hän oli vain hyvin vähän aikaa ennättänyt lämmitellä, kun kuulivat Eliaksen tulevan juovuksissa, josta pelosta ottivat avaimen ovelta, mutta tämä särki huonon lukon ja kaatoi pöydän, jolloin valkea sammui, ja sitten pimeässä alkoi liehua puukon kanssa, joka sattui Laaraan.

Kuuntelijat epäilivät yhtä ja toista kohtaa selityksestä, mutta kun saivat mökin Piatalta kuulla, että Elias oli siellä tunnotonna juovuksissa, niin he alkoivat uskoa niin olevan. Ennen päivän tuloa lähti Karvonen kotiinsa, kun oli jonkun aikaa varronnut, seuraako siitä pahempaa. Mitään hätää ei näyttänyt olevan, kun haava oli saatu tukkeutumaan, vaikka kyllä säikähdys ja verenvuoto veivät heikoksi.

Laara otti mökin Piatan vähäksi aikaa hoitomieheksi, jotta piika saa olla muissa töissä ja siivoilla huoneita lääkärin tulolle.

—Sinne teillekö se Elias kuuluu tulleen? alkoi Laara kysellä varovasti, kun he olivat jääneet kahden.

—Sinne se jäi lattialle makaamaan, selitti Piatta.

—Sanopas, Piatta, sille, että minä olen kieltänyt, ettei puhuisi kellekään mitään eikä tulisi enää meille, vaan menisi jonnekin ulommaksi pakoon, niin jospa tämä painuisi siihen.

—Saapikohan se siinä mökillä ollenkaan olla, jos niinkuin pyrkisi?

—Olkoon muutamia päiviä, vaan sano sitten, että menee pois, niin eivät ihmisetkään pääse puhumaan niin paljon tästä, neuvoi Laara.

—Pitääkö sille mennä heti sanomaan?

—Mahtaisiko tuo olla vielä selvinnyt. Jos kumminkin pistäyt katsomassa, vaan tule heti takaisin. Ota tuolta toisesta huoneesta lihaa ja voita ja joku leipä sinne mökillesi viemisiksi.

Piatta ymmärsi anteliaisuuden tarkoituksen ja lähti hyvillä mielin toimittamaan.

* * * * *

Päivän tullen joutui lääkäri. Hän oli nuori mies, vasta päässyt väliaikaiseksi ja lääketieteensä ohella harras maakansan tapojen tutkija. Tuommoinen tapahtuma, että renki haavoittaa palvelustalonsa emäntää, oli taas sellaista uutta, jota ansaitsi tutkia. Matkalla oli hän jo kysellyt renkipojalta, mutta tämä ei näyttänyt kertovan läheskään kaikkea, mitä tiesi.

Perille tultua täytyi tärkein työ ensin toimittaa, puhdistaa haava, ommella ja laittaa kääreihin. Piatta puuhasi vettä ja leikkeli kääreitä toverina. Kun potilas oli asetettu vuoteelle, alkoi lääkäri kysellä, millä tavalla tuo haavoittaminen tapahtui. Karvoselta saadun ohjelman mukaan kertoi Laara pääkohtia, ja Piatta tulkitsi sitten parhain päin sivuseikat, kertomalla lisäksi, miten se renki tuli heille keskellä yötä, paleltumaisillaan, ja kuinka he säikähtivät ja millä lailla se sitten jäi sinne retkottamaan tiedottomana.

Piatan mies tuli Kuhjolaan ja alkoi kummissaan lääkärille selittää:

—Se on varmaan päästä pilalla se Elias. Minun täytyi ihan lähteä sanomaan, kun se siellä päätään pitelee ja voivottelee. Tohtori sen kaiketi parhaiten tuntisi, onko se tullut hulluksi vai mikä sillä on.

—Onko tästä pitkä matka sinne mökille? kysyi lääkäri.

—Eihän tätä matkaa ole kuin pari kolme viittaväliä, selitti mies.

—Jospa minä lähden tutkimaan mikä sitä vaivaa, sanoi lääkäri nousten istuimelta.

Piatalle tuli hätä käteen ja hän koetti saada lääkäriä kääntymään, kun siellä on niin pieni ja pahansiivoinen tupa ja tällainen matka ja monta muuta syytä. Vielä kartanollakin koetti saada palautumaan, mutta ne jo menivät.

—Kun tuo ei tohtorille mitään kertoisi, hätäili Laara.

—Sitähän minäkin pelkään ja olisin estänyt, kun en saanut varoittaa käydessäni, makasi silloin vielä niin älytönnä.

—Menepäs, jos nyt vielä ennättäisit, kehoitti Laara.

Arvelematta lähti Piatta perästä, mutta toiset kerkesivät mennä jo siksi pitkältä, ettei niiden edelle ennättänyt, varsinkin kun ujous esti täyttä juoksua ottamasta. Lääkäri sen lisäksi sanoi tahtovansa mennä edeltä huoneeseen. Ovea avattaessa istui Elias penkillä otsa kämmenten varassa, mutta kun hän huomasi herrasmiehen astuvan sisään, meni hän pelosta niin paljon hämmingille, ettei tuntenut, kuka se oikeastaan oli.

—Hyvää päivää, sanoi lääkäri.—Mitäs täällä mies mieltii?

—Elkää, hyvä vallesmanni, minua, en minä tahallani lyönyt, päästi Elias rukoukset.

Piatta jouduttautui Eliakselle selittämään, että tohtori tämä on eikä vallesmanni.

—Kyllä minä saan nekin vallesmannin asiat toimeen, jos niin tarvitaan, sanoi lääkäri.—Vaan mitäs sinä oikeastaan ajattelit, kun löit puukolla?

—En minä muista. Mutta eihän se toki kuolle siitä.

—Hyvä olisi sinulle, jos ei kuolisi. Vaan mikä sinut juopuneenakaan pani sillä lailla syyttömästi liehumaan.

—Syyttömästäkö ne sanovat minun liehuneen? alkoi Elias kysellä vähemmin peloissaan.

—No, mitä syytä sinulla oli potkia ovia hajalle?

—Mitäs ne ottivat avaimen pois ovelta.

—Eikö sitä saanut ottaa, kun kerran kuulivat semmoisen vihamiehen tulevan.

—Ei ne kuulleet minun tulevan, väitti Elias.

—Niin minulle on kerrottuna.

—Teille on valehdeltuna kaikki nurinpäin, vaan minä en oikein tiedä, rupeanko puhumaan.

—Elä suinkaan puhu tohtorille joutavia, varoitti jo Piatta.—Sinä itse sanoit, ettet muista, niin ole nyt hiljaa.

—Muistan minä muut, vaan en lyöneeni muista, väitti Elias.

—Et tarvitse puhua mitään, epäsi Piatta.—Sinä et ole oikein järjelläsikään.

Piattan sotkeminen jo harmitti lääkäriä ja hän sanoi:

—Jos olisitte ääneti, kun minä tältä kysyn.—Niin, mitenkä olikaan tämä asia, onko sinulla mitään puolustusta teollesi?

—Ei muuta, ehätti Piatta vielä väliin, kuin että humalassa on sellainen raivohurja.

—Enkä ole muita hurjempi, tokaisi Elias vastaan Piatalle.—On minulla muitakin puolustuksia.

Lääkäri kielsi jo kovemmin Piattaa ja kehoitti sitten Eliasta kertomaan puolustuksiaan.

—Minä en ole tarkoittanut Laaraa lyödä, vaan sitä toista, erehtyi Elias tunnustamaan.

—Vai niin, että sitä toista. Mutta eihän ketään saa lyödä, ei paljaallakaan kädellä.

—Ei saakaan, tiedän minäkin sen, mutta kuka siinä malttaa olla lyömättä, kun omin silmin näkee keskellä yötä sylikkään istumassa ja juomassa, kiihtyi Elias puhumaan.

—Eipähän minulle niin kerrottu. Poislähdössä kuului se isäntä olleen.

—Se on kaikki valetta. Vai poislähdössä ... siltä se näytti, kun sylikkään istuivat. Niinkö ne olisivat istuneet, jos tiesivät minun tulevan.

—Mitä se sittenkään sinuun kuuluu, istuipa talon ihmiset ja vieraat miten hyvänsä?

—Kuuluu se minuun, väitti Elias.—Minä en olisi siinä talossa ollut näin monta vuotta muuten, vaan kun meillä on ollut varma liitto Laaran kanssa, että se ottaa minut miehekseen, kun vaan isäntä kuolee.

—No nyt jos sinä et herkeä valehtelemasta! ehätti Piatta sotkemaan.

—Enkä valehtele. Sen on nähnyt jokainen, että minä olen tehnyt siinä työtä enemmän kuin oikein, enkä ole ottanut palkkaanikaan kuin ilman nimeksi. Se täytyy Laarankin tunnustaa. Ja että meillä on ollut sellainen puhe ja aikomus, sen ymmärtää siitä moni muu. Ja näki kaiketi se Piattakin kerran, kun me kesällä vesakossa Laaran kanssa viiniä juotiin ja siitä yhteenmenosta tuumattiin.

Nyt oli jo lääkäri selvillä, minkälainen asia tässä olikin kysymyksessä, eikä hän voinut olla myhähtäen sanomatta:

—Kylläpä se on ollut jotenkin aikaista tuumanpidettä.

—Niin se on ollut, vahvasti Elias,—eikä siihen ole minun syyri yksistään. Hän on aikonut uskollisesti pitää lupauksensa, mutta sitten näyttää tuommoista. Kuka siitä ei suuttuisi, kun on tehnyt monta vuotta työtä, että silmät nurin päässä... Ei se nyt minusta huoli, eikä se olisi huolinut ennenkään, se on vain pitänyt narrinaan ja työmiehenään. Ennenkin minä olen sitä epäillyt, vaan se on aina vakuuttanut pysyvänsä sanassaan.

—Jospa se olisi pysynytkin, säesti lääkäri.

—Pysyköön tahi ei, mutta minä en olisi silloin katsonut lyödessä, vaikka olisi jo ollut rautapanta toisessa kalvosessa.

—Kumpaisenko puolelta se teidän yhteys alkoi? kysyi lääkäri.

—En tiedä, kumpaisenko syyksi sanottaneen, vaan emäntä kaiketi jo ensi vuotta ollessani alkoi puhua keplotella, että tämä Eliashan näkykin olevan kuin taitavin isäntä, kyllä tämä vielä sattuu pääsemään isännäksi. Sillä lailla se puhua veilotti usein, ja kun minä menin kesällä yksinäni pyhäamuina lammesta kaloja käestelemään, niin se tuli useita kertoja sinne rannalle hyvissään kiittelemään, että Eliaksesta joka saapi miehen, niin sen ei tarvitse kesällä piimävelliä keitellä. Siihen aina lisäsi, että ei ole hänen miehestään, kun on niin vanha, vaan eikö tuo kohta kuolle. Siitähän se minullekin tuli mieleen ajatus, että jospa tässä pääsen isännäksi, ja aloin jo koetteeksi teetellä lempeäni, ja kun se ei siitä näyttänyt pahastuvan, niin siitähän se sitten on tämmöiseksi mennyt.

Piatan oli vaikea kuunnella ja vielä vaikeampi pitää suutaan kiinni, kun hänen parhaan auttajansa ja ystävänsä asiat tuolla lailla levitetään noin arvokkaan miehen eteen. Jos vielä Laara luulee, että hän on ollut yhtenä ilmoittelemassa. Hän ei voinut enää hallita itseään.

—Etkö sinä, Elias, häpeä nostellessasi tuommoisia soimauksia emännän päälle. Sinä et saa niitä kuitenkaan toteen, vaan emäntä sinut panettaa linnaan puukottelusta ja noista herjauksista.

—Panettakoon vaan linnaan, sama se, intosi Elias.—Mutta sitten minä vasta rupean puhumaan, ei tämä vielä ole ollut mitään. Antaa tulla Laaran oikeuteen minun päälleni kantamaan, niin sitten hän vasta kuulee, ja antaa Karvoson tulla todistajaksi, niin sitten sekin kuulee, mikä hän on.

Lääkäri huomasi keskustelun luistavan paremmin, kun jättää puhevuoron Piatalle, joka olikin valmis ottamaan kiinni.

—Sinä et voi Karvoselle mitään, tenäsi Piatta,—vaan se on nähnyt sinun lyövän emäntää, ja tässä olet sanonut sen tohtorille ja meille jokaiselle, niin että on vieraitamiehiä.

—Sinäpä et kelpaa vieraaksimieheksi, sanoi Elias kovasti suuttuneena Piatalle.—Sinut minä ensimmäiseksi epään pois, sinä kuitenkin puhuisit vaan Laaran puolesta, jolta olet vuosikautia kantanut kuin tonttu, milloin piimää, milloin leipää, ja ollut sen postina ja asiamiehenä kylällä kuuntelemassa, mitä siellä puhutaan.

—Se on tulimmainen vale! kiivastui Piatta ja löi polveensa. Sinä elä tule minua sillä lailla haukkumaan. Minä en heitä tätä kysymättä ja tohtori on siihen vieraanamiehenä, niin että minä en heitä kysymättä. Pankaa, tohtori, muistiinne, mitä tämä sanoi minusta.

Lääkäri ei viitsinyt enää kuunnella, vaan nousi ja mennessään sanoi:

—Kyllä ansaitsee panna muistiin ja mennä oikeuteen. Puhukaa vaan lisää. Hyvästi!

Toiset jäivät riitaansa jatkamaan, mutta kohta muuttui Piatta suopeammaksi ja lähestyen Eliasta alkoi

nuhdellen selittää, minkälaisen tyhmyyden tämä teki kertomalla tohtorille nuo asiat. Sitten hän kertoi Laaran terveiset, että se ei vedä oikeuteen, jos pitää kaikki salassa, ja sanoi saattavansa tehdä nekin muut asiat, niinkuin on puhe ollut, sitten kun aika joutuu.

—Ihanko todella se niin sanoi? kysyi Elias.

—Sanoi se, vaan miten nyt tekisi, kun sinä et ollut hiljaa.

—En usko ollenkaan, alkoi Elias epäillä.—Ei se nytkään muuta kuin viekoitteleisi minua. Mitä varten hän alkoi pitää yhteyttä muiden kanssa?

—No, elä nyt enää puhu niistä muille, houkutteli Piatta nuhtelevasti.

—Mitenkäs minä muuten sanoisin, kun tulevat minua lyönnistä syyttämään?

—Sano nyt tästäpuoleen humalan syyksi, neuvoi Piatta.

—Ruvennenko salaamaan, kun minut tuolla lailla petettiin ja nyt heitettiin?

—Luvatontahan sinunkin yhteytesi on ollut.

—Olkoon vaikka, vaan odottanuthan minä olen ja tehnyt työtä kuin hullu, ja nyt ne menevät muiden hyväksi.

—No, kyllä se Laara maksaa sinulle palkan, lohdutteli Piatta.

Hän varoitti vielä kerran Eliasta ja lähti taas Kuhjolaan.

II.

Sillä aikaa kun lääkäri viipyi mökillä, oli Laaran mieli hyvin levoton, ja nyt lääkärin tultua takaisin koetti hän arvata, oliko siellä tullut mitään ilmi. Hän ei rohjennut kysyä mitään, pelkäsi sitäkin, että lääkäri itsestään aloittaa, ja tekeytyen tavallista heikommaksi painautui peitteen suojaan, josta salaisesti katseli.

Mitään pelättävää ei lääkäristä huomannut, jos ei vaan tuo ollut paha merkki, että kasvot näyttivät myhäileviltä ja vähemmin totisilta kuin ennen mökillä käyntiä. Levottomana odotti Laara ensimmäistä sanaa lääkärin suusta, mutta tämä arvasikin tehdä toivon mukaan ja alkoi kysellä, onko tuntunut haavassa ja ruumiissa mitään kipuja. Siitä siirtyi puhelemaan nuorimpiin lasten kanssa, jotka pyörivät äitinsä luona ja olivat pahoillaan, kun tämä ei voinut nousta heitä hoitamaan. Nuorin, vasta puhumista aloitteleva tyttö, ei ruvennut sen pitemmältä vieraan kanssa tuttavaksi, kuin että kävi kurkalta kuuntelemassa taskukellon raksutusta. Mutta tyttöä vanhempi poika taipui mielellään puheisiin.

—Mikä sinun on nimesi? kyseli lääkäri.

—Matti, vastasi poika.

—Vakava nimi sinulla on, kun Matti.

—Siitä tehtiin isänsä kaima, virkkoi Laara sängystään selitykseksi.

—Vai isän kaima sinusta on tehtynä. Missä isäsi nyt on?

—Tuolla tuvan puolella kamarissa, viittasi poika.

—Miksikä se ei tule tänne?

—Ei se pääse, se kaatuisi rappusissa.

—Onko se kipeä?

—En minä tiedä.

—Vanhuus sillä taitaa olla, selitti Laara pojan puolesta.

—Lähde sinä, Matti, viemään sinne isäsi luokse, niin käydään sitäkin katsomassa, esitti lääkäri

pojalle.

—No lähtään, sanoi poika tomerasti ja pyörähti ovelle.

Tämä isännän luokse meno ei ollut Laarasta ollenkaan suotua, mutta ei rohjennut estämäänkaan mennä, olisi ehkä luullut, että siellä on niin huono hoito, ettei ihmisille näytetä. Tuntui niin tuskalliselta maata siinä ja olla tietämättä, mitä siellä mökillä on puhuttu ja tuolla taas puhutaan. Tämä kiusaava tietämättömyys ja masentava häpeän pelko nostivat lääkärin pois mentyä kyyneleitä silmiin. Tyttö vaan nirisi siinä sängyn kupeella, ja missähän lienee Piattakin viipynyt. Viimein se joutui ja näytti olevan hyvin rauhatonna.

—Mitä ne siellä ... virkkoi Laara uteliaana kohottaen päätään.

—Enhän minä joutunut kieltämään, ja se kertoi tohtorille aivan kaikki, lähätti Piatta.

Laara oli vähällä hypähtää kohoksi, kun kysyi:

—Aivanko kaikki?

—Ei se toki kuitenkaan hyvin pahasti, rauhoitteli Piatta.

—Mistä se puhui?

Piatta muisteli pääkohtia ja aina liitti, että »kyllä minä tein valeeksi ja käsinkin olla hiljaa, mutta ei se totellut». Laara painoi päänsä tyynyyn ja vesissä silmin vaikeroi:

—Nyt ne ihan kaikki ihmiset alkavat minua pilkata ja häpäistä.

—Kun ei tuo tohtori puhuisi muille, huomautti Piatta.

—Malттаako se olla puhumatta, kun on...

Sanat aivan lopuivat ajatellessa ihmisten herjan alaiseksi joutumista.

—Kun olisi tuolle tohtorille jotain antaa, esitteli Piatta pelastuskeinoja.

—Kuka sille ilkeää mennä siitä puhumaan? epäili Laara.

—Minä koettelen puhua, ei tuo suuta vasten lyöne, uhkasi Piatta.

Laara ei kieltänyt eikä käskenyt; hyvä olisi ollut, miten vaan saisi pahan painumaan.

Lääkäri istui parhaillaan isännän kamarissa. Kaikki voimansa pani vanhus noustessaan pitkältään. Säälitti nähdä, kuinka vaivalloisesti nousu kävi ja miten neuvottomana hän sitten istui. Puhetaito oli maatessa yhä vähentynyt, niin ettei hän näin arvokkaalle vieraille osannut aluksi sanoa mitään, hämillään vain rykästeli.

—Kuulin tältä nuorelta mieheltä, että isäntä on vuoteen omana, niin tultiin katsomaan, aloitti lääkäri keskustelun.

—Onhan tässä pitänyt olla jo monta vuotta, sanoi isäntä huoaten.

—Oletteko koettanut mitään parannuskeinoja?

—Mitäpä niistä enää ... pois joutaisin, vaan ei näy...

—Kuinka niin? Liika nuoria ovat vielä nämä pojat.

—Niinpä ovat... Ei minusta ole enää...

—Emännällekkin sattui tuommoinen tapaus.

—Niin kuuluu... Paraneekohan se?

—Kyllä se paranee, kun aikaa antaa. Vaan ettekö te paneta kiinni sitä rikoksen tekijätä, ettei ennätä paeta?

—Tehkööt miten tahtovat, kun tietävät asiansa. Minulta saavat olla ja elää ... huonosti tai hyvästi ... ei minusta ole enää...

—Istuminen taitaa teitä vaivata, olkaa pitkällänne, kehoitti lääkäri.

—Vaikeata on, sanoi vanhus ja kallistui vuoteelle.

Lääkäri meni koettelemaan veren kulkua käsissä ja kuunteli hengitystä sydäneläen kohdalta.

—Kuuleeko siitä mitään? kysyi isäntä.

—Jotain siitä kuulee, sanoi lääkäri naurahtaen.

—Mitenkä kauan tohtori luulee minun elävän?

—Se nyt on vaikea sanoa. Voipi tulla kuolema piankin, mutta ei ole yhtään mahdotonta, että elätte samalla lailla vielä useita vuosia.

—Vielä useita vuosia! huokasi isäntä tämän kuultuaan.

—Miksikä niin? sanoi lääkäri tekeytyen vähän nuhtelevaiseksi.—Minusta näyttää, että teitä hoidetaan toimeentultavasti. Ja jos elämän aikaa on suotuna, niin ei sitä pidä katua, voittehan siltäkin selältänne antaa neuvoja.

—Niinhän se oikein olisi, kun eivät minun tähteni syntiä tekisi, sanoi isäntä vapisevalla äänellä.

—Mitenkä syntiä tekisi? kysyi lääkäri.

Isännän liikutus lisääntyi, kun hän selitti:

—Niinkuin ovat jo tehneet, ja jos vihollinen yllyttää vielä pahempaan, kun ei kuolema tule...

—Ei isännän pidä sillä lailla ajatella, rauhoitteli lääkäri.—Luulen, ettei teille tee kukaan mitään pahaa ja sitä paitsi on väärin toivottaa kuolemaa.

Isäntä oli vaiti, hän jo katui, että oli hairahtunut puhumaan. Pitkällinen sairaus oli saanut hereille synnin pelon, ja jottei hänen elossa-olonsa tulisi kartuttamaan muiden syntejä, oli hän jo kauan ikävöiden odottanut oman kuolemansa lähestymistä. Lääkäriin muistutuksesta kääntyi syytös itseä kohti ja heräsi ajatus, että jos hän itse onkin tehnyt eniten syntiä tuolla toivomisellaan. Lääkäri huomasi isännän pahan mielen ja antaakseen hänen jäädä rauhaan meni heittämään hyvästiä. Taas isäntä teki vaikeita ponnistuksia päästäkseen vähän koholle hyvästiä antamaan.

—Kykeneeköhän Laara maksamaan teille? muistui hänen mieleensä.

—Olkaahan siitä huoletti, rauhoitteli lääkäri,—kyllä ne semmoiset asiat saadaan soveltumaan. Hyvästi vaan! Koettakaa nyt pysyä iloisella mielellä, huolehtiminen lyhentää ikää.

Ruoka oli laitettu lääkäriä varten pihanpäähän suurimpaan huoneeseen, nyt tarvittiin vain niin rohkeata, joka uskaltaisi mennä käskemään. Piika, joka oli ruuan laittanut, ei mitenkään uskaltanut, mutta kyllä Piatta. Hänestä se oli haluista, ehkä ennättäisi kuunnellakin oven takana. Mutta lääkäri tuli jo ovesta vastaan; siinä sai ilmoittaa ruualle pyynnön ja samassa olla opastajana.

—Täällä on saatu mateita, ihastui lääkäri nähdessään nostannaisen madevadin pöydällä.

—Saapihan ne tästä lammista, tarttui Piatta heti puheeseen.—Miten lienee tuo piikatyttö osannut keittää.

—Taitaahan tämä tähän laatuun olla tavallista, virkkoi lääkäri istuutuessaan.—Mutta tuo mäti olisi pitänyt valmistaa voiksi, se menee hukkaan tuolla lailla.

—Niinpä kyllä, sanoi Piatta siirtyen lähempää katsomaan.—Kun on keittäessä menneet ihan ympäri ämpäriä! Mitäs se piikatyttö osaisi, vaan jos emäntä itse olisi kyennyt... Tokko siellä tohtorin kotona saapi mateita?

—Harvoinpa niitä...

—Täällä ne saavat hyvästi, ja kyllä se emäntä niitä laittaa tohtorille, kun vaan sattuisi silloin käyntiä. Aivan ilmaiseksi se emäntä laittaa, kun tuosta paranee... No, jo sille sattui tuon juopon hurjan tautta onnettomasti... Ei toki pidä tohtorin uskoa sen ryökäleen puheita. Joka tuo emäntä hoitaa niin hyvästi tuon miehensä, vaikka se on noin huono, ja tulisi hyvin pahoilleen, jos tuon heittiön valeet leviäisivät ympäri pitäjätä... Tokko se piika on älynnyt tuoda sianlihaakaan pöytään.

—Ei tässä tarvita mitään, sanoi lääkäri vähän kärsimättömänä Piatan rupatuksesta.

—Olisi tuota toki saanut olla, kyllä tässä talossa on, kehui Piatta ja heitti jo viimeinkin vieraan rauhaan ja meni Laaralle kertomaan, mitenkä pitkältä hän on jo ennättänyt tämän puolesta puhua.

Laara antoi Piatalle kaapin avaimet ja neuvoi ottamaan rahakukkaron, jotta saa lääkärille maksaa, kun ruualta pääsee. Rahakkaampaan kukkaraan koskeminen pani Piatan käden ihan vapisemaan ja valtasi mielenkin puoleensa.

—Ottaakohan tuo tohtori monta markkaa käynnistään?

—Kymmeniä se toki ottaa, tiesi Laara paremmin.

—Niinkö paljon? Pitäisi tinkiä vähempään.

—Ei, ei; se saattaisi pahastua ja kertoisi kaikki asiat muille.

—Niin kyllä, minä en tuota muistanut, havaitsi Piatta.—Sietää sille antaa, kun se Elias teki semmoisen.

Ruualta päästyä istui lääkäri vähän aikaa tupakoiden. Käyntivaivat kysytyään sai Piatta olla käden jatkona rahoja antamassa.

—Tässä on kymmenen markkaa päälle, huomautti lääkäri solauttaen sormiensa välissä setelit erilleen toisistaan.

—Antaa olla, ei niitä ole paljon, sanoi Laara matalalla äänellä. Täällä on ollut tohtorilla jos minkälaisia sairaita, joiden luona on saanut kävellä, ja lienee tuolla nähnyt ja kuullut jos mitä.

—Ei se siihen kuulu, en minä ota sivu siitä, minkä kerran määräksi sanon, puhui lääkäri ja toi rahan takaisin.

Piatta oli ääneti, kunnes näki, että Laara pisti rahan kukkaroonsa, mutta sitten hän alkoi puhua, että olisi toki tohtorin pitänyt ottaa, kun heidän mökillään asti käveli semmoista ruojaa katsomassa, joka puhui tuulta taivasta, josta maksaisi vaikka mitä, ennenkuin semmoista laskisi kaiken maailman tietoon.

Lääkärin mielestä meni tämä akkain hyvittelemisen jo liian pitkälle, ja hän käskei valjastaa hevosen ja hyvästit heitettyään meni rappusille odottelemaan.

—Ei toki ottanut sitä kymmenmarkkasta, iloitsi Piatta lääkärin mentyä.

—Ei ottanut, vaan mitähän jos se pahastui meidän puheista, minusta siltä näytti.

—Sitten hän on vähässä, oppinut mies, jos kehtaa akkain puheista pahastua.

—Niin no, ei tuo mitään, mietti Laara,—mutta jos se Elias alkaa jokaiselle tuolla lailla puhua, niin kyllä sitten... Ota Piatta ja vie nämä rahat sille Eliakselle ja sano, että nyt pitää mennä pois näiltä mailta.

—Näinkö monta? ihmetteli taas Piatta.

—Siinä on menneenkin vuotista palkkaa, selitti Laara. Ja uskokoon nyt hyvällä tai minä käsken vallesmannin panemaan kiinni.

Omituisesti kuumensivat rahat Piatan kouraa, kun hän käveli tuota tuttua polkua mökilleen. »Tuolle ruojalle ne täytyy antaa ... jos vielä juopi nämäkin ... mistä se tietää, minkä verran niitä pitäisi olla...» Hän puristi kumminkin lujasti perille asti, vaikka ne niin hyvälle kutisivat kämmeneen.

III.

Elias katosi niiltä kuuluviin. Nyt Laarakin otti asian lujemmalle ja antoi lautamiehelle käskyn Eliaksen manaamisesta oikeuteen, mutta Eliasta ei löytynyt. Laara toivoi tällä lailla juorupuheiden loppuvan, ja kun ei muuten päässyt siitä selville, neuvoi hän Piatan kylällä liikkeessaan puhuttelemaan ja kuulustelemaan. Varsinkin halutti tietää, mitä Karvosen emännällä olisi sanomista. Piatta valmistautuikin kohta sukkanauhaa kaupitsemaan. Hän kierteli koko kylän, ja kun ei pitänyt kiirettä, ennätti tietoja karttua sievä läksy. Karvolan emännän puheita ei sanonut uskaltavansa eikä ilkeävänsä kertoakaan kaikkia, ne olivat niin pahoja. Mutta Laara uhkasi suuttua, jos ei kerro kaikkia.

—Mitenkä se sanoi? kyseli hän vihan ja uteliaisuuden vallassa.

—Se nyt sanoi jos miten, aloitti Piatta.—Ensin oli tapausta surkuttelevinaan, vaan sitten alkoi pilkata minua, kyllä minä sen ymmärsin, kun sanoi, että olisi siinä tullut lähimökin akoille suuri vahinko, jos puukko sattui vähän syvempään, vaan kyllä hän olisi laittanut pidot koko kyläkunnan köyhille siitä ilosta.

—Oliko siinä muita kuulemassa? kysyi Laara kiihtyneenä.—Minä kysyisin perään, koska hän tahtoisihan tappa minut.

—Oli siinä montakin, yhdistyi Piatta tuumaan.

—Ja saisi se siitäkkin sakkoa, kun se sitten pilkotteli, että on sillä nyt rahaa jaella niille ... en ilkeää sanoa niin rumasti ... ei sen nyt tarvitse nälinkuoliaana kutjastella talosta taloon työtä kyselemässä.

Siitäpä jo Laara tuohtui pitämään aika saarnan Karvosen emännän kunniaksi. Hän tuskastui kaikkiin ihmisiin, kun niiltä ei kuitenkaan saa pidetyksi mitään salassa eivätkä ne heitä hampaistaan.

—Kuka niille kaikki kirjoitellee. Minä en tästä puoleen välitä mistään mitään, minä elän niinkuin itselleni kelpaa, puhukootpa vaikka mitä.

Piatta itsekin pelkäsi joutuvansa hylätyksi ja katui sitä, kun hourautui noita pahimpia puhumaan. Oli kuitenkin vielä jäljellä toisia tietoja, joilla saattoi toivoa asian korjautuvan.

—Lieneeköhän totta sekin, jota sanoivat Tuomaan puhuneen, aloitti Piatta.

—Mitäs sillä on? kysyi Laara äreänä.

—Sanoivat surkutelleen isäänsä, että sillä muka olisi niin paha olla täällä, että on aikonut luokseen hakea.

—Saisi tulla, niin nähtäisiin, onko hänellä täällä valtaa, tarttui Laara entistä kiivaammin tähän asiaan.—En hätäile, vaikka tulisivat kaikki omaiset ja sama määrä syrjäisiä minua hammastamaan.

Piatta näki, ettei sekään kelvannut mielen lauhdukkeeksi. Ja alkoi kertoa entisen Kuivatun Miinan kuolemasta, josta oli vasta tieto saapunut.

—Näkihän tuon jo tyttönä ollessa, ettei se vanhaksi elä, sanoi Laara äänellä, joka ei osoittanut surkuttelua.—En minä uskonut sen näinkään kauan elävän. Eipä ne ihmiset sanoneet sillä haittahyvän olleen olla, niin on kuulunut, että köyhyyden partaalla ne ovat pyörineet siellä eri paikalla ollessaan.

—Niinpä ne ovat tainneet olla, vahvasti Piatta,—ja nyt puhuivat siellä, että isänsä ja toiset veljet laittavat Reitun maailmalta evästään etsimään, kun kuuluu etukäteen saaneen perintönsä ja ne ovat nyt kaikki menneet.

—Joutaa mennä, virkkoi Laara.—Kovin olikin olevinaan rikas ja arvokas silloin poikana ollessaan.

Omat harmit vähän haihtuivat, kun löytyi jokukin, joka oli luisunut alemmaksi tuosta entisten ylenkatsojain joukosta. Hyvillä mielin hymähteli Laara ajatellessaan tuon Reitun kohtaloa ja sitten omaansa. Mikä hänellä on hätänä? Haavakin alkoi olla terve, ei vaivannut mikään, eikä ollut puutetta.

Pöyhkeänä ja välinpitämättömänä maailman puheista hallitsi hän talouttaan. Hän laitatti uhalli hyvästi isännän kamariin kaikki kohdat, keitti joka päivä eri keitot nähdäkseen, osaako nuo ihmiset vielä parempaa vaatia, jos tulevat tarkastelemaan.

Keväämmällä talvea, kun Tuomas tuli katsomaan isäänsä, jonka oli kuullut huononevan, laittoi Laara taas ruuat mitä parhaiten ja sitten julkaisi Tuomaan kuullen ajatuksensa.

—Niinkö se nyt näyttää, ettei isäntä tule täällä kotonaan toimeen?

Laaran sananheitosta ymmärsi Tuomas, että tässä on ehkä juoruakkain hyvää työtä, ja virkkoi:

—Mitäs puhetta se on?

—Eipä ollut muka tietävinäänkään, sanoi Laara ylpeästi.—Isännällähän täällä kuuluu muutamain mielestä olevan niin huono hoito, että on aiottuna pois hakea. Mutta siitä ei tule mitään, niin kauan kuin minun peukaloni liikkuu.

—No, nytpä minä kummia kuulen, ihmetteli Tuomas.—En toki ole sanallakaan siitä puhunut. Saat, hyvä emäntä, siltä huolelta maata yösi rauhassa. Minä tulin vaan vanhaa isääni katsomaan, enkä missään muussa tarkoituksessa. Usko vaan niitä juoruakkojasi.

Vanhuksen korviin kuului pahalta nuo riitapuheet ja hän alkoi kielellä:

—Olkaa toki sovinnossa, harvoinhan tuo Tuomas on täällä käynyt.

Laara ei saanut vielä kyllikseen sanotuksi, mutta hän helpotti, kun tuli ajatelleeksi, että jos hän hyvinkin lienee valehtelijain narrina, ja kun isäntä näytti pahastuvan. Hän muutti kohtelutapaansa ja kysyi:

—Ulkonako sitä seisotetaan tuota hevosta, eikö sitä talliin saa viedä?

—Miten tuo olisi, jos minä tästä lähtisin kotiini, virkkoi Tuomas, kun ei äitipuolen sana kuulostanut erittäin ystävälliseltä.

—Elä nyt ennen yötä, virkkoi vanhus rukoilevasti.

Tuomas ei houkututtanut enempää. Isän iloton elämä perhehuolien alla ja lisääntynyt, kuolemaa ennustava voimain väheneminen herättivät sääliä, niin että entinen katkeruus unohtui. Viime viikkoina oli isännän entinen lihavuus lisääntynyt pöhöttymisestä, raukeat silmät näkyivät syvästä lihasten varjosta, eikä liikuntavoimiamia ollut sanottavasti. Siinä hän makasi kuin hengittävä lihamöhkäle.

Kahden jäätyä ei isällä ja pojalla ollut paljoa kerrallaan puhumista, kun he olivat luonnostaankin vähäpuheisia eikä toinen jaksanutkaan. Kauan istui Tuomas allapäin ajatuksissaan.

—Siirrypä lähemmäksi, sanoi viimein sairas vanhus heikolla äänellä.

Tuomas siirtyi istuimiseen vuoteen luokse.

—Tulit toki sinä käymään, sanoi sairas ilosta liikutettuna.—Ne tytöt eivät käy minua katsomassa enää milloinkaan ... ne pelkäävät...

—Ei ne isää pelkää, lohdutteli Tuomas.—Mikä muu mahtaisi olla esteenä.

—Olisin minä toivonut käyvän... Et ottanut vaimoasi tänne ja lapsiasi...

—En arvannut, vastasi Tuomas yhtä surumielisenä.

—Niin ... jos eivät näekään minua elävänä... Ehkä se kuolema lähestyy ... mikäs se muu noin turvottaa ... koettelepas...

Osaaottavaisesti kopeloi Tuomas pöhöttyneitä jalkoja ja käsiä. Hän tuli yhä enemmän vakuutetuksi, ettei isän elämän loppu mahda olla kaukana. Nuo turpuneet kasvot olivat jo valmiit kuoleman viimeistelylle. Melkein yht'aikaa vierähti vedet kumpaisenkin silmistä, ja sitten seurasi pitkä äännettömyys.

Iltasella tahtoi sairas, että Tuomaalle laitettaisiin vuode samaan huoneeseen. Kumpainenkin aavisti tämän olevan viimeisen yhdessäolon. Vanhus näytti odottavan sitä, ettei muut enää heitä häiritsisi, ja kutsui sitten Tuomaan lähelleen istumaan.

—Minua huolettaa nuo Laaran lapset, aloitti vanhus.

Tuomas vähän säpsähti, hän ei oikein käsittänyt nimitystä »Laaran lapset».

—Sitä minä, oikaisi vanhus, että ne jäävät ehkä miten jäävät... Jos sinä katsoisit, että heistä tulisi oikeita ihmisiä.

—Niin, vaan se äitinsä... Tuomas ei tahtonut oikein osata, mitenkä sanoisi.

—Ethän sinä vihanne niitä? sanoi vanhus rukoilevalla surumielisyydellä.

—Niitäkö lapsia? En toki, jouduttautui Tuomas selittämään.—Sitä minä, että jos Laara ei salli minun niistä huolta pitävän.

—Niin, no, jos ei sallisi, vaan minä pelkään, että ... jos se ne ... heittää ... maailmaan ... minkälaisen sattuu...

Selitys keskeytyi, kun täytyi vielä vanhuuden tuottaman haudan partaalla murehtia pienistä lapsista ... lapsista, joita oli syntynyt vielä silloinkin, kun ei enää isän jalka kyennyt omin varoin astumaan. Tuomas oli jo päässyt perille, mitä isä tahtoi sanoa, ja auttaakseen sitä jatkoi:

—Niin, kyllähän se miehen mahtaa ottaa, ja jos paha sattuu, niin silloin nuo lapsiraukat joutuvat huonolle jäljelle.

—Sitähän minä pelkään, sai vanhus pahalta mieleltään sanotuksi.—
Hoitanet noita silloin...

Vesissä silmin lupautui Tuomas. Hän tunsu tunnossaan soimausta siitä, että oli tullut kylmästikin ajatelleeksi isästään, joka nyt viimeisillä hetkillään panee suurimman luottamuksensa häneen.

Sairaana vuoteen vieressä, matalalla pöydällä, oli juoma-astia ja kynttilä. Vanhanaikuinen paksu raamattu nojasi puujalustimeensa pöydän toisessa päässä. Tuomas nosti sen polvelleen ja alkoi ajan kuluksi selailla.

—Jos sinä lukisit siitä minulle, virkkoi vanhus.

—Mistähän paikasta? arveli Tuomas käännellen lehtiä.

—Sieltä loppupuolelta minun mieleeni jäi joku paikka, kun piikatytöllä luetin, vaan se luki niin sekavasti.

Monesta kohti Tuomas aloitti, löytääkseen isänsä haluaman luvun, ja viimein se sattui, ja se oli Jaakopin epistola. Hartaana kuunteli vanhus joka sanaa, ja pöhöttyneet kasvot värähtelivät mielenliikutuksesta, kuullessa sanoja, jotka olivat kuin hänelle kirjoitetut. Hän tahtoi nämä muutamat paikat vielä uudestaan kuulla, kun ei voinut käsittää kerralla. Lapsen rakkaus kuului lukijan äänessä, kun sanat ikäänkuin varovasti tulivat hänen suustaan. Ääni ei kiihtynyt ankarimmissa kohdissa, päinvastoin ikäänkuin säälistä hiljeni. Juhlallisen surumielinen hiljaisuus vallitsi luetun loputtua. Kumpikaan ei puhunut mitään vähään aikaan. Viimein virkkoi vanhus huoaten:

—Paljon minä olen erehtynyt elämässäni...

Tuomas ei osannut siihen sanoa mitään, istui vain ajatuksiinsa vaipuneena.

—Ruvetaan nukkumaan, ehdotteli viimein vanhus.

Kynttilä olikin palanut jo lopuilleen. Sen puhalsi Tuomas sammuksiin ja meni vuoteelleen, joka oli kamarin toisella seinämällä. Uni ei tahtonut tulla ensinkään silmiin. Hänellä oli ensi kerran tilaisuus ajatella elämän vakavampia asioita. Yön hiljaisuus lisäsi mielen levottomuutta ja sai korvat tarkkaavaisiksi pienimpiäkin risahduksia kuulostamaan. Väsymys jos huomaamatta yritti viedä silmät umpeen, havahti siitä heti, kun kuuli raskaamman henkäyksen isän vuoteelta. Tuli ajatus, että jos ne ovat elämän langan katkeamisoireita. Kello näytti jo sivu puolta yötä, kun hän vielä viimeisen kerran kuunteli ja katsoi varmuuden vuoksi valkealla. Näkyi nukkuvan rauhallisesti. Nyt Tuomaskin jo nukkui eikä herännyt ennenkuin aamulla.

Hyvin ikävää oli isännästä, kun Tuomaan täytyi mennä kotiinsa. Hän näytti aavistavan, että nyt taitaa olla viimeinen elävin silmin näkeminen. Eikä se ollutkaan turha aavistus.

Muutamia päiviä vain kului, kun vanhus jo nukkui kuolon uneen, nuhjahti hiljaisesti kuin koivun pötkelö sammalikolle, ahon laitaan. Hoitajapiika oli nukahtanut eikä huomannut mitään ennenkuin aamupuolella yötä. Vanhus oli nyt heittänyt tämän maailman, jossa oli tullut erehdyksestä ajatelleeksi liian kauankin elävänsä.

Laara oli ottanut piian tuoman sanoman melkein niinkuin kauan tietyn asian ilmoituksen, mutta kun päivän valetessa oli ruumis laitettuna kuolinvaatteihin ja kaikki joukot seisoivat ympärillä katsomassa, puhkesi hän mitä valtavimpaan itkuun. Muut vaimot eivät voineet olla yhtymättä valitukseen, mutta miehet seisoivat tylsästi katsellen. Viimein kyynelten vuoto taukosi ja miehet saivat käskyn nostaa ruumiin lautoineen karttujen päälle ja kantaa aittaan.

IV.

Kelirikko lähestyi, eikä saattanut sen takia säilyttää viikkomääriä kuollutta hautaamatta. Laara keräsi kylän akkoja leipomaan, juomia panemaan ja huoneita puhdistamaan. Isosti hän haki kaupungistakin hautajaisvaroja ja lähti sitten vieraita kutsumaan. Paljon oli ensin aprikoimista, ketä kutsuisi ja ketä ei. Luulosta syntynyt viha vastusti alussa hyvinkin paljon, mutta kutsumamatkalle lähdettyä alkoi mieli lauhtua, kun pahansuoviksi luullut ottivat kotonaan mitä ystävällisimmin vastaan. Karvosen joukot saivat kumminkin jäädä kutsumatta, siihen oli monenlaisia syitä. Kuivatusta tapasi hän Miinavainajan miehen, Reitun, jonka hänen isänsä todellakin oli erottanut pois, ja nyt hän köyhtyneenä jouti

oleksimaan vaikka missä. Paljon hän näkyi häpeävän köyhyyttään, oli niin alamainen ja koetteli aina katsoa, ettei häneen pahastuttaisi. Vähäisimmästä viittauksesta siirtyi syrjään ja oli vähälläkin käskyllä valmis tekemään pieniä pihatöitä. Laara katseli uteliaana tuon masentuneen alamaisuutta. Siihen vertaamalla käsitti vasta oikein oman arvonsa. Niin maailma muuttuu, ajatteli Laara hyvillä mielin. Ei se ennen katsonut miksiäkään, mutta kyllä se nyt saapi huomata. Varmaan se tulisi hautajaisiin, jos kutsuisi. On toisekseen soma olla kutsumatta, sittenpäähän näkee, että näin sitä tehdään, kun varat kannattaa. Kumpainenke teko olisi parempi, sitä kesti koko talossa-oloajan mieltä. Ihan poislähtiessään hän teki loppupäätöksen ja vähän pilkallisesti mainitsi, että »tule Reittukin, jos muilta töiltäsi joudat». Reittu otti kutsun aivan täydestä ja meni kiitollisuudesta kääntämään Laaran hevosta matkalle.

Hautajaiset olivat arkipäivänä. Aikaisin aamusella alkoi ajaa körötellä vieraita. Kaikilla oli tuomista, ei tosin sen useampaa lajia kuin nyytillinen leipiä ja maitohinkki. Tuomisineen astuivat vieraat huoneihin, sitaistuaan kiinni hevoset, joiden riisumisesta ja ruokkimisesta sai talon miehet pitää huolen.

Laara oli pukeutunut mustaan vihtoriiniin ja otti arvokkaana vastaan vieraita. Rengit saivat käskyn riisua kiireellä vierasten hevoset ja ruokkia ne hyvästi ennen kirkolle-lähtöä.

—Ei me hyvin kiireellä ennätetä, kun pitäisi silppujakin hakata, ilmoitti renkipoika.

—No sepä on, kun ei ennen ole pidettynä jo huolta, moitti Laara.— Menkää nyt heti, ja eikö täällä olisi jotain miestä, joka alkaisi riisua noita hevosia.

Viimeisiä sanoja sanoessaan kääntyi hän huomauttavaisesti Reittuun päin, joka oli tullut Kuivatun joukkojen mukana ja sattui seisomaan siinä lähellä. Reittu ymmärsi viittauksen ja virkkoi:

—Minä saatan olla apuna.

—Niin kyllä, Reittuhan se joutaa, sanoi Laara välinpitämättömästi, aivan kuin jollekin käskyläiselle..

Enin osa vieraita istui tuvassa, rohkeimmat vain olivat seuranneet kehoitusta ja menneet kamarihuoneisiin. Joukkoja vilisi jo sievoisesti, mutta lisää Laara odotti. Eniten vaivasi mieltä, kun ei vainajan entisiä lapsia näkynyt vielä yhtään. Samapa se, ajatteli hän; ja näyttääkseen, ettei tänne oltu kutsuttu tyhjän nolottajaksi, käski hän antaa tulleille vieraille kahvia ja muuta juomaa niin paljon kuin ne vähänkin ottavat.

—Annetaanko rengeillekin niin paljon kuin ne ottavat? kysyi viinan antaja Laaralta.

—Ei kuin joku ryyppy mieheen ja sille Reitulle samoin, joka on ollut niillä toverina, neuvoi Laara.

Melkein lakkaamatta keikkuikin pikarin kanta ilmassa. Miehet alkoivat tulla puheliaiksi, varsinkin ahneimmat, ja voiteeksi rupesi miedompi juoma vaimojenkin kielille näin aamueineeksi.

—Eikö sitä isäntää käytetä tuvassa vielä? alkoivat vieraat kysellä.

—Ei tässä ole ennätettynä, vaan pitää se hakea, kun joutuu renkejä kantamaan, sanoi Laara.

—On tässä kantomiehiä, jos vaan on joka veisaa, sanoivat miehet.

Siitä oli pidetty huoli. Kohta olivat melkein kaikki vieraat aitan luona, josta vainajan tuttavat nostivat ruumisarkun karttujen päälle ja virrenvärssyä veisatessa kantoivat tupaan. Siellä avattiin arkku ja joukko keräytyi ympärille. Vainajan lapset asettuivat aivan arkun viereen. Vanhimman pojan silmistä juoksivat vedet, mutta nuorempi poika ja tyttö katselivat väliin vieraita ja nöpelöivät mustankiiltäviä arkun reunuksia. Vainajan elottomat kasvot olivat melkein entisellään, sama yksinkertaisuus piirteissä, eivätkä lihaksetkaan olleet sanottavasti laskeutuneet, paitsi silmät olivat painuneet yhä syvemmälle.

Iäkkäämmät ihmiset seisoivat lähellä arkkua, ja joillekin taisi muistua mieleen oma kuolema. Nuorempi väki katseli välinpitämättömänä ulompaa, ja joku sanoi, vainajan lapsiin viitaten, tovereilleen:

—Nuo nuorimmat lapset eivät ole milläänkään, vaikka vanhin itkee.

Vastaukseksi sai tämä pukkauksen kylkeensä ja nuhtelevan katseen.

Laara oli ollut kiirehtimässä ruuan laittajoina, mutta joutui nyt tupaan ja arkun luokse tultuaan pyyhki ensin itkevän poikansa silmiä ja sitten toisten päitä silitellen puheli:

—Siinä on semmoista joukkoa, jotka eivät vielä ymmärrä mitään.

Joku emäntä lähestyi Laaraa ja kysyi:

—Tokko niitä entisen emännän lapsia on vielä yhtään täällä?

—Ei noita ole näkynyt.

—On kaikei niitä pyydettyä tulemaan.

—Ensimmäiseksi toki kävin kutsumassa ja pyysin niinkuin illalla jo tulemaan, puhui Laara paheksuen.
—Jos lienevät mielestään niin hyviä, ettei kannata tulla. Vaan kävisi tuota toki isäänsä katsomassa viimeisen kerran, vaikka se olisi ollut mielestä kuinkakin halpa ja huono.

Laara kosketti ruumiin kasvoja ja käsiä, ja ääni alkoi väristä. Aivan itkun vallassa hän jatkoi:

—Totta se on ollut niistä paha eläessä, kun ei kuoltuakaan tulla katsomaan.

Pienimmätkin lapset alkoivat itkeä mukana, kun näkivät äitinsä itkevän. Pian se meni Laaralta ohitse, kun hän lopetti koskettelemisen ja alkoi pyyhkiä lastensa silmistä vesiä.

Tuvan perällä oli kaksi pitkää pöytää pääkkäin, jotka olivat katetut pitkillä, valkoisilla liinoilla. Ruuan laittajat kantoivat jo keittoja pöytään. Laara ilmoitti ruualle rupeamisen, mutta pöydät eivät tahtoneet tulla täyteen, kun ensin osa odotteli toisiaan. Moni ei tahtonut ottaa käskemättä sitä arvoa itselleen, että menisi ensi pöytiin, kun eivät kumminkaan kaikki mahtuneet yhdellä kertaa.

Puolivälissä saattoi olla ensi pöytälaisten syönti, kun Tuomas ajoi vaimonsa ja lastensa kanssa kartanolle. Laara meni porstuaan ottamaan vastaan ja kehoitti menemään kamariin. Siellä ei viipynyt Tuomas sen enempää aikaa kuin että ennätti turkin heittää pois. Hän tuli kohta tupaan ja käteltyään muutamia tuttaviaan meni isänsä arkun vierelle, joka avonaisena seisoj rahien päällä. Hän nähtävästi aikoi hallita tunteitaan, mutta väkisin vierähti vesikarpalo toisensa perästä kasvoja myöten alas. Kohta tuli Tuomaan vaimokin, kantaen nuorinta lastaan käsivarrellaan.

—Siinä se on nyt ukki, sanoi tämä osoittaen lapsilleen ruumista.

Laara tuli pyytämään kamariin juomaan lisää kahvia.

—Kyllä tässä vielä ennätetään, sanoi Tuomaan vaimo.—Tulin vaan näille lapsille näyttämään ukkia, kun ovat harvoin nähneet ennen ja nyt viimeisen kerran.

—Niin, antaa vaan lasten katsoa, eihän sitä kohta näekään, puhui Laara ja tuli asettelemaan ruumiin peiton reunoja.—Hyvin se ikävöi lapsiaan ja oli niille hyvä. Pienimmätkin kun menivät sen sängyn luokse, niin se aina, vaikka ei jaksanut istuakaan, silitteli lasten päitä ja puheli: »pikku piika, pikku piika» ja »kaimamies, kaimamies».

Hän alkoi hyrskähdellä itkusta. Tuomas katsahti siihen ynseällä syrjäsilmyksellä ja meni vähäksi aikaa pois tuvasta.

Viime pöytälaisten syöntiaikana tulivat toisetkin vainajan vanhimmat lapset, niin ettei Laaralla ollut enää siinä suhteessa mitään moittimisen syytä. Pääasiana niillä taisi kumminkin olla isänsä katsominen, sillä he tekeytyivät muuten varsin vieriksi. Olivatpa niin hitaita kaikille kehoituksille, että Laara jo takanapäin tuskaili, että hän vähän välittää mokomista omaisista, joille ei mikään kelpaa oikealla.

Ruokailtuaan alkoivat joukot laittautua kirkolle lähtöön. Välipaloiksi matkalle varusti Laara suuren kontillisen eväitä: leipiä, voita ja sianjalan, sekä kielen kostukkeeksi suuren pullon viinaa.

—Millä hevosella se ruumis viedään kirkolle? kyselivät rengit.

—Pannehan oman oriin, neuvoi Laara.

Tuomaalla oli ollut jo kotoa lähtiessään mielessä, että hän vie omalla oriillaan isänsä hautaan, ja tuli esittelemään sitä Laaralle.

—Antaa mennä omallaan, vastasi Laara vähän ylpeästi.—Vaan tarvitsisi sille ajomiehen, jos haluttaa tulla.

—Pääsen minäkin omallani, hylkäsi Tuomas tarjouksen.

Tuomaan vaimosta näytti eripuraisuus tämmöisessä asiassa pahalta, ja hän sai miehensä houkutelluksi menemään, vaikkapa ei olekaan oma hevonen. Nyt syntyi liike kartanolla, kun kaikki piti olla valmiina silloin, kun arkku kannetaan ulos.

Omaiset ja ketkä joutivat kokoontuivat katsomaan, kun arkun kansi nostettiin paikoilleen ja naulattiin kiinni. Heti sen perästä alkoi matkallelähtövirsi, jonka aikana miehet kantoivat arkun rekeen. Tuomas

istuutui arkun kupeelle, reen laidalle, silmät kosteina, ja nykäisi värssyn loputtua hevosta juoksemaan. Perästä ajoi Laara vanhimman poikansa kanssa ja ohjasi itse. Tuomaan muu joukko oli saanut Reitun ajajaksi.

V.

Hyvin huonolla tuulella palasi Laara kirkolta kotiinsa. Tuomas ja samoin kaikki entisen emännän lapset olivat niin epäkohteliaita, että menivät hautauksen päätyttyä sieltä suoraan kotiinsa. Sen ne tekivät yksistä neuvoin, eikä Laaran arvo antanut ruveta heitä hyvin nöyrästi pyytämäänkaan. Ori, jolla ruumis vietiin, jäi Reitun paluutettavaksi.

Vieraita odotti täyteläiset ruokapöydät. Viinaa oli matkalla aina vähän päästä maistettu, mutta syötyä vasta alkoi oikea juominki. Laara kehoitti vaan antamaan. Häntä yhä harmitti tuo omaisten ylenkatsominen, mutta kyllä muiden vierasten täytyy tunnustaa hautajaiset hyväksi, ja juotuaan ne eivät jouda muistelemaan sitä, minkä nuo omaiset tekivät. Iltasella ei ollut suurta vaivaa vieraiden yöksi kieltelemisessä. Niistä ahneimmat nukkuivat aloilleen, ja toisilta kului aika aivan huomaamatta, ryyppiessä ja poristessa, niin etteivät ne muistaneet yrittääkään lähteä.

Unteloina ja pahasti haukotellen ne aamusella kuonistelivat ylös, kun kahvin kantaja meni herättelemään. Miehillä ei monelle tämä lämmin eine ensinkään kelvannut; vasta sitten kun pikarin kilinä kuului pään pohjista, aukenivat silmät ja suu vetäytyi uniseen hymyyn. Aamiaisen jälkeen alkoi vieraita yksi toisensa perästä mennä kotiinsa. Kuivatun emäntää ja isäntää pyyteli Laara olemaan viimeiseksi, ne kun olivat hänelle ikäänkuin omaisia.

—Kyllä sitä nyt jo pitää lähteä, päätti Kuivatun emäntä, jonkun aikaa viivytyään.—Siellä kotona hevosia tarvitaan, tässä kohta rekikeli pettää.

—Samapa se on meillä, sanoi Laara.—Näissä hautajaispuuhissa on mennyt paljon aikaa, ja etimäisen niityn heinät ovat vielä siellä, eikä ole ajajata kolmannelle hevoselle.

Hän ajatteli vähän ja kääntyi sitten Reittuun, joka odotteli vanhojen lähtöä.

—Eikö tämä Reittu joutaisi parina päivänä ajamaan tuota oritta, tässä kun olisi niin kiire niiden heinäin veto.

—Miten tuo olisi? arveli tämä katsahtaen tovereihinsa.—Minulla ei ole työvaatteita täällä mukana.

—Löytyy meiltä vaatteita, ei niistä tule puutetta.

—Jää vaan työhön, kun on tarvis, kehoitti Kuivatun isäntä, jolta Reittu odotti myönnytystä.

Asia oli silloin sovittu. Vanhat menivät kotiinsa, ja Reittu jäi työmieheksi.

Samana päivänä laittoi Laara joka miehen heinään ja sitä tekoa joka päivä, varhain aamusta myöhään iltaan. Välituntia eivät saaneet kuin siksi, että syödä ennättivät. Laara tiesi nyt olevansa yksinään isäntänä, ja hän tahtoi näyttää miten aloitetaan, olipa vielä huvittavaakin nähdä, kuinka aikamiesten täytyi nousta ja mennä, vaikka niitä väsytti. Tätä vauhtia olisi ollut ehkä enempiäkin aikaa, mutta hän kuuli Eliaksen paikalle otetun rengin kerran kiroilevan: »nyt tässä ahava taisi tulla, jaksaa, se ollen, rengit nukkua yönsä ilman hyppimättä ja ovia potkimatta.»

Silloin täytyi helpottaa menon kiivautta tavallisiin.

Reittu ajatteli heinäin vedon loputtua joutavansa pois ja kyseli vaatteitaan.

—Olisi tässä vielä työtä, esitteli Laara.—Kalanpyynti kohta joutuu ja pyydykset ovat korjaamatta. Osannet noita korjata?

—Kyllähän minä osaan, vaan pitäisi asiain tähden liikkua muualla, esteli Reittu.

—Ne ei mahda olla niin tärkeitä, korjaa vaan, kyllä palkkasi saat.

—No, pitänee noita korjailla, taipui Reittu.

Verkkokasa kannettiin tupaan ja niiden ääressä hän istua nuukotti pitkät päivät. Selkää se tahtoi pakottaa ja teki mieli keskellä rupeamaakin oikaisemaan, mutta jos katsovat laiskaksi. Ei Laarakaan käskenyt levähtämään, vaikka huomasi, miten Reittu olkapäitään kohotteli. Olkoon vaan utteta, kun on kerran työmieheksi joutunut. Näkyi se itsekin ymmärtävän asemansa, oli aina masentuneella mielellä ja näytti kiirehtivän mitä pikaisimmin työtänsä päätökseen. Mutta verkkotyön loppumisesta ei ollut tietoa, sillä Laara toi rihmoja ja käski kutomaan uusiakin.

—En minä joutaisi enää näitä uusia kutomaan, selitti Reittu melkein rukoilevasti.

—Mitä ne on ne kiireet? kysyi Laara pilkallisesti.

—Eihän ne ole erikoisia, myönnytti Reittu. On vaan joillekin asiata, ja ne saattavat suuttua, jos en käy puheella.

—Onko ne velka-asioita? kysyi Laara totisena.

—Niitähän ne olisivat.

—Saamisiako vai...

—Ei kuin...

—Niinpä ne ei sitten paljoa puhumalla pienene, enemmän edistää, kun teet työtä. Ja jos haluavat, niin käykööt ne täällä.

Laaran puhe kuulosti Reitusta vähän osanottavaiselta, niin että hän uskalsi ajatella apua.

—Kun minä löytäisin semmoisen, joka rupeaisi auttamaan, viittasi hän.

—Onhan sinulla rikkaita omaisia, muistutti Laara.

—Ei ne enää rupea.

—Odottakoot sitten velkamiehet.

—Ei ne odota. Muutamalta on jo työtuomio tulossa, valitti Reittu.

—Mene sitten työhön; kun tulevat noutamaan, sanoi Laara melkein iloiten toisen ahdingosta.

—En tuonne lähtisi. Ennen minä tekisin vaikka teillä työtä, jos saisın auttamaan.

—Ettäkö minun pitäisi ruveta maksamaan?

—Sitähän minä tässä ajattelin, tai takaukseen.

—Mahtaisi olla yhtä paljon maksaa tai taata; mutta mitenkä minä kelpaan? sanoi Laara teeskennellen.

—Kyllä ne velkamiehet luottaisivat.

—Saattaisivat velkamiehet luottaa, vaan antaisiko se nyt arvo myöten turvautua semmoiseen kuin minuun. Parempiahan niitä ennen piti olla.

—Niin no, mitä niistä vanhoista muistellaan. Täällä näkyy käyvän miten milloinkin, puhui Reittu ikäänkuin anteeksi pyytäen.

—Niin se näkyy käyvän, sanoi Laara mahtavasti.—Ylpeästi sitä ennen mentiin tämmöisten ohitse, ei katsottuna päinkään, eikä luultuna, että apuakin siltä vielä tarvitaan.

—Ei nyt noita muistella, pyyteli Reittu syyllisenä.—Enkä minä voi pakottaa, satuin vaan tässä sanomaan, kun puheeksi kiertyi.

Laara ajatteli sanoneensa tarpeeksi tällä kertaa ja oli tyytyväinen. Reittu alkoi toden teolla laittautua lähtemään.

—Niinkö ahtaalle ne asiat panevat, että täytyy heittää kesken tuo verkkotyö? kysyi Laara.

—Pitää tästä lähteä muilta kyselemään.

—Onko se miten suuri summa?

—Siinä sadan markan paikoilla.

—Kun tuo ei sen suurempi ole, niin pysyhän työssä, sanoi Laara avuliaan mahtavana.

Tämmöinen lupaus tuntui Reitusta jotenkin nöyryyttävältä, mutta kun työtuomio oli tulossa eivätkä omaiset ruvenneet auttamaan, oli se otettava vastaan.

—Kyllä minä sen maksan takaisin, sanoi hän kiitoksen asemesta.

Laara ei ollut sitä kuulevinansakaan. Hän tiesi lupauksellaan olevan voimaa pysyttämään miestä nöyrästi työssä, ja jos ei siltä näyttäisi, niin onpa vielä aikaa peräytyä.

Uutena miehenä tarttui Reittu käpyyn, ja kun lammin rannoille ilmestyi sulia paikkoja, alkoi hän laitella pyydyksiä veteen. Kalastusta oli kevätkesäkin kokonaan, ja kun se loppui, tuli muita töitä. Melkein peloitti, jos sattui päivän loma tulemaan, se kun ei näyttänyt olevan Laarasta suotua. Eikä liikkumiseen ollutkaan halua, kun alkoi tottua tuohon säännölliseen työntekoon, eivätkä velkamiehetkään taas ahdistaneet. Mutta vielä niitä kumminkin oli jäljellä, ja kun ne saivat kuulla, että yksi oli ahdistelemalla saanut, alkoivat toisetkin parhaana työaikana uhkailla työtuomioilla. Ei auttanut muu, kuin täytyi mainita Laaralle tästä pulasta.

—Eipä minunkaan kannata ottaa monia satoja maksettavakseni. Vähän ne yhden miehen työt ennättävät niitä lyhentää, vastasi Laara.

—Onhan se niinkin, myönnytti Reittu alamaisena.—Vaan ne hakevat tuomioksi ja siellä summa yhä suurenee. Kyllä minä koettaisin maksaa, ja jos en työnteolla ennätä, niin ehkä sieltä tulee vielä jonkun verran isänperintöä, niin niillä viimeistä.

—Olisiko noihin luottamista? Vaan kun et näy muiltakaan saavan ja tässä on paras työaika käsissä, niin jospa minä vielä hätäisempiä velkamiehiäsi suoritan.

Paljon enemmän luuli Reittu saavansa houkutella, mutta pääsikin näin vähällä. Hän oli nyt rauhassa. Ensimmäisenä miehenä hän liikkui niityllä, kun Laara oli uskonut työn johdonkin hänen huolekseen. Mieli muuttui iloisemmaksi ja vähitellen vakaantui ajatus, ettei tässä ole hätääkään, kun tekee työtä, ja sitä sai tässä paikassa kyllyiksi. Ei tullut vaatteestakaan puutetta, niitä teetettiin talosta tarpeen mukaan ja pyytämällä sai rahaakin siksi, etteivät rahan tuntomerkit aivan unohtuneet. Reittu jo ajatteli elämänsä mitä parhaimmaksi, olla vaan tämmöistä enemmän aikaa. Mikähän tuosta seuraisi, jos olisi yrittää? ajatteli hän. Jos suuttuu ja käskee pois, niin pikaisemmin pääsee velasta.

* * * * *

Talven kuluessa vahvistui Reitun ajatus, ja keväämpänä, muutamana sunnuntaina, hän jo ilmaisi sen Laaralle.

—Vai niin, sanoi tämä ruveten hyvin totiseksi.—Vai semmoisia sinä tulet puhumaan. Luuletko sinä minun olevan niin miehen puutteessa, että sinut ottaisin. Elä luule siltä, jos olen antanut olla tässä työssä ja auttanut pakkotyöhön joutumasta. Et toki minun omaisuuttani saa tuhlataksesi, niinkuin tuhlasit omasi ja Miinan omaisuuden.

—En minä tahtoisi omaisuutta, enkä tuhlaisi, jos saisinkin, selitti Reittu nolostuneena.

—Vai et tahtoisi omaisuutta. Sitähän sinä olet ikäsi hakenut. Mitäs muuta sinä Miinaa ottaessasi tapailit kuin omaisuutta?

—Satuin vaan siihen rakastumaan, ei siinä muuta ollut.

—Vai niin, että satuit, oikaisi Laara.—Mikä se satutti muu kuin tavaran toivo silloinkaan. Etpähän sattunut köyhempiin, mikäs siinä oli? Ei toki antanut arvo tuskin sanaa vaihettaa. Jos minullakin olisi ollut nykyinen omaisuus, niin ehkä sitten olisin ollut jotain mielestäsi, vai mitenkä?

Reittu joutui pulaan, miten vastata.

—Eihän se ole minun vikani yksinään, jos on ottaessa ollut perintökin vähän mielessä, sanoi hän viimein.

—Niinpä se täytyi tunnustaa, iloitsi Laara pilkallisesti.—Luulisi nyt olevan huolettomat päivät, kun on ollut niin viisas, että on osannut muiden mukaan ottaa rikkaan.

—Annetaan jo olla nuo puheet, houkutteli Reittu.—Köyhähän minä nyt olen, kun en osannut säästää.

—Paremminko luulisit nyt osaavasi? kysyi Laara pistävästi.

—Osaisin toki. Enkä minä pyrkisikään haltijaksi, tekisin vaan työtä ja kysyisin kaikki sinulta, selitti

Reittu ohjelmataan.

—Mahtaisit kysyä! Kysytkös Miinalta?

—Eihän siitä ollut neuvonantajaksi, eikä miksikään, se kun oli niin kitulias alusta pitäin ja huononi aivan lopen, kun yritti sen yhden kerran lapsen tekoon.

—Sinä et taitanut ottaessasi tietää sen terveyttä, pisti Laara.

Reittu ymmärsi selvästi, että nyt syötetään ennen edessä olleita, mutta eihän siitä auttanut pahastuminen. Oli pyrittävä sovintoon korjailemalla entisiä ja laskemalla loppuja leikiksi.

—Tiesinhän minä sen, vaan otetuksi tuo tuli, tunnusti hän kuin häpeissään.—Toisin se asia olisi ollut tehtävä, kun olisin ymmärtänyt. Silloin jos käännyin Laaraan, niin talona oltaisiin ja...

—Elä tule minua pilkkaamaan, keskeytti Laara.

—En minä pilkkaa, vakuutti Reittu,—se on ihan totta. Ja minä puolestani näytän sen todeksi, jos nyt sovittaisiin yhdeksi taloksi.

—Kauankohan tuohon olisi, kun tulisi toinen tuuli ja alkaisit juoda lellittä?

—No en joisi, teki Reittu lupauksia.—Saisit vaikka kaulan katkaista, jos humalassa näet. Oletko nähnyt kertaakaan tässä-olon aikana?

—Milläpä varoillasi sinä olisit juonut. Ja ehkä olet koettanut kannatella, että saisit minut paremmin petetyksi, vaan et minua petä.

—Se on aivan väärä luulo, että minä siinä toivossa olen ollut juomatta, vakuutti Reittu.—En toki pitkään aikaan osannut enkä uskaltanut ajatellakaan sinnepäin, kun näytit niin ylpeältä ja arvokkaalta.

—Olenko minä nyt sinua hyvitelty, kun uskalsit tulla puhumaan?

—Eipä sillä, vaan kun olen kuullut ihmisten olevan siinä luulossa, että meistä nyt yksi talo tulee, niin siitähän minä sain alkua. Ja kyllä me nyt sovitaan ja näytetään, että niin se menikin.

—Ei sittenkään, sanoi Laara ylpeästi päätään heittäen.—On minusta ihmiset ennenkin niin paljon tyhjää puhuneet, niin puhukoot vaan lisää, ettei jäisi mieli pahaksi.

Niillä puheillaan heitti Laara kosijamiehensä, joka jäi yksinään aprikoimaan, miten kävikään tämä yritys. Tahtoi vähän karvastella mieltä nuo halveksivat soimaukset ja pilkalliset pistelyt, mutta ehkei se aivan niin pahasti ajatellut kuin sanoi. Hän uskoi varmasti, että kyllä se siltä rakastaa, vaikkapa pauhaakin, ei se muuten olisi ruvennut hänen syrjäisen asioita maksamaan. Tuo ynseys tulee vain siitä, ettei hän silloin nuorena ymmärtänyt ottaa, kun olisi niin helposti saanut. Muistelemalla johtui mieleen monta Laaran antamaa viittausta sieltä sulhasmatkoilta. Nyt se niitä kostaa, eikä ole ihmeikään.

Hyvä merkki oli Reitun mielestä se, ettei Laara käskenyt pois, ja hän päätti niin kauan pitkittää, kun se tekee toisen taikka toisen. Hän oli niin tunteittensa hallussa, etteivät ajatukset joutaneet mihinkään muuhun syrjäytymään. Sekä palveluksella että ahkeruudella tahtoi hän pyrkiä toiveensa perille. Mutta keskellä rupeamatakin sattui toisinaan, että työpaikka unohtui, kun mieli kaipasi Laaran läheisyyttä.

—Loppuiko sieltä työ? kysyi kerran Laara tällaisessa tapauksessa.

—Ei sieltä työ loppunut, selitti Reittu vähän häpeissään muistutuksesta.

—Mikäs siellä tuli?

—Ei mitään. Teki vaan mieleni tulla sinua katsomaan.

—Niinkö harvoin sinä olet nähnyt, että oikein ikävä tulee? kysyi Laara nauraen.

—Ikävä tuo tahtoo tulla, aloitti Reittu rohkaistuneena.—Sinä kun et sano rakastavasi minua, niin se huoli tahtoo aivan työntekoa haitata.

Uteliaana odotti hän vastausta, nähdäkseen onko se taas miten vihainen. Mutta pelko oli turha, sillä Laara pysyi aivan naurussa suin, kun sanoi:

—Jokohan tuo siitä tulisi. Eikö lie vaan laiskuuden alkua, ja sitten luultavasti joutaisi niin työpaikat kuin minäkin minne hyvänsä.

—No saat olla varma, että minä aina rakastan ja tottelen sinua, vakuutti Reittu kiihkeästi ja tahtoi

vahvikkeeksi syleillä Laaraa.

—Elähän nyt noin ... kielteli tämä, sysäten pois luotaan. Sinun pitäisi sitä ennen heittää ikipäiviksi entiset tapasi ja ihan varmasti totella minua joka asiassa.

—No, se on varma. Ja jos sinä käskisit vaikka... Sanoessaan teki hän toisen hyväily-yrityksen, joka onnistui paremmin.

—Heitä jo, sattuu vielä lapsia tänne tulemaan, husitti Laara.— Niillekin sinun pitäisi olla kuin omille lapsillesi eikä sormellakaan koskea minun luvatta.

Kaikki nämä lupasi Reittu monin kerroin.

—On tämä sittenkin minusta niin vastenmielistä, epäröi Laara.—Minä en saisi silloin olla lasteni holhoojanakaan, sekin pitäisi toinen laittaa.

—Ei siihen tarvitse toista, tiesi Reittu.—Silloin vain on nimeksi, kun kuulutetaan ja vihitään, ja Kuivatun isäntä saadaan, siksi aikaa.

Laaralla ei ollut enää mitään muistuttamista, ja silloin se oli päätetty.

Nyt aukeni Reitulle eteen uusi elämä, jossa oli kaikkia niitä, mitkä hän luuli jo menettäneensä. Taloinen mies ennallaan, omaisuutta ehkä niin paljon kuin ennenkin, ja mikä vielä enemmän: tuommainen pulskaksi paisunut leski-emäntä omana.

VI.

Alkoi olla vuosi kulunut isäntävainajan kuolemasta. Siihen aikoivat jouduttaa uuden avioliiton alkamisen, ja Reittu meni sitä ennen pyytämään entistä appivaariaan väliaikaiseksi holhoojaksi lapsille.

Reitun ollessa siellä tuli mökin Piatta Kuhjolaan ja ilmoitti supakalta Laaralle, että hänellä olisi kahdenkesken sanottavaa, hyvin tärkeätä asiata. Laara vei Piatan pihanpäähän ja kysyi uteliaana:

—Mitä se oli se asia?

Rauhattomana vilkui Piatta kupeelleen, etteihän sattune olemaan kuulevia, ja alkoi:

—Se entinen renki Elias tuli sinne mökille ja houkutteli minut teiltä kysymään, saisiko hän tulla puheille käymään nyt iltasella, tai milloin soveltuisi.

Laaran kulmat vetäytyivät ryppyihin ja kasvoille ilmestyi vihan leima.

—Mistä se on tullut tänne? kysyi hän.

—Etelä-Suomessa sanoi olleensa töissä, selitti Piatta.

—Mitä varten se on nyt tänne tullut?

—En kysynyt sitä. Sanoi vaan tahtovansa puhutella.

—Mutta minulla ei ole mitään puhumista hänen kanssaan. Menköön vaan samaa tietä, jota on tullutkin.

—Niinkö minä sille sanon? kysyi Piatta, aikeessa lähteä.

—Niin saapi sanoa, vahvisti Laara.—Vaan jos luulee jääneensä vähälle palkalle, niin saakoon lisää.

Hän otti setelirahan ja käski viedä Eliakselle.

Piatta meni mökilleen, mutta pian hän palasi sieltä, tuoden rahan takaisin.

—Eikö sille kelvannut? kysyi Laara kummastellen.

—Niin sanoi, ettei hän ole tullut tänne rahan puutteessa.—Ja näkyi sillä olevan, kun kukkaronsa avasi.—Puheelle sanoi pitävän päästä, vaikka mikä olkoon.

—Mutta siitä ei tule mitään, tenäsi Laara.—Minä olen sen päättänyt, ettei se mies saa jalkaansa astua minun talooni, ja se päätös pitää.

—Vaan jos minkä tekee suutuksissaan, hätäili Piatta.—Se sanoi niin lujasti, että hänen täytyy päästä puheelle.

—Samapa se, sanoi Laara vihan välähdys silmissä.—Hennon minä puhutella, mutta en kotonani. Kohta tulen.

Piatta alkoi jo mennä, mutta mökille päästessä tapasi hänet Laara.

Rohkeasti astui hän tupaan ja meni sivulle katsomatta peräpenkille istumaan. Elias luuli entisen ystävänsä olevan paremmallakin päällä ja meni tarjoomaan kättä.

—Samapa tuo on, virkkoi Laara ynseästi päättään heittäen ja tuuppasi vihaisesti kättä.—Ei tuossa puukko liene.

Elias peräytyi heti ja istuutui rahille, melkein selin Laaraan, ja huultaan pureksien vastaili:

—Ei tuo puukkokaan aina peloittane. Se on aikoja ja asioita myöten.

Seurasi vähän ajatuksen aikaa. Laara halusi mitä pikimmin päästä pois ja kysyi:

—Tätä nolottamista vartenko minua tänne niin väkivetoon haettiin?

—Nolotetaan, jos ei puhetta löytyne, vaan löytyipä sitä ennen, sanoi Elias entisessä asennossaan istuen.

—On minulla muutakin tekemistä kuin puukkojunkkaria tässä palvella.

—Lopeta jo pois tuo puukkopuhe, virkkoi Elias kärsimättömänä ja kääntyi Laaraan päin.—Eikö meidän välillä muuta olekaan? Tokko sinä muistat mitään niistä entisistä? Nyt minä tulin päättämään sitä asiata, jota luvattomasti ainehdittiin. Lopetetaan nyt luvallisesti.

Vihan vallassa kohosi Laara seisoalleen ja pikemmin huusi kuin puhui:

—Minulla ei ole sinun kanssasi mitään tekemistä, pidä sinä kitasi kiinni, muuten minä vedän oikeuteen lyönnistä. Tämä asia ei ole vielä ennättänyt vanhentua.

—Vai ei ole ennättänyt vanhentua, sanoi Elias katkerasti naurahtaen.—Vanhentuneetko ne meidän muut välit ovat, vai mitenkä?

—Etkö sinä kuule, ryökäle, että meillä ei ole mitään muita välejä! Sinä et ole mikään kuuluva minuun!

—No niin se oikea ihminen puhdistaa itsensä. Vai en minä ole mikään kuuluva. Enkö siihenkään tyttöön ole mikään kuuluva...?

Nyt jo nousi Laaran viha ylimmilleen. Nyrkkiä puiden syyteli hän mitä peloittavimpia uhkauksia ja lähestyi syrjittäin ovea. Vihan kamaltamat olivat kasvot, kun hän vielä ovelta jälkeensä saneli. Ei niistä jäänyt entiselle ihailijalle suloista kuvaa mieleen.

Enpä minä sitä tuommoiseksi uskonut, ihmetteli Elias Laaran pois mentyä.—Mutta kylläpä se on... Mielelläni minä hennon olla hänestä erilläni, vaan on tuo niin ilkeätä, kun on se...

Piatta joutui heti pitämään Laaran puolta ja moittimaan Eliasta. Mutta tämä ei kärsinyt kumpaakaan.

—Se nyt on sillä lailla, että minun pahoistani pääsee tämä puolikunta, jos vaan omistaan, sanoi hän päättäväisesti nousten ylös.—Päivä karahkan kiertää, ennenkuin tämmöistä miestä näkyy näillä mailla. Hyvästi!

Tämä katkera hyvästin heitto ei paikalle jääneitä ensinkään surettanut. Melkein heti meni Piatta viemään tästä tietoa Laaralle, jolle se oli niin hyvä sanoma, että hän keitti sanantuojalle kahvit.

Pannun lämpimänä ollessa palasi Reittu holhoojan tiedustelusta Kuivatusta. Mielellään oli isäntä suostunut ja luvannut vielä itse käydä tuon asian toimittamassa valmiiksi. Nyt olivat jo Laarankin puolelta estelyt loppuneet, kumpainenkin tahtoi virkailematta asian päätökseen. Häätkin saavat jäädä laittamatta, niissä menisi vain varoja ja aikaa. Viivyttyviä esteitä ei heidän naimisessaan ilmestynytkään, kaikki meni aikomusten mukaan. Vanhin poika vaan tuli tiedosta hyvin pahoilleen ja koetteli lapsellisilla keinoillaan, niinkuin itkulla ja syömättömyydellä, saada äitiään estetyksi, mutta sai palkakseen vitsaa.

VII.

Toista vuotta yhteenmenon jälkeen saapui Laaralle hänen syntymäpäitjästään näin kuuluva kirje:

—Koska vanhempanne, itsellinen Juuso Määttä ja hänen vaimonsa, ovat joutuneet kunnan varoilla elätettäviksi ja koska olemme varmalta taholta tietoon päässeet, että te oletten varallinen, niin kehoitamme teitä, vaivashoitosäännön mukaan, pitämään huolen vanhempainne vastaisesta elättämisestä, jos tahdotten riitoja välttää. N—— kunnan Esimies.

Uteliaana, melkeinpä hyvillä mielin ensin katseltiin kirjeen ulkopuolta, mutta kun Reittu aloitti lukemisen, katosi Laaran hyvä mieli, ja loppuun päästyä hän oli aivan harmissaan.

—Kuka nyt olikaan tuo kirjeen lähettäjä ja mitä se on siinä toimittavinaan? kysyi hän ylenkatseellisesti.

Reittu luki uudestaan ja selitti, että se on semmoinen kunnan valitsema mies ja käskee elättämään vanhempia.

—Ymmärrän minäkin tuon verran, sanoi Laara.—Mutta mitäs on tuo »varmalta taholta tietoon päässyt», eikä siinä mainita mitään muista lapsista?

—Totta ne ovat köyhiä, niin se ei sentähden puhu niistä, selitti Reittu.

—Vaan ei siitäkään tule mitään, että minä rupean heitä yksinani elättämään. Elättäkööt ensin ne, jotka ovat siellä, taikka elättäköön kunta. Ei minulla ole vanhempieni perintöä yhtään penniä, eikä siitä pitäjästä ansaittuakaan, ja mistä he nyt ovat tietävinään, että olen varakas. Tuota minä olen pelännyt, enkä ole antanut sinne mitään tietoa, vaan ovatpahan urkkineet.

—Ne ovat kyselleet joltain, sanoi Reittu, vaan sinne pitää vastata, että se on valetta.

—Sinne vastataan, päätti Laara varmasti.—Ja se vastaus pitää kirjoituttaa osaavalla miehellä, maksakoon minkä hyvänsä. Mene aivan tänä päivänä hakemaan tänne sihteeri Toiminen, syntynee tuo siltä, joka kuuluu tuomarillekin kirjoittavan.

—Sattuisiko joutamaan tänne? arveli Reittu.

—No, jos ei joutaisi, niin kirjoituta siellä. Ensin pitää panna, että minulla ei ole penniäkään vanhemmiltani saatua ja mikä vähän luullaan nyt olevan, niin se on kaikki entisen miesvainajani lasten eikä minun.

—Eihän se kumminkaan sillä lailla menne? huomautti Reittu, katsoen asiaa omalta kannaltaan.

—Kuuntelehan, eläkä sotke, tiuskaisi Laara.—Eihän siihen vastaukseen tarvitse kirjoittaa, että se jaossa tulee sillä lailla menemään, kunhan panee, että minulla ei ole mitään, kaikki on isäntävainajan lasten— jospa panisikin, että nuorimpain lasten.—Ja sitten, että ei minulla ole varoja sinne lähettää, ja jos tänne tuovat, niin kerjäämään ne täälläkin joutuvat, eikä niitä vieraassa pitäjässä kukaan elätä.

Moneen kertaan piti Reitun kuunnella, jotta neuvot pysyisivät muistissa, jos niin sattuisi, ettei kirjuri joutaisi tulemaan. Rahaa sai hän tarpeen varalta mukaansa ja päälliseksi kovat varoitukset, ettei saa penniäkään hukata muuhun ja että pitää tulla takaisin, niin pian kuin asia on toimitettu.

Myöhään yöhön odotti Laara kirjurin hakijaa, mutta eipä sitä kuulunut vielä huomispäivänäkään. Alkoi olla katumoiksi, kun tuli laittaneeksi yksinään, jos se siellä mitä retustelee ja heittää asiainkin toimittamatta. Nämä yksinäänliikkumiset olivat Reitulla ensimmäisiä, Laara oli ollut usein mukana ja pitänyt miestään tarkan katsonnan alaisena. Nyt se viimeinkin näyttää tapansa, kun se noin viipty, ajatteli Laara harmissaan.

Toisen päivän iltamyöhällä se kumminkin tuli, ja Laara töytäsi jo kartanolla vastaan. Vakavasti päästeli Reittu hevosensa valjaita irti ja kartteli lähestyvä vastaanottajaa, ettei tulisi huokuneeksi kohti sitä.

—Mitä sinä siinä kieroilet kuin päätä vasten pieksetty hevonen? tiuskaisi Laara tervetuliaisiksi.

Huoneeseen tultua alkoi tarkempi tutkinto, siinä ei auttanut syrjäileminen, täytyi seisoa suorana.

—Jopahan sinä rikoit lupauksesi ja joit siellä, potuutteli Laara.—
Näytä rahat tänne!

Nolona kaivoi Reittu kukkaronsa, josta löytyi ainoastaan muutamia lantteja.

—Tässäkö ne ovat kaikki?

—Siinä ne ovat, alkoi Reittu selittää.—Sille sihteerille piti ensiksi hakea viinaa, ei sanonut kykenevänsä ilman kirjoittamaan, kohmelon valitti olevan.

—Valehtelet sinä! Näkeehän sinut naamastasi, että itse olet juonut.

—Täytyihän minun olla vähän toverina, ei sanonut yksinään maistavan millekään.

—Vähän sinä vaan olet ollut sillä toverina. Sinun ei pitänyt olla yhtään. Kun ei ruojan kurkkuun olisi yksinään valunut, niin sen parempi. Jos tuon arvasin, niin laitoinkohan minä. Tuliko se vastuukaan kirjoitetuksi ja lähetetyksi?

—Tuli se, vaan vasta iltapäivällä.

—Ja siihen asti sinä juottelit sitä ruojaa. Vieläkö se otti palkkaa?

—Otti neljä markkaa, sanoi olevansa puutteessa, vaan aikoi se kirjoittaa siitä samasta maksusta vielä vastakin, jos tarvitaan.

—Vai saisi tulla vieläkin juottamaan. Pitäköön. Ja olkoon tämä kerta sen syynä, vaan jos sinä vasta juot humalaan, niin varo itseäsi.

Reittu lupasi totella, mutta lupaus ei ollut enää vilpiton. Ajatukset hiipivät kirjurin kamariin, jossa oli viime yö juotu ja laulettu. Se elämä oli taas pitkän loman perästä jotain, sekä suusta että mielestä. Mutta kyllä sinne ei pääse toista kertaa. Salainen toivo jäi kumminkin jällelle uudistaa samaa iloa jossain muussa sopivassa paikassa, kun oli tällä tiellä saanut syrjäytetyksi muutamia markkoja omaankin taskuunsa.

Ahkerasti teki Reittu työtä vielä nytkin, mutta metsätöissä ollessa rupesi joskus liikkumaan mielessä kummallinen kaipaus. Se alkoi hyvin vähitellen, kuin jano, ja janohan se oikeastaan olikin. Kirveen liike pysähteli ehtimiseen, kielen kantimissa kutisi omituisesti, sylkirauhasista herahteli ehtimiseen kosteutta, ja nieletti aina vähän väliä. Viimein täytyi lähteä kävelemään, kuin janoisen ainakin. Vasten ei voinut seisoa, kun varmasti tiesi, ettei etsiminen mene turhaan.

Lammen takana, ulompana metsässä, oli pahainen mökki, josta Reittu oppi saamaan mielitekoonsa viinaa. Asukkaat vaihettivat sitä mielellään ruokatavaraan, ja siten soveltui Reitulle hyvin mukavasti pistäytyä tuontuostakin mökissä virkistytämässä itseään. Toisinaan tahtoi paluumatkalla huolestuttaa, kun oli sattunut ottamaan runsaasti ryyppyjä ja viipymään myöhänlaiseen. Täytyi selvitellä jossain niittyladossa ja hämärän aikana kotinsa riihessä taikka saunassa. Nämä varokeinot eivät kumminkaan pitkältä auttaneet, Laara huomasi viitteet ja otti asian entistä lujemmalle, pyöritteli tulisimmilleen päästyä tukastakin. Reittu koki keksiä hätävalheita ja lujimman tullessa tunnustikin ottaneensa ryyppyn, mutta ei sittenkään saalispaikkaa ilmoittanut.

Seuraavan kesän syksynä, kun eloja jo puitiin, löytyi jyväpussi toisensa perästä lammenrantaladoista. Laara oli jo päässyt tietämään, mihin niitä kuletetaan, ja kerran iltasella, kun Reittu taaskin oli ollut koko päivän tietymättömissä, lähti omin silmin katsomaan, missä se syönnöspaikka on, ja tuomaan miestänsä kotiin. Hän meni veneellä lammen ylitse, kulki sieltä noin puolituntia kestävän matkan metsäpolkua, jota kävellessä risteili mielessä kaikenlaisia harmillisia ajatuksia. Mitä oli ensinnäkin tehtävä tuolle juopoksi ratkenneelle mieshyväkkäälle, kun se aina lupaa parantua eikä siitä tule tuon valmiimpaa? Toinen vastus taitaa olla niistä vanhemmista, kun niiden elättämiseen yhä enemmän pakotetaan.

Mökin näkyviin tultuaan teroitti hän silmänsä, jottei etsittävä pääse pakenemaan, ja kaappasi uhkamielisesti vitsaksen tyven käteensä. Huomaamatta hän pääsi tuvan ovelle asti, jota avatessaan näki Reitun istuvan mökin miehen kanssa pullon ääressä, mutta pian ne sen survasivat nurkkaan piiloon ja tekeytyivät tietämättömäksi.

—Taisin tulla pahalla ajalla, kun niin säikähdettiin, virkkoi Laara.

—Ei tässä ollut mitään, selitti mökin mies.—Tuolla peremmällä olisi emännälle puuta istua.

—Enpä minä ole tullut tänne istumaan, eikä täällä liene muitakin istuvia kylliksi. Sitä minä tahtoisin kysyä, kenenkä luvalla täällä pidetään alituista viinan-kauppaa.

—Kuka sitä on sanonut, että täällä on viinan-kauppa?

—Sitä on sanonut jos kuka, ja näinhän minä omilla silmilläni, mitenkä viinapullo minun ovesta

tullessani sivallettiin nurkkaan.

—Siitä ei ole myötynä yhtään tippaa, väitti mies.—Annoin vain pari varpaisryppyä tälle isännälle.

—Vai varpaisten nimellä täällä vielä viinaa kaupitaan, vaikka lapsenne syntymisestä on jo puoli vuotta. Kyllä minä teille ensi käräjissä näytän, onko luvallista juoda vuosikausia varpaisia. Monettako kertaa se on tämäkin vieras? Ala astua tulisesti kotiin, mokoma rötkä!

Reittu vaivautui jaloilleen ja astua toikkaroi ulos. Laara seurasi kintereillä ja aloitti heti kartanolle tultua nuhdesaarnansa.

—Vieläkö sinä nytkin kykenet tekemään tyhjäksi, ettet käy juomassa... Nouse, nouse siitä veräjästä, eläkö kompuroi... No niin!... Siinä se nyt on silmillään... Laittaudutko pian seisoallesi...

Samassa tempasi hän kauluksesta koholle.

—Elä, elä, äännähti autettava, aloittaen uutena miehenä matkansa.

—Tiedä se, että jos vaan vielä tulet tänne, niin panen sinut tultuasi pönkän taakse tai ajan kokonaan tiehesi. Kuuletko mitä minä sanon, vai niinkö tajutonna sinä töllötät?... Elä mene siihen vesilätäkköön ... tältä puolen...

Laara tarttui päävaatteeseen ja pyöräytti siitä toiselle suunnalle, jolloin Reittu taas älähti: »elä, elä». Koko metsämatka oli yhtäläistä jupakkaa. Saatettava sai suullisten neuvojen lisäksi alituisia tielläpysymisohjauksia, milloin tukkaan, milloin muuhun ruumiiseen tuntuja.

Veneen luokse ehdittyä alkoi syksyinen ilta hämärtää. Laara komensi miehensä veneen perään ja kävi itse airoihin. Mutta peränpitäjässä ei ollut paljon tolkkua venheen suoraan kulettamisesta, se kääntyi aivan väärille suunnille.

—Elä sinä heittiö kampeile, anna kulkea suoraan, komensi Laara.

Perämies oli tekevinään neuvon mukaan, mutta taas mentiin liiaksi toisaanne päin.

—Ja tästä matkan kulusta ei tule mitään, tuskaili Laara heittäen aivot käsistään ja nousi ottamaan melaa pois.

Reittu luuli tultavan tukasta neuvomaan ja suojellakseen sitä väänsi ruumistaan sivullepäin, jolloin Laarakin sattui hoipertamaan ja horjahti pää edellä lampeen. Vene kaatui siinä samassa. Kiireinen uikahdus ennätti päästä Laaran suusta ennen umpeen menoa. Reittu oli iskenyt kätensä veneen laitaan ja pysytti päätänsä koholla vedestä. Juopuneenakin valtasi hänet kauhistus, kun Laaraa ei näkynykään, mutta kohta kumminkin kohosi pää vedestä ylös ja kädet hapuilivat puolitietoisesti.

—Ui tännepäin, kehoitti Reittu.

Laara ei käsittänyt kehoitusta, mutta parhaiksi sattui hänen kätensä yhtymään veneestä irtautuneeseen tuhtolautaan, johon hän vaistomaisesti tarttui ja alkoi turskua vettä suustaan ja sieraimistaan. Nyt jo Reittukin älysi toverinsa voimattomuuden ja alkoi huutaa apua.

Kului kappaleen aikaa ennenkuin apumiehet joutuivat. Niillä oli pelko, että jos Laara on jo ennättänyt hukkaa, kun ei sen ääntä kuulunut, eivätkä he hätäpäissään muistaneetkaan panna oman venheensä tappia kiinni, jonka vuoksi myöhästyivät enemmän. Hätäpaikalle ehdittyään näkivät he Laaran olevan aivan luiskahtamaisillaan tuhdosta ja riensivät häntä ensiksi auttamaan. Hän olikin jo niin voimaton, että oli tietämistä veneeseen saadessa. Reitun auttamisaikana makasi Laara kokkatuhdolla. Hän alkoi olla täydessä tajussaan, mutta ei saanut vilulta ja rykimiseltä paljon mitään sanotuksi. Kotirantaan tultua, kun piika lähti kädestä taluttamaan, äänsi hän ensi kerran:

—Voi voi ... kun on vaikeata ... tuo rykiminen .. kun meni vettä ... henkeen.

Pihaan päästyä nousi hän omin apuinsa lämmittelemään tuvan uunille, jonne piika kantoi kuivia vaatteita muutettavaksi kastuneiden sijaan.

—Ei sattunut saunakaan lämpiämään, sanoi Laara.

Piika juoksi heti viemään puita ja tulta saunan uuniin, mutta kun se oli joutunut, niin ei Laara tahtonutkaan lähteä, valitti päätänsä raskaaksi, se voisi löylyssä vain pahentua, eikä enää vilustanutkaan niin haitalle asti. Piika oli pannut kahvipannun tulelle heti pihaan tultua ja keitti sen lisäksi maitoa. Näillä lämmitti Laara itsensä ja meni sitten vuoteelleen kamariin.

Reittu oli peloissaan onnettomuuden johdosta ja vältelläkseen Laaran seuduilla olemista kylpi ensin

pitkään ja meni sitten tuvan uunille maata, jossa nukkui raskaasti aamuun asti.

Laaran nukkuminen ei ollut niin rauhallista. Hänen vasempaan kylkeensä oli kovimmissa yskän kohtauksissa pistänyt ja joskus hartioihinkin, joka teki yön levottomaksi. Aamupuolella hän jo nukkui jotenkin rauhallisesti ja noustuaan vähän myöhemmin kuin muut lähti liikkeelle talouden toimiin ja katselemaan Reittua puhutellakseen. Tämä oli mennyt heti päivän valettua perunakuoppaa kaivamaan riihen kupeelle. Alkoi olla aamiaisen aika, kun Laara tuli sinne.

—Sinä et enää välitä minusta mitään, vaikka hukkuisin taikka muuten kuolisin sinun tähtesi, nuhteli Laara.

—Minkä minä osasin, kun olin itsekin hukkoa? sanoi Reittu.

—Vaan kun et tullut yölläkään katsomaan, vaikka minun rintaani pisti, etten saanut nukkua kuin vähäsen, ja nytkin vielä tuntuu syvään hengittäessä.

—Enhän minä jaksanut.

—Ethän sinä jaksanut, kun... Hui! ... minua rupeaa kylmä karsimaan. Tule syömään sieltä.

Kiireesti he lähtivät tupaan ja Laara nousi uunille, mutta vilu ei herennyt värisyttämästä sielläkään. Reittu katseli jo asiaa huolellisemmin ja esitteli, että jos olisi ottaa suuhun jotain lämmittävää, semmoista kuin viinaa, jotta se ajaisi kylmyyden pois sisältä.

—Jopahan se viina säilyisikin meidän talossa.

Tämä jo koski Reitun omalletunnolle, niin että hän kesken syönnin pisti hatun päähänsä ja lähti semmoista kyytiä lammen rannalle päin, että siinä näyttiin jouduttavan. Vene kiiti lammen ylitse kiireesti ja suoraan, ei se nyt kieroillut. Ennenkuin muut osasivat aavistaakaan, viilsi se takaisin rantaan, ja silloin oli viinan puute loppunut. Sitä otti Laara ensin paljaaltaan, ja kun kahvi joutui, sitten kuuman kahvin seassa. Vilustaminen helpotti, mutta askareiden teko täytyi kumminkin heittää muille ja asettua sairastamaan.

Puolisen aikana oksetti kovasti, ei kelvannut ruoka eikä rohdot. Yskiminen kiihtyi ja hengitys muuttui lyhemmäksi ja kuuluvammaksi. Poskille kohosi sairaaloinen puna, silmäterät näyttivät suuremmilta ja kokonaisuudessaankin rasvaisen kiiltäviltä. Iltasella kasvojen puna lakastui, ne kävivät lamaanuneiksi. Yskä ja pistokset vaivasivat melkein koko yön, ja yskökset muuttuivat ruosteen karvaisiksi.

—Kyllä taitaa tulla kummat, sanoi Reittu toisen päivän aamuna.—Minä lähden tohtorilta kysymään neuvoa.

—Kunpa sinussa olisi senkään verran ... kun minun sinun tähtesi kärsiä tämmöistä...

Reittu olisi lähtenyt heti taipaleelle, mutta Laara tahtoi, että katsottaisiin vielä huomiseen asti. Hän luuli tulevansa paremmaksi, kun saattoi juoda vähän maitoa. Mutta iltapäivällä yskä ja pistokset kiihtyivät ja illan suussa hän oli yskään läkähtyä. Huulet muuttuivat mustansinisiksi, ja posket punoittivat ja olivat kuumat.

Nyt olisi ollut saatava lääkärin apua mitä pikimmin, mutta edessä oli pimeä syksyinen yö ja syrjätiät kulkea. Tämä yö olikin jo pitkä, sillä Laaran valitus kuului melkein lakkaamatta, kun joka rykäisylle pisti paljoa kovemmin kuin ennen. Vuoroon aina joku valvoi vuoteen vierellä, ollakseen jollain tavalla lievennyksenä.

Päivän hämärtäessä lähti Reittu matkalle, joko saamaan lääkäriä kotiin taikka ainakin lääkkeitä.

Mutta hänelle sattuihin huono onni. Lääkäri (toinen kuin tätä ennen) oli ennättänyt mennä toisten herrain kanssa metsästämään ja palasi iltamyöhällä niin täyteen »ladattuna» punssilla, ettei hänestä ollut työlle eikä tielle. Täytyi odottaa huomisaamuun ja sittenkin hän oli unisena ja äreänä puheelle päästäessään. Matkaan lähtemisestä ei uskaltanut mainitakaan monta kertaa, hyvä kun sai lääkelipun, jolla pääsi apteekkiin.

Jo alkoi Reittua harmittaa tämä vastahakoinen matka, eikä hän malttanut olla ottamatta mielensä huojennukseksi pulloa paluumatkalle. Hän ajoi minkä ennätti, ryyppäsi väliin ja kiroilikin juoppoja.

Vedet pyörähtelivät Reitun silmistä sairaan huoneeseen astuessa, vaikka hän olikin sellaisena. Laara lepäsi tunnotonna, posket sinertävän punaisina, ja hengitys oli paljasta läähätystä, aivan kuin palkeella olisi tuhuttanut. Lapset itkivät mikä missäkin nurkassa.

—Mitenkä se nyt on? kysyi Reittu hätäisenä piialta, joka istui vartijana, silmät punaisina valvomisesta.

—Se on tuommoista, selitti piika.—Viime yönä jo houraili ja välistä päivälläkin.

Laara käännähti vuoteellaan, avasi silmänsä ja oudosti katsellen alkoi:

—Nyt ne ovat tuolla ... elkää tulla tänne ... menkää sinne mökillenne ... minä maksan ennen sinne ... ei kun ne tulevat ... minua hävettää, kun tietävät että olette vanhempiani ... noin huonot vaatteet ... minä ennen ... menkää, menkää...

Pelonsekaisin mielin kuunteli Reittu äänettömänä hourea ja alkoi kaivella taskuistaan lääkepulloja esille. Joku niistä oli särkynytkin matkalla.

—Eikö se tohtori lähtenyt? tuli piika kysymään.

—Ei lähtenyt varsin mielellään. Ennen olisi, kuulema, pitänyt hakea.

—Tokko se osasi sanoa, mitä se on tuo tauti?

—Niin tuo sanoi, että mahtaa olla keuhkokuumetta, kun minä sille selitin.

Piika avasi lääkepullon, kaatoi siitä lusikkaan, ja Reittu tuli nostamaan sairaan päätä, jotta olisi saatu annetuksi suuhun, mutta ei tämä sitä huolinut, työnsi vain pois ja alkoi hourailla. Väkinen he viimein kaatoivat, mutta ei siitä ymmärtänyt olevan mitään apua. Ei auttanut muu kuin täytyi katsoa, mikä tästä lopuksi seuraa.

Illan kuluessa muuttui hengitys lyhemmäksi, kurkku ja rinta korisivat. Koko tämän neljännen yön oli semmoista. Tunnottoman sairaan jäsenissä näkyi omituisia nytkäyksiä. Kaikki joukot, paitsi pienimmät lapset, valvoivat ja katsoivat sairaan kamppauksia. Tuontuostakin Laara puhkesi houreisiin. Nyt taas hän tähysteli yli päänsä ja virkkoi:

—Elä nouse, isäntä, sinne ylös ... minä olen ihan syytön ... se on ihan valetta se luulo ... elä lyö sillä puukolla ... siinä ei ollut kuin yksi näkijä ... vaan Piatta ei sano ... se ... on ... se ... on...

Jännityksellä kuuntelivat läsnäolijat jokaista sanaa ja painautuivat sitten itsekseen huoaten ajattelevaisina istumaan. Oudosti vaikutti tässä öisessä hiljaisuudessa sairaan houreet ja tuo kurkun korina. Aamulla alkoi hengitys käydä rennommaksi ja harvemmaksi. Päivän koittaessa se oli hyvin harvaa. Kaikki joukot kokoontuivat vuoteen ympärille. Joku kävi herättämässä lapsetkin äitiään katsomaan. Ne käsittivät aikaisten toivottomista kasvoista ja varovaisista liikkeistä, että jotain vielä surullisempaa on tulossa, ja pällähtivät itkemään kuin yhdestä suusta.

Parhaiksi joutuivat lapset. Hengitys oli jo hyvin harvaa, joku sormi enää liikahti, ja nyt näytti kaikki loppuvan. Noin puolen minuutin perästä vetäisi sairas vielä lyhyen henkäyksen, jota tehdessä leuka nytkähteli alaspäin, ja se oli viimeinen elonmerkki. Kasvoille tuli kalmankalpeus, ja silmät painuivat kuopalle.

* * * * *

Muutamat naapurit ja jällelle jäänyt, sureva kotijoukko olivat saattamassa Laaraa viimeiseen lepoon. Turvattoman näköisinä seisoivat lapset haudan partaalla ja katselivat hämillään pappia, joka heittelivät multaa arkulle. Reittu seisoivat vähän ulompana, kun oli tullut nauttineeksi surunsa lievennykseksi ja mielitekonsa tyydytykseksi liian paljon juoma-aineita. Sietämättömästi kaiveli hänen kurkkuaan, ja suu oli pahasti ammoltaan, kun lukkari lauloi hautauksen loppuvärssyä:

»Sä kuolo viet mun elämään.»

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK LAARA: KUVAUS SAVON KANSAN ELÄMÄSTÄ ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may

be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™ .

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the

second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses.

Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.